

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Türkiye'den Almanya'ya Göçün
60. Yılı

SÖYLEŞİ: ERHAN KELEŞOĞLU

GURBETİN ÖTEKİ YÜZÜ:

70'lerden Günümüze Almanya'ya Göç Filmleri

JANET BARIŞ

Adana'nın Kurtuluşu 5 Ocak 1922

TARİHLE KAVGALI REAKSİYONER BİR TARİHÇİNİN
ARDINDAN:
Dimitris Kitsikis ve "Heretik" Tarihyazıcılığı

AYTEK SONER ALPAN

CİHAN HARBİ YILLARINDA ALMANYA'DA
OSMANLI YETİMLERİ (II):
Ali ve İsmail Dağlı'nın Almanya Tahsili

NAZAN MAKSUDYAN

"BAĞIR, BAĞIR, BAĞIR BAĞIRIYORUM."

M. MELİH GÜNEŞ

Merhaba,

Umarız siz değerli okurlarımızın ve sevdiklerinizin sıhhati yerindedir. Bu ayki sayımızda Adana'nın işgalden kurtuluşunun 100. yılına istinaden Mehmet Ö. Alkan ve Suavi Aydın'ın editörlüğünde "Adana'nın kurtuluşu 5 Ocak 1922" dosyamız bulunuyor.

Yeni yıla girerken sizler için ilginizi çekeceğinizi düşündüğümüz başka yazılar da derledik.

M. Fatih Sansar ve Ahmet Karataş, makalelerinde Fransa ile imzalanan Ankara Antlaşması gereğince 5 Ocak 1922 günü Türk askerinin Adana'ya girişini, yapılan kutlamalar ile şehirdeki ve yurttaki yankılarını anlatıyor.

Aslı Çomu, dosyadaki yazısında Ahmet Remzi Bey tarafından işgalin getirdiği zorluklar içerisinde kurulan Yeni Adana gazetesinin neşriyatını, yerel direniş açısından işlevini tahlil ediyor. Kurtuluşun Yeni Adana gazetesine nasıl yansıdığı da canlı bir şekilde tasvir ediliyor.

Erdem Çanak ise 1933 yılında kurulan ve 1951'e kadar faal olan Adana Halkevi'nin her sene 5 Ocak'ta yapılan kurtuluş bayramına aktif katılımını, hangi etkinliklerin yapıldığını ve bunun şehrin toplumsal-siyasi hayatına nasıl etki ettiğini aktarıyor. Mehmet Ö. Alkan'ın derlediği arşiv belgelerinde Adana'nın kurtuluşunun hikayesini birincil kaynaklardan okuma fırsatını buluyoruz.

Murat Erdoğan ile söyleşimizde Türkiye'den Almanya'ya işçi göçünün 60. yılında, bu göçün Türkiye ve Almanya'ya tesirini, hem göçmen toplumunda hem de hem de iki ülkenin toplumsal yaşamında yarattığı siyasal ve sosyal dönüşümü dinleme fırsatını bulduk.

Janet Barış, Türkiye'den Almanya'ya giden işçilerin yaşadıklarının Türk sinemasına yansımalarını, son elli senede öne çıkan bazı filmler üstünden analiz ediyor.

Nazan Maksudyan, I. Cihan Harbi sürerken Almanya'ya meslek eğitimi almak üzere gönderilen yetimlerden iki kardeşin hayatlarına aile tarihi, mikrotarih ve görsel tarih perspektiflerinden bakıyor.

Aytek Soner Alpan, geçtiğimiz Ağustos'ta hayatını kaybeden Osmanlı tarihçisi Dimitris Kitsikis'in spekülatif ve "aykırı" tezlerini tartışıyor.

M. Melih Güneş, Nazım Hikmet'in gözden geçirilmesi gereken eksik külliyatını ve edebi mirasını tartıştığı makalesinde ünlü şairin Türkiye'de daha önce hiç yayınlanmamış bir şiirini de paylaşıyor.

Önümüzdeki sayıda görüşmek üzere, sağlıklıca kalın.

Erhan Keleşoğlu

İÇİNDEKİLER

**04 Osmanlı Basınında
Yüz Yıl Önce Bu Ay**

HAZIRLAYAN: EMEL SEYHAN

**08 "Gençler Tarih Yazıyor" Projesi'nin
Bu Yıllık Teması "20. Yüzyılın
On Yılları ve Kültür Tarihi"**

MİNE KOÇAK YALAZ

**13 İstanbul'dan Bizans'a: Yeniden
Keşfin Yolları, 1800–1955**

BRİGİTTE PİTARAKİS - GÜLRU TANMAN

15 Adana'nın Kurtuluşu 5 Ocak 1922

MEHMET Ö. ALKAN-SUAVİ AYDIN

**16 5 Ocak 1922 Adana'nın İlk Kurtuluş
Günü Kutlamaları**

M. FATİH SANSAR - AHMET KARATAŞ

**22 Adana'nın Kurtuluşunun Yeni
Adana Gazetesine Yansımaları**

ASLI ÇOMU

**28 Adana Halkevi'nin Millî Coşkuya
Katkısı**

ERDEM ÇANAK

34 Belgelerle Adana'nın Kurtuluşu 1922

MEHMET Ö. ALKAN

**Türkiye'den Almanya'ya Göçün
60. Yılı**

SÖYLEŞİ: ERHAN KELEŞOĞLU

42

Ukrayna Muhâdenet Muahedenamesi

1 OCAK 1922 VAKİT

Ankara- Şehrimizde bulunan Ukrayna Heyeti Reisi General Frunze şerefine Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey tarafından dün gece Şark Lokantasında büyük bir ziyafet verilmiştir. Ziyafette Mustafa Kemal Paşa, Heyet-i Vekile Reisi Fevzi Paşa, Heyet-i Vekile erkanı, bilumum süfera, Hariciye Vekaleti ve sefaretler erkan-ı memurini, Ukrayna heyeti, Büyük Millet Meclisi Hariciye Encümeni azası hazır bulunmuştur. Paşa'nın sağında General Frunze, solunda Azerbaycan Sefiri İbrahim Abilov hazretleri, karşısında Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey ahz-ı mevki etmişti. Mustafa Kemal ziyafette müşir elbisesini giymişti. Tam listesi: Sebze çorbası, hindi dolması, pürelı rosto, Nemse böreği ve baklava, yumurtalı ispanak, meyve ve salatadan ibaretti. Yemek büyük bir samimiyet içinde yenmiş ve İstiklal Marşı'nın çalınmasını müteakip Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey bir nutuk irat etmiştir. Nutkun başlıca aksamı şu dur: Ukrayna ile Muhadenet Ahidnamesi akdi için dört gün evvel başlayan müzakerat hitam bulmuştur. Dört gün zarfında iki devlet arasındaki münasebeti tayin edecek kaideler vaz'ı belki heyetinizi mütehayyir eder (hayrete düşürür). Fakat şurasını hatırdan çıkartmayınız ki iki milleti birbirine bağlamak için uzun müzakerata lüzum yoktu, Ukraynalılar Türklere karşı nasıl dostluk hisleri besliyor ise, biz de Ukraynalılar hakkında aynı dostane hissiyat ile mütehassısız. Müzakere esnasında iki taraf da itilâfkarane hareket etti. İki millet arasında düşünce itibarıyla tam bir mutabakat vardır. Milletlerin kendi mukadderatlarına sahip olmaları, memleketlerinde hür ve müstakıl yaşaması, herkesin kendi ocağına sahip olması ilan ettiğimiz esaslardır. İki millet bu prensiplerden ayrılmadıkça muahede akdi için uzun müzakereler lüzumsuzdur. Hükümetimiz bütün dünyaya karşı bu hislerle mütehassısdır. Milletlerin haklarına riayet edenlerle kolayca anlaşacağız. Bize muhabbet, samimiyet hisleri getirdiniz. Aynı hisleri memleketinize götüreceğinize eminim. Memleketlerimizin refah ve saadete malikiyetini temenni ederim.

Yusuf Kemal Bey'in nutkuna General Frunze şu suretle mukabele etmiştir: Müşterek emel ve arzularımız bizi birbirimize yaklaştırdı. Türkiye halkı hayatını kurtarmak için kalktı, sesini çıkardı. Ve bunun için çalışıyor. Bizim yegâne emelimiz birlikte çalışmak, milletlerimizi yükseltmektir. Bu hususta size lazım gelen her türlü muavenette bulunacağız. Aramızdaki dostluğun samimiyetini bütün cihan öğrenecektir. Ukrayna'ya karşı gösterdiğiniz dostluk hislerine aynı suretle mukabele ederim. Derin teveccühlerinizi daima kalbimde saklayarak ayrılacağım, memleketi-

me gidince bizim için dost kardeş bir halk var ise o da Türkiye'de yaşayan Türkler olduğunu söyleyeceğim. Ba'dehû Azerbaycan Sefiri Abilov hazretleri bir nutuk irad ederek demiştir ki: Bizim gibi kalpleri bir olan milletler muahedelerini işte böyle dört gün zarfında bitirirler. Bilumum Şark hükümetleri yaşamak harbinde Türkler ile beraberdir. Akdedilen kardeşlik itilâfını tebrik ederim.

Mustafa Kemal Paşa irad ettiği nutukta şu beyanatta bulunmuştur: Türkiye halkı istiklalini, mevcudiyetini imhaya matuf elim tasavvurlar karşısında kaldığı gün teşebbüs ettiği mücadelede hiçbir nokta-i istinada malik değildi. Ancak vicdanındaki azim ve imanının metanetine güvenerek ya istiklale sahip olarak yaşamaya, yahut ölmeye karar verdi. Bu kararın icabı olarak bu gün devam eden mücadele (savaş) esnasında hem-derd (dert ortağı) olacak millet aradı ve buldu. Rusya ile samimi bir itilâf tesis etti. Akdedilen Muhadenet Muahedesinin tesis ettiği samimiyet her fırsatta kuvvet buldu. Yeni akdedilen Ukrayna Muhadenet Muahedenamesi Ruslar ile samimiyetimizi tarsin edecektir (sağlamlaştıracaktır). Yakında düşmanlarımızı memleketimizden tarda azmettik. Bu husustaki emniyetimiz bakidir. Meşru davamızın tahakkuk zamanı yaklaştı. Rusya ile Türkiye arasında bazı sû-i tefehhümler tahlil ediliyor. Hakikatte böyle bir şey yoktur. General Frunze'nin avdetinde samimi hislerimize tercüman olacağına kaniim. Akdedilen muahededen dolayı Meclis namına memnuniyetimi, teşekkürlerimi arz ederim

General Frunze bu nutku müteakip ayağa kalkarak: Yaşasın Türk ordusu, yaşasın muhadenet muahedenamesi, yaşasın Mustafa Kemal Paşa diye bağırıldı. Ukraynalılar üç defa "hurra, yaşı" diye bu temenniye ta iştirak ettiler, Mustafa Kemal Paşa da "Yaşasın Rusya, yaşasın Ukrayna, yaşasın Frunze" diye mukabele etti ve alkışlar bir dakika devam etti. Ziyafet sekizden on buçuğa kadar devam etmiş ve taam esnasında Başkumandanlık Muzikası terennüm-saz olmuştur.

Amerika Ticaret Mümessili ile Mülakat

1 OCAK 1922 YENİ GÜN

Birkaç gün evvel şehrimize muvasalatını bildirdiğimiz Mister Gillespie'ye evvelki gün bir muhabirimiz mülaki olmuştur. Mister Gillespie muhabirimizle görüşürken ezcümle demiştir ki: "Anadolu'ya seyahat maksadım doğrudan doğruya Amerika'nın Anadolu'da müstakbel iktisadi menafii hakkında tetkikatta bulunmaktan ibarettir. Amerika menafii nokta-i nazarından memleketinizde yapacağım tetkikat daha ziyade şimendiferler, kamyon ve otomobil ile nakliyat, limanlar tesisi antrepolar ve sanayi-i mutelifenin işletilmesi gibi hususattır. Bu hususun

ne dereceye kadar icrasına imkân olduğunu anlamak, Anadolu'da vaziyet-i hazıranın derce-i selameti hakkında da tam bir kanaat hasıl eylemek isterim. Amerika'nın Anadolu'ya vaz' eyleyeceği sermayeye ve sermayedarlara hükümetinizin itimat bahş olacak ne gibi teminat ibraz edeceğini bittabi tetkik edeceğim. İstanbul'da mevcut bazı Amerikalı şirketler vardır. Bunlar Anadolu'ya gelerek iş yapmak arzusundadırlar. Bilhassa bunlardan biri şimendifer nakliyat vesaiti ile meşgul ve bu hususta yüz milyon dolar sermaye ile işe başlamak fikrindedirler. Diğer iki büyük şirket daha vardır ki bunlar da Anadolu'da büyük işlerle meşgul olmak fikrindedirler."

Dörttyol ve Gaziantep'in Teslimi

3 OCAK 1922 VAKİT

Ankara, 2 Kanunusani- Dün Dörttyol Kasabası Fransızlardan teslim alınmış ve idare-i mülkiyemiz teessüs etmiştir. Ahali askerlerimizi büyük bir şevk ve meserretle karşılamış, Hükümet Konağı'na bayrak keşidesi resminde binlerce ahali hazır bulunmuştur. Bugün de Gaziantep tahliye edilmiş ve askerlerimiz şehre dahil olmuştur. Bu münasebetle Antep'liler tarafından emsalsiz nümayişler ve şenlikler yapılmıştır. İdare-i mülkiyenin teessüsünü müteakip bilumum Antep ahalisi, başlarında eşraf ve muteberan ve ulema bulunduğu halde bilumum mektep talebesinin iştirakiyle Hükümet Konağı önüne gelmiş ve burada nutuklar irad edilmiş, dualar okunmuştur. Antep'ten gelen telgraf- lar bu gece şehrin donatılacağını bildirmektedir.

Ukrayna Muahedesinin Başlıca Mevadı

3 OCAK 1922 VAKİT

Ankara- Ukrayna heyeti Reisi General Frunze ve rüfekaşı vekaletleri ziyaret ederek Heyet-i Vekile erkanı ile görüşmüş ve teşkilatımızı tetkik etmiştir. Muhadenet Muahedenamesinin bu gün öğleden sonra imzası mukarrerdir. Muahedenin başlıca mevadı şudur:

1-Ukrayna Cumhuriyeti hududu Misak-i Milli ile tayin edilmiş olan Türkiye Hükümetini ve Türkiye de müstakil Ukrayna Cumhuriyeti'ni müteakiben tanırlar.

2- Cidallerinde aynı gayeyi takip eden iki hükümet rızaları olmaksızın yekdiğeri hakkında ittihaz ve tatbiki talep edilecek olan mukarrerat ve mukavelat-ı hariciyeyi tanımayacaklardır. 3- İki hükümet diğer devletlerle akdedecekleri muahadat ve mukavelat- tan yekdiğerini evvelce haberdar edecektir.

Anadolu'da Sanayi-i Mahalliye'nin Terakkisi

7 OCAK 1922 İLERİ

İktisat Vekaleti tarafından Anadolu'da sanayi-i ma-

halliye'nin terakki ve tealisi için bir komisyon-ı mahsus teşkil olunduğu ve mezkûr komisyonun vilayet-leri ziyaretle teşkilat-ı lazımede bulunacağı haber alınmıştır.

Sıhhiye Vekaletinin Mesaisine Veche Tayini

8 OCAK 1922 İLERİ

Sıhhiye Encümeni dün Bursa Mebusu Operatör Emin Bey'in riyaseti altında içtima ederek Sıhhiye Vekaleti'nin mesaisi hususunda atideki mevadı takrir ve tespit etmiştir:

1- Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile mütevazı bir tarzda inkişaf etmek üzere gerek muayene ve gerek müdavatın meccani olmasını temin için hastane ve dispenserlerin tezyit ve ıslahı.

2- Memlekette doktor ihtiyacının fazlalığına binaen Anadolu'nun münasip bir mahallinde leyli bir tıbbiye mektebinin tesis ve küşadı.

3- Tefvîk Rüştü ve Mazhar beylerin teklifi vechile ispiro ve mevad-ı külliye'nin (alkollü maddelerin) inhisar altına alınarak evkaf, idare-i hususiye ve belediyelerin dahi hidemat-ı masarife mecburi bir surette iştirak ettirilmeleri esbabının istikmalı.

4- Memlekette imali mümkün olan ecza ve malzeme-i sıhhiyenin imalini temin edecek bir fabrikanın küşadı.

Mösyö Briand'ın Gayet Mühim Bir Nutku

9 OCAK 1922 YENİ GÜN

Ankara 8- Mösyö Briand'ın Fransız Ayan Meclisinde Ankara İtilâfnamesi'ne dair irad ettiği nutuk bervech-i zirdir: Ankara İtilâfnamesi İngiltere ile Fransa arasında mucib-i müşkülât oldu. En müttehid aileler arasında olduğu gibi müttefikler arasında dahi bazen geçirilecek fena zamanlar vardır. Fakat bunlar geçicidir. Harekât-ı harbiye mevzubahis olduğu vakit her memleketin serbesti-i tammini muhafaza etmesi fikrindeyiz. Muahedeyi müteakip düşman sıfatıyla Türkiye'nin silahtan tecridi lazım gelirdi. Sevr Muahedesini ağır şartları muhtevi bulunduğundan hareket-i milliye zuhur etti. İngiltere, Fransa ve İtalya arasında sabık Osmanlı İmparatorluğu'na ait bir kısım arazinin işgali ile bu kısımda sakin ekalliyetleri muhafaza-i hukuku zımında bir itilâf-ı misak vücudunda getirilmiştir. Fakat müttefikler bu itilâfnamenin aylarca muallakta kalacağını düşünmemişlerdi.

Türkiye'de bir ihtilal çıkacağını ve Kilikya'da muharebenin devam edeceğini düşünemezlerdi. O zamana nispetle her şey değişti. Fransa Şark'ta seksen bin kişilik bir ordu bırakmaya mecbur kaldı. Binlerce Fransız terk-i hayat etti. Fransa dahilinde ise (Fransızlar ilelebet orada mı kalacaklar?) denildi. Meclis-i Ali içtimalarında dedik ki "umum namına büyük mesai sarf edeceğiz". Fakat Fransa yalnız başına Şark'ta

yoktur, bize muavenet lazım. Şark'ta büyük bir ordu bulunduramayız, bunun üzerine Ankara Meclisi ile müzakerat başladı. Murahhaslarımız evvela fena karşılandılar. Fakat Türklerle konuşmak, muhasamanın (iki taraf arasında ki düşmanlığın) kesilmesi gibi mühim bir faide temin etti.

Efendiler, Fransa'nın Anadolu'da bu günkü vaziyeti ne olurdu? Düşününüz: Mustafa Kemal Paşa'nın ordusu kuvvetlendi, Yunanlıları mağlup etti. Şimdi bize dönecek hesap görecekti.

Mösyö Dolae- Bu imkânsız bir ihtimaldir.

Mösyö Briand Dolae hitaben- Oturduğunuz yerden muharebeleri tanzim etmek size çok kolaydır, Mösyö Dolae. (kahkahalar) Briand General Grau'yu göstererek devamla:

İşte bir zat ki nutukla harp etmemiştir. (şiddetli alkışlar) İşte bir general ki vücudunun bir kısmını harp meydanında bırakmıştır. (alkışlar) O zat Fransız askerinin kanını esirgemek fikrinde bulundu. Ben de onun gibi düşündüm. (şiddetli alkışlar) Ankara İtilâfnamesi'nin bütün dünya Müslümanları üzerinde icra ettiği ve edeceği manevi tesiri ihmal etmemelidir. Bütün Müslüman memleketlerinde Fransa'ya karşı hakiki bir hüsn-i teveccüh vardır. Kilikya'daki Ermenileri aleyhimize kıyam ettirmeye çalıştılar, halbuki onları yalnız biz kabul ettik. Fazla olarak Kilikya'da şayan-ı teessüf hiçbir vaka olmadı. Papalık murahhası Adana'ya gitti ve terk etmekte olduğumuz bu memlekette sükûnet hükümferma olduğunu gördü. Ayan Meclisi Mösyö Briand'ın bu nutkunu ekseriyetle tasvip ve bütçeyi kabul etmiştir.

Birinci İnönü Zaferinin Sene-i Devriyesi

10 OCAK 1922 İLERİ

Bu gün Türk milleti için şerefli ve mesut bir hadisenin sene-i devriyesini yaşıyoruz. Geçen sen tam bu gün, Birinci İnönü Harbi ordumuzun ilk zaferiyle ve Yunan sürülerinin rezilane ricatıyla neticelenmişti. Karilerimiz hatırlarlar ki acayip tebliğleriyle Yunan mizaç edebiyatını zenginleştirmeye çalışan Papulas, Yunan sürülerinin bu yüz geri dönüşüne "mağrurane ricat!" ismini vermiş, dostları kadar düşmanlarını da kahkahalarla güldürmüştü. Papulas ordusunun bu mağrurane ricatları İnönü'nde bir kere daha ve Sakarya'da sonuncu defa tekerrür etti. Şüphesiz bu üç büyük ricat üzerine Papulas'ın kolları kabardı ağzı kulaklarına vardı. İşte bu gün Anadolu ve Ankara yanık yüreklerimize su serpen Birinci İnönü zaferimizin sene-i devriyesini tes'id ediyor. Bu kutlu gün şerefine bu gün Ankara'da öğleden sonra kıtaat-ı askeriye bütün şehri dolaşacak ve saat üçte Büyük Millet Meclisi önünde bir resm-i geçit yapılacaktır.

Dostlarımız İçin

12 OCAK 1922 YENİ GÜN

İstanbul 11 Kanunusani- Milli davamız hakkında kıymetli neşriyat ve tetkikatta bulunan ve milletimiz için öteden beri hayr-hahlıkları meşhud olan dostlarımız Pierre Loti ve Klodfarer'i İstanbul'da yad ve tahattur ettirmek için iki caddenin bu isimlerle tevsim edileceği malumdur. Cemiyet-i Umumiye-i Belediye çünkü içtimanda bu isimlerle tevsim edilecek caddeleri kararlaştırmış, Şehremaneti'nin önündeki cadde Pierre Loti ve altındaki cadde Klodfarer diye tevsim olunmuştur. 23 Kanunusani'de merasim-i mahsus icra edilecektir.

Sevr Muahedesi Mutlaka Değişecektir

15 OCAK 1922 İLERİ

Paris 13- Londra'dan alınan haberlere göre Britanya Hükümeti Sevr Muahedesi'ni tamamen tadil etmek arzusunda bulunuyor. Gunaris ile Baltacis'in muahede-i mezkurenin ahkam-ı esasiyesini halelden masun bulundurmak hususunda sarf ettikleri mesaiye rağmen Paris, Londra ve Roma muhafıl-i siyasiyesi bu fikre muarız bulunuyorlar.

Paris 14- Gunaris ve Baltacis'in tesviye-i ihtilaf için bir esas ve zemin bulmak hususunda sarf ettikleri mesai intizar olunan neticeye iktiran etmemiştir.

Büyük Kalpli Dostlarımız

16 OCAK 1922 İLERİ

Muhterem Edip Klodfarer'in Bir Mektubu

Millet ve memleketimiz hakkında hissiyat-ı meveddetkaranesiyle (sevgi hissiyle) maruf olan Fransız Edip Klodfarer'in bizi her vesile ile düşman propagandalarına karşı müdafaaya devam ettiği malumdur. Klodfarer her şeyden evvel hak ve hakikati sever. Onun içindir ki Türk milletinin hakkı gasp edilirken sükût edemez. Geçenlerde tanıdığımız bir zat tarafından kendisine yazılan bir mektuba cevaben gönderdiği ve aşağıya derc eylediğimiz mektubu Klodfarer'in bize karşı beslediği hissiyatı gayet veciz bir surette anlatıyor. "Aziz beyim" hitabıyla başlayan bu güzel mektubun aynen tercümesini nakletmekle müftehiriz.

"Mektubunuz beni Paris'e kadar takip etmiş... Fakat bana neden dolayı teşekkür ediliyor? Bilakis ta kalp-gahıma kadar nüfuz eden hürmet ve riayetiniz için ben size arz-ı teşekkür etmeliyim. Mademki Türk davası muhiktir (haklıdır); ben bu davayı müdafa etmek hakkına malik değilim. Burada tam manasıyla mevzubahis olan bir haysiyet meselesi vardır ve ekseriya da vicdan azabı içinde kalarak kâfi derecede çalışmadığımdan dolayı kendi kendimi tahtie ettiğime itimat ediniz...

Memleketinizi seviyorum. Çünkü o necip memle-

ketlerin en necibi ve en namuslusudur. Türk olan her şeye karşı kalbimde beslediğim takdir ve hürmete terdifen arz-ı muhadenet ederim efendim.”

Klodfarer

Viyan'a'da Komünist Partisinin Mitingleri

27 OCAK 1922 YENİ GÜN

Ankara 26- Moskova'dan bildiriliyor Karl Liebknecht ve Rosa Luxemburg'un katledilmelerinin sene-i devriyesine müsadif günde Viyan'a'da Komünist Partisinin tertibatıyla büyük mitingler yapılmıştır.

İzdivaç ve Yaş Nispeti Meselesi

27 OCAK 1922 VAKİT

Ankara Sıhhiye Vekaleti'nin, izdivaçta kadın ile erkek arasında gözetilmesi lazım gelen sin nispeti hakkında bir kanun tanzim etmekte olduğunu telgraf haberi olarak yazmıştık. İzdivaçta sin meselesi, yani erkek ve kadının hangi yaştan itibaren izdivaç ehliyetine haiz oldukları ve zevç ile zevce arasındaki yaş nispeti bahsi sıhhi ve içtimai nokta-i nazardan ehemmiyetle tetkik edilmeye lâyık bir meseledir.

Avrupa'da neşredilen kanunlarla bu hususta birçok takyidat (kısıntılar) vaz' edilmiş, kadın ve erkeklerin hangi yaştan itibaren tevhül edebilecekleri (evlenebilecekleri) fennen tespit edilmiş olduğu halde memleketimizde bu hususta hiçbir esas vaz' edilmemiştir. Binaenaleyh Ankara Sıhhiye Vekaleti'nin izdivaçta tahdid-i sin hakkında bir kanun tanzim etmesi, memleketimizde mühim bir boşluğu dolduracaktır. Böyle bir kanun tanzim edilmezden önce erkeğin ve kadının hangi yaştan itibaren izdivaç ehliyetini iktisap etmiş olduklarının fenni ve sıhhi nokta-i nazardan tetkiki icap eder. Gazetemiz memleketimizde tanınmış etibbanın reylerini istifsar ederek bu mesele hakkında bir anket yapmayı muvafık görmüştür. İzdivaçta tahdid-i sin bahsinde rey ve saibesi, umum tarafından şayan-ı itimat ve hürmet olan zevatın mütalaalarını birer birer neşredeceğiz.

Safahat Vergisi

27 OCAK 1922 VAKİT

Safahat vergisi isminden de anlaşılacağı üzere umumhane, bar, kafe, konser dans mahalleri gibi eğlence mahalleriyle, birahane ve gazino gibi safahat yerlerinden alınacak vergilerdir. Safahat mahallerinin derecesine göre, safahat vergisi de üç dereceye tefrik olunmuştur. Vergi için bulunduğu binanın irad-ı gayrı safinisi miktarı esas ittihaz edilmiştir. Umumhane gibi safahat mahallerinden irad-ı gayrı safnin yüzde yüz derecesinde, bar, kafe, dans mahalli gibi yerlerden yüzde otuz, birahane, gazino, muhallebici ve tatlıcı dükkanları gibi yerlerden yüzde on beş miktarı vergi alınacaktır. Tiyatro, sinema mahallerin-

den de bu yolda vergi alınması takarrür etmiş ise de bunlardan alınacak vergiler, safahat vergisine ithal edilmemiştir. Bu hususta Maliye Nezareti'nce yine irad-ı gayrı safi esas ittihaz edilmek üzere yeni bir kanun tanzim edilerek muhtelit komisyona gönderilmiştir.

Tramvay Grevi

27 OCAK 1922 VAKİT

Tramvay Kumpanyası ile amele arasında tahaddüs eden ihtilâf üzerine tramvay amelesi dün sabah-tan itibaren grev ilan etmiş ve bütün payitaht halkı mevsimin bu pek soğuk zamanında kilometrelerce yollarda meşy-i cebri (mecburi yürüyüş) yaparken herhalde fena dakikalar yaşamışlardır. Bu hadisenin tetkikine memur ettiğimiz bir muharririmizin topladığı malumatı karilerimize arz ediyoruz: geçen defa ihtilâflı olup bi'n-netice şirketin kabul ettiği maddeleri müessese-i mezkurenin yok farz etmesi ve haksız muamelelerinde daha büyük bir unf (şiddet) ve temerrütle (direnmeyle) hareket etmesi bu neticeyi davet etmiştir.

Mütakabil vaziyet bundan ibarettir. Amele evvelce yirmi sekiz maddelik bir mutalebat listesi tertip etmiş ve murahasaları vasıtasıyla kumpanyaya iblağ eylemişti. Kumpanya evvela meseleyi bahanelerle geçiştirmek istemiş ve amelenin ısrarı üzerine iş Nafia Nezaretine aksetmişti. Nafia Nezareti amele murahasalarını davet ederek liste münderecatını beraberce tetkik etmişlerdir. Amele, bu yirmi sekiz maddeden yalnız üçüne rıza gösterdiği halde emeline nail olamamıştır. Üç madde ber-vech-i âtidir:

1- Mesai saatinin her memlekette oluğu gibi sekize tenzili.

2-Her sene verilen ikramiye'nin bu defa da aynen itası.

3- Haksız olarak işten çıkarılan altı kişinin tekrar memuriyetlerine getirilmesi.

Kumpanya, mesai saatinin tenkisine hiç yanaşmadığı gibi ikramiye meselesini de karmakarışık bir hale getirmiştir. Mesela kumpanyadaki müdürler şundan bundan yarı cebir yarı iğfal suretiyle ikramiye yerine verdikleri birkaç lira için teşekkürnameler almıştır ve bunları diğer talepkarlara göstererek iskata (ağız kapamaya) çalışmışlardır.

Tramvay Grevi

30 OCAK 1922 İLERİ

Kumpanyanın ittihaz ettiği tedbirlerle yavaş yavaş grevden mütevellit durgunluk zail olmaya başlamıştır. Dört günden beri grev yapan amelenin ısrarına rağmen kumpanya grevcilere muarız bulunan işçi guruplarından amele tedarik ederek her tarafta birkaç araba işletmeye başlamıştır. Kumpanya grevcileri beş güne kadar vazifelerine başlamadıkları takdirde vazifelerine tekrar kabul etmeyeceğini bildirmiş ise de henüz amele bu tehdide kulak vermemektedir.

“Gençler Tarih Yazıyor” Projesi’nin Bu Yılki Teması “20. Yüzyılın On Yılları ve Kültür Tarihi”

TARİH VAKFI’NIN YOL GÖSTERİCİLİĞİNDE 2014 YILINDAN BERİ LİSE, ORTAOKUL ÖĞRENCİ VE ÖĞRETMENLERİNİN KATILIMIYLA YÜRÜTÜLEN “GENÇLER TARİH YAZIYOR” PROJESİ, VERİLEN ARANIN ARDINDAN DEVAM EDİYOR.

MİNE KOÇAK YALAZ

Tarih Vakfı çatısı altında lise, ortaokul öğrenci ve öğretmenlerinin katılımıyla 2014 yılından bu yana sürdürülen “Gençler Tarih Yazıyor” tarih eğitimi projesi, pandemi nedeniyle verilen bir yıllık aranın ardından 2021 yılı Kasım ayında yeniden başladı. Bu yıl “20. Yüzyılın On Yılları ve Kültür Tarihi” teması çerçevesinde yürütülecek olan projeye toplam 14 okuldan 127 öğrenci ve 33 öğretmen katılıyor. Projede şu okullar yer alıyor: Özel IELEV 125. Yıl Ortaokulu, FMV Özel Işık Nişantaşı Ortaokulu, SEV Özel Üsküdar Ortaokulu, Ulus Özel Musevi Ortaokulu ve Lisesi, Özel Şişli Terakki Ortaokulu ve Lisesi, Özel Şişli Terakki Tepeören Ortaokulu ve Anadolu Lisesi, Özel Alman Lisesi, Özel Getronagan Ermeni Lisesi, ALKEV Özel Anadolu ve Fen Lisesi, ODTÜ GVO Özel Lisesi, Özel Saint Joseph Fransız Lisesi.

Projenin öğretmenlere yönelik olarak düzenlenen açılış toplantısı 27 Kasım 2021 Pazar günü çevrim içi gerçekleştirildi. Toplantıda Tarih Vakfı Başkanı Prof. Dr. Mehmet Ö. Alkan, “On Yıllık Dönemselleştirme Açısından Siyasal Tarih, Toplumsal Tarih

Mehmet Ö. Alkan

ve Kültür” başlıklı bir konuşma yaptı. Konuşmasına “kültür” sözcüğünün etimolojik açıklamasıyla başlayan Alkan, Batı dillerinde “tarım” ve “kültür” (culture-agriculture) sözcüklerinin yakınlığından yola çıkarak tarım devrimiyle başlayan yerleşik yaşamın, kültürün ve uygarlığın ortaya çıkışında etkin rol oynadığını ortaya koydu. Ardından yüzyıllar boyunca değişimin çok yavaş seyrettiği bir alan olan kültür alanının 19. yüzyılda Sanayi Devrimi ve sonrasındaki gelişmelerle nasıl hızla değişime uğradığından söz etti. Özellikle 20. yüzyıldaki hızlı değişimi yüz yıl gibi geniş dilimlerden ziyade onar yıllık zaman dilimleri içerisinde incelemenin gerekliliğinden ve araştırmacılara sağlayacağı olanaklardan bahsetti.

Alkan’dan sonra söz alan proje danışmanlarından Doç. Dr. Erol Köroğlu “1908-1918 Arası Neden Uzun On Yıldır? Eleştirel Düşünme ve Tarih Öğretimine Dönük Bir Perspektif” başlıklı bir konuşma yaptı. Ele aldığı dönemi neden “Türkiye’nin en uzun on yılı” ola-

rak değerlendirdiğinden bahsederek konuşmasına başlayan Köroğlu, tarih ve kültür araştırmalarında farklı dönemselleştirme seçeneklerinin, araştırmacının bakış açısına bağlı olarak nasıl ortaya çıktığı üzerinde durdu. Ardından “Gençler Tarih Yazıyor” projesinin, okullarımızdaki tek boyutlu ve ezberci tarih eğitiminden mustarip tüm öğrencilerin ve tarih eğitiminde alternatifler arayışı içindeki öğretmenlerin ihtiyacı olan eleştirel düşünme ve sorgulama pratiklerini içeren bir eğitim etkinliği olma özelliğini vurguladı. “Yurttaş tarihçiliği” kavramından bahseden Köroğlu, tarihin hiç kimsenin tekelinde olmayan, yaşı ve eğitimi ne olursa olsun her yurttaşın ilgilenme, araştırma ve sonuçlar ortaya koyma hakkına sahip olduğu bir alan olduğunu vurgulayarak bu ve benzeri projelerin bu yaklaşımın hayata geçmesindeki rolü üzerinde durdu.

Daha sonra, atölye yürütücülerinden Fırat Güllü, “Tarih Vakfı Eğitim Atölyelerinde Ne Yapmayı Amaçlı-

20. YÜZYILIN ON YILLARI ve KÜLTÜR TARİHİ PROJESİ		
Gençler Kültür Tarihini Tanıtıyor		
ÖĞRENCİ ATÖLYESİ 1		12 Aralık Pazar
10.30-11.30 Açılış	11.40-12.30 Öğretmenler atölyesi	12.40-13.30 Ara
11.40-12.30 Açılış konuşması Sözen: Köroğlu	12.40-13.30 Öğretmenler atölyesi	13.40-14.30 Kapanış konuşmaları Sözen: Köroğlu
11.40-12.30 Ara	14.40-15.30 Mesa	15.40-16.30 Mesa
11.40-12.30 Mesa	15.40-16.30 Mesa	16.40-17.30 Mesa
12.40-13.30 Mesa	13.40-14.30 Mesa	14.40-15.30 Mesa

yoruz?" başlıklı konuşmasında Tarih Vakfı çatısı altında uzun süredir devam etmekte olan "Gençler Tarih Yazıyor" projesine yön veren iki temel boyuta dikkat çekti: Öğretmenlerin etik duyarlılığı ve projenin amaçlarına dönük pedagojik çerçeve. Konuşmasının ilk bölümünde Max Weber'in 1918 tarihli "Meslek Olarak Bilim" başlıklı makalesinden hareketle, öğretmenlerin eğitim atölyelerinde sahip olması beklenen etik duyarlılıklara vurgu yapan Güllü, ikinci bölümde tarih eğitimi atölyelerinin epistemolojik temellerine gönderme yaparak atölye kapsamında "yapılandırmacı eğitim yaklaşımının" nasıl uygulanmakta olduğuna dair örnekler sundu.

Atölyenin son bölümünde atölye yürütücülerinden Zeynep Adıgüzel atölyenin takvimi ve işleyiş ilkeleri ile ilgili hatırlatmalarını yaptı. Adıgüzel, bu yılki projenin iki temel sorunsalı olduğunu ifade etti:

1. Tarih yazımında önemli bir dönüm noktasının ifadesi olan kültür tarihi, dar ve geniş tanımlarıyla hangi alanları kapsar? Kültür tarihi, siyasal ve ekonomik tarihin basit bir yansıması mıdır? Yoksa kendine özgü dinamiklere sahip bir alan mıdır?

2: Bir tarih araştırmasında kısa, orta ve uzun dönemli tarihsel analizlerin farklılıkları, avantaj ve dezavantajları neler olabilir? Tarihi 10 yıllık dönemler halinde ele almak araştırmamıza ne tür katkılar sağlar?

Toplantı proje danışmanlarından Prof. Dr. Füsun Üstel'in önümüzdeki dönemde öğretmenlerin çalışmalarında dikkate almalarında fayda olan kısa hatırlatmalarla son buldu.

Proje kapsamındaki öğrenci atölyelerinden ilki 12 Aralık 2021 Pazar günü

gerçekleştirildi. Atölye, Doç. Dr. Sinan Yıldırım'ın açış konuşmasıyla başladı. Konunun önceki temalara göre hem zor, hem zevkli olduğunu ifade eden Yıldırım; kültür tarihi konusunda yapılan çalışmalarda çok ilginç bulgularla karşılaşılabilirdiğini, ancak önemli olanın soruları doğru sormak olduğunu belirtti. Klasik 5N1K yöntemiyle ilerlemenin bu alanda da uygun olduğunu; "ne", "neden" sorularının temel sorular olduğunu, ancak tarih disiplininin asıl sorusunun "nasıl" olduğunu; kültür

Sinan Yıldırım

tarihi çalışmalarının bu soruların yanı sıra "kim" sorusunu da içerdiğini belirtti. Ayrıca, "kim" sorusunun içerdiği "kimlik" meselesinin öneminden bahsetti. "Kültür" kelimesinin zıt anlamlısının, "kültürsüzlük" değil, "doğa" kelimesi olduğunu söyleyen Yıldırım, doğal olanın müdahale edilmiş ve farklılaştırılmış haline kültür dendiğini söyledi ve ekledi: "İnsan kültür üreten hayvandır". Yıldırım; bu çalışmada, geçmişte yaşanmış bir dönemi belirleyip konuyu belli sınırlar içinde ele alacağımızı söyleyerek bu durumun meseleyi dinamik kıldığını, çünkü on yılların tarihini ele alırken herkesin başka odak noktaları olabildiğini, aynı on yıl için çok farklı anlatılar ortaya çıkabildiğini hatırlattı. Kültür tarihini ele alırken on yıllık

sınıflandırmalar yapmanın işlevsel bir sınıflandırma olduğunu, insan yaşamının on yıllık dönemlerindeki farklara işaret ederek örneklendirdi.

Atölyenin ilk oturumunda, farklı gruplar halinde çalışan lise ve ortaokul öğrencilerinden önce tek tek "Ben Kimim?", sonra da küçük gruplar halinde "Biz Kimiz?" sorularını yanıtlayacak birer paragraf yazmaları istendi. Öğrenciler yazdıklarını birbirleriyle paylaştılar ve tartıştılar. Böylece kültür kavramını kişisel ve toplumsal boyutlarıyla tartışma fırsatı buldular. Sonrasında "kültür" kavramını farklı boyutlarıyla tanımlamaya çalıştıkları bir etkinlik gerçekleştirdiler. Etkinlikte Raymond Williams'ın "Culture is Ordinary"¹ (Kültür Sıradandır), Stuart Hall'un "Cultural Studies: Two Paradigms"² (Kültürel Çalışmalar: İki Paradigma) başlıklı makalelerinden yararlandı. Bu bölümde öğrencilerin hem temel kavramlar üzerine düşünmesi ve tartışması hem de İngiliz menşeli Kültürel Çalışmalar grubunun yaklaşımı içerisinde kültür ve tarih arasındaki ilişkiye dair düşünceleri amaçlanıyordu.

Ardından küçük gruplar, her iki metni inceleyerek ulaştıkları sonuçları birbirleriyle paylaştılar. Farklı okullardan gelen, çok farklı kimliklere sahip öğrencilerden oluşan grupların sunumları, gençlerin çok kültürlülük, farklılığa saygı ve farklılığı zenginleşme olarak gören bakış açılarını ortaya koymaları açısından çarpıcı sonuçlar ortaya çıkmasına neden oldu. Oturumun sonunda, Prof. Dr. Füsun Üstel ve Doç. Dr. Erol Köroğlu izlenimlerini öğrencilerle paylaştılar.

Atölyenin ikinci oturumunda, öğrenciler yine gruplarında, çok bilinen bir kültürel ikon olarak James Bond filmleri üzerinden bir çalışma gerçekleştirdiler. Kendilerine verilen yazılı ve işitsel malzemeden yola çıkarak,

Fusun Üstel

James Bond filmlerinde zaman içinde “değişen” ve “değişmeden kalan” unsurları ortaya çıkardılar. Daha sonra ortak oturumda gruplar yine bulgularını birbirleriyle paylaştılar.

Lise oturumu ardından bir değerlendirme konuşması yapan Prof. Dr. Fusun Üstel, kültür endüstrisinin popüler bir ürünü olan James Bond filmleri üzerine yürütülen çalışmanın; aynı zamanda yazılı bir metin gibi tek boyutlu olmayan, görsel işitsel çok boyuta sahip bir ürün incelemesi olduğunu belirtti. Bu oturumu çok etkileyici bulunduğunu, gençlerin çok bilindik bir kültürel ikon olan James Bond filmlerinin farklı bakış açılarından çok farklı biçimlerde okunabileceğini ortaya koymalarından memnuniyet duyduğunu vurguladı. Öğrencilerin filmin alt metinlerini çok iyi okuyup gelişkin analizler ortaya koyduklarını belirtti. James Bond filmlerinin hegemonya, güç ilişkilerini yansıttığını; bu filmlerin coğrafi anlamda üstünlük, teknolojik anlamda üstünlük, kadın erkek ilişkisindeki üstünlük açısından tüm güç ilişkilerinin düğümlendiği filmler olduğunu belirtti. Gençlerin bu ilişkileri çok iyi analiz etmeyi başardıklarını düşündüğünü belirtti.

Ortaokul oturumunda konuşan Doç. Dr. Erol Köroğlu ise kültür tarihi üzerine çalışırken -tıpkı bu atölye çalışmasında James Bond filmleri üzerinden yürütülen çalışmadaki gibi- sadece verilere bakmanın yeterli olmayacağını belirterek bu verilerin o dönem insanları tarafından nasıl görüldüğünü, nasıl algılandığını anlayan bir çaba içinde olmanın da önemli olduğuna dikkat çekti. Köroğlu; öğrenci atölyesinde teorisi ve uygulaması üzerine konuşulan ve çalışılanların üzerine yapılması gereken bir diğer çalışmanın da diğer kültürel tarihçilerin yaptıkları çalışmalara bakmak olduğunu belirterek kültür tarihi çalışırken sadece ele alınan malzemeye değil malzemeyle ilgili yapılmış çalışmalara da bakmak gerektiğinin önemini vurguladı.

Günün sonunda her iki oturumun tamamlanmasının ardından tüm katılımcıların bir araya geldiği bir kapanış oturumu gerçekleştirildi. Bu oturumda proje danışmanları Prof. Dr. Fusun Üstel ve Doç. Dr. Erol Köroğlu tüm öğrencilerin bulunduğu ortak bir platformda atölye çalışmalarına dair gözlem ve düşüncelerini katılımcılarla paylaştılar. Üstel konuşmasında, öğrencilere verilen metinlerin kolay metinler ol-

madığını ama bunlar üzerinde çalışmanın öğrencileri kültürü “yüksek kültür” üzerinden tarif dar bakış açısından kurtarmak adına çalışmaya önemli bir katkı sağladığını gözlemlediğini ifade etti. Yazarlar Raymond Williams ve Stuart Hall’un akademik çevrelerde uzun süre ekonomik yapının etkisini gözden kaçırmakla eleştirildiklerini, ancak kültüre yaptıkları vurgunun ekonomik faktörlerin önemini görme değil, düşünce tarihinde “ekonomik determinizm” (indirgemecilik) eleştirisinde önemli bir çıkışı temsil ettiği gerçeğinin zamanla kabul edildiğinden bahsetti.

Kültürün genellikle toplumun oluşturduğu pratikler ve ürünler olarak tanımlandığını, ancak kitaplardan videolara kültür ürünlerinin hem üretiminin hem dağıtım ve tüketiminin küreselleştiğini unutmamak gerektiğini ifade eden Üstel, “manga” örneği üzerinde durdu. Kültürel küreselleşmenin dünyayı bir köy haline getirdiğini, ama bir üründe “kimin kültürü” olduğu, “tarihsel, siyasal ve ekonomik bağlam”ın ne olduğu ve “neyi simgelediği”ne dikkatle bakmamız gerektiğini belirtti. Analiz yaparken hem ulusal hem de uluslararası kültür bağlamının göz önünde bulundurulması gerektiğini hatırlattı.

Doç. Dr. Erol Köroğlu ise, Carlo Ginzburg’un *Peynir ve Kurtlar* adlı çalışmasını örnek vererek engizisyon mahkemesi tutanaklarından yararlanarak hazırlanan bu çalışmanın 16. yüzyılda yaşamış bir değirmencinin evren algısını nasıl başarılı biçimde betimleyebildiğinden bahsetti. Bu çalışmanın kültür çalışmaları açısından ufuk açan niteliğini vurgulayan Köroğlu, kendi çalışmalarında kültür tarihinin izlerini okurlara aktarırken ne tür sorunlarla karşılaştığından bahsetti.

Toplantı proje yürütücülerinin sonraki çalışmalara dönük hatırlatma ve önerileriyle son buldu. Projenin ikinci öğrenci atölyesi 20 Mart 2022’de, finali ise 15 Mayıs 2022’de gerçekleştirilecek.

DİPNOTLAR

- 1 Raymond Williams, “Culture is Ordinary,” *Resources of Hope. Culture, Democracy, Socialism* (London: Verso, 1989), 3-14.
- 2 Stuart Hall, “Cultural Studies: Two Paradigms,” *Media, Culture and Society*, cilt 2 sayı 1, (Academia Press, London 1980), 57-72.

Erol Köroğlu

İstanbul'dan Bizans'a: Yeniden Keşfin Yolları, 1800–1955

DİSİPLİNLER ARASI BİR YAKLAŞIMLA BİRÇOĞU İLK DEFA SERGİLENEN VEYA BİR ARAYA GETİRİLEN GENİŞ BİR ESER SEÇKİSİ BİZANS'IN AKADEMİK BİR DİSİPLİN OLARAK GELİŞİMİNDE İSTANBUL'UN MERKEZİ ROLÜNÜ ELE ALIYOR.

BRİGİTTE PİTARAKİS - GÜLRU TANMAN

Suna ve İnan Kırâç Vakfı İstanbul Araştırmaları Enstitüsü ile Pera Müzesi'nin Brigitte Pitarakis'in küratörlüğünde gerçekleştirdiği *İstanbul'dan Bizans'a: Yeniden Keşfin Yolları, 1800–1955* sergisi (23 Kasım 2021 – 6 Mart 2022) tarihsel kronolojik çerçeveyi tersine çeviriyor ve Bizans mirasını geleneksel bir biçimde ait olduğu bağlamdan ziyade, onu bize ulaştıran ülkeler, kurumlar, insanlar, koşullar ve olaylar penceresinden göstermeye çalışıyor.

Dünya ölçeğinde önemli değişim ve dönüşümlere sahne olan 1800 ile 1955 arasındaki süreçte İstanbul, Doğu ile Batı arasında eşsiz jeopolitik konu-

muyla, çok kültürlü toplumsal kimliği ve devletin modernleşme çabalarının etkisiyle uluslararası güç ilişkilerinde ilgi odağı haline gelmiş, kültürel miras da bu ortamda ön plana çıkan bir unsur olmuştur. Serginin temel amacı, söz konusu dönemde Bizans mirasına yönelen yeni ilgiyi ve bu ilginin uzantılarını incelemek. Disiplinler arası bir yaklaşımla birçoğu ilk defa sergilenen veya bir araya getirilen geniş bir eser seçkisi Bizans'ın akademik bir disiplin olarak gelişiminde İstanbul'un merkezi rolünü ele alıyor. Aynı zamanda bizi çevreleyen dünyanın zamansal ve mekânsal boyutunun çeşitliliğine

göndermede bulunuyor. Modernleşme yolundaki İstanbul'dan Bizans Konstantinopolis'ine zaman tüneline bir yolculuktan ziyade, serginin amacı, Bizans'ın kavramsal ve somut bir biçimde keşfini, antik miras kapsamında değerlendirilmeye başlanmasını ve bu yönde öne çıkan yerel ve uluslararası kurum, kişi ve koşulları irdelemek.

19. yüzyılın başında İstanbul'da Bizans, yabancı seyyahların aralamaya çalıştığı bir sis perdesi arkasında saklı kalmıştı. Batı dünyası klasik arkeolojiye meraklıydı; İstanbul'u ziyaret eden gezginler ise Sarayburnu silüetinin ardında Bizans'a oryantalist ve egzotik,

hayali bir kimlik yüklemişlerdi. Bu bakış, Avrupa'da edebiyat, şiir ve tiyatro camialarını da etkilemiş, neo-Bizans akımına zemin oluşturmuştu. Yüzyılın ortalarında, Sultan Abdülmecid, heybetli bir saraya benzetilen Pera'daki Rus Elçiliği'nin tasarımını da üstlenen mimar Gaspere Fossati'ye Ayasofya'nın restorasyonunu emanet etmekle yeni bir çağın adımlarını attı. Alçı tabakalarının altından Bizans bezemelerinin ve tasvirlerinin çıkarılmasını, incelenmesini ve titizlikle kaydedilmesini buyurarak bu miras üzerindeki hakkını ve yetkisini vurguluyor, imparatorluğun modernleşme yolundaki kararlılığını sergiliyordu.

Diğer yandan, Ortodoks dünyanın hamisi olarak öne çıkan Rusya, son dönemlerini yaşayan Batı imparatorlukları, Kırım Savaşı ertesinden Birinci Dünya Savaşı mücadelesine uzanan süreçte İngiltere ve Fransa, siyasi ve diplomatik ilişkilerinde Bizans arkeolojisini araç edindikleri gibi ülkelerinin bilimsel gelişimine de katkıda bulunmak istiyorlardı. İşgal yılları ertesinde İstanbul'da Bizans arkeolojisine yönelik uluslararası profesyonel iş birlikleri ivme kazandığı gibi, Cumhuriyet kurumları kendi kazılarını başlatıyor, İstanbul Arkeoloji Müzeleri koleksiyonlarını genişletiyor ve hatta 1955'te, 6-7 Eylül olaylarından sadece bir haf-

ta sonra İstanbul Üniversitesi ilk defa Uluslararası Bizans Kongresi'ne ev sahipliği yapıyordu.

Sergide, Bizans kültürel mirasına yüklenen ideolojik ve siyasi anlamlar, İstanbul'da buluşan bilim insanlarının etrafında gelişen kurumlar, modern müzeciliğin ilk evreleri, uluslararası yayıncılık, kültürel etkinlikler, doğal afetler, kentsel dönüşüm ve arkeoloji bir etkileşim ağı çerçevesinde yeniden ilişkilendirilerek bir araya getiriliyor. Bizans dönemine ait eserler ve Bizans'a ilişkin akademik üretimler; mimari kalıntılar, erken dönem müzeciliği ve koleksiyonculuğunda Bizans'a ilgiyi ifade eden küçük buluntular, ilk renkli taşbaskıların yer aldığı kitaplar, resimler, fotoğraflar, haritalar, devlet adamları, askerler, diplomatlar, bürokratlar, âlimler, fotoğrafçılar, müzeciler, arkeologlar, restoratörler, ressamalar gibi çeşitli aktörlerle diyalog içinde sergileniyor.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi koleksiyonunda bulunan, Gaspere Fossati'nin bir mektup eşliğinde Sultan Abdülmecid'e hediye ettiği ve her levhanın elle renklendirilerek kişileştirildiği eşsiz Ayasofya albümü, bu sergiyi hazırlarken karşımıza çıkan sayısız hoş sürprizin arasında özel bir yere sahip. Aralarında birçok arkeolojik buluntunun, şehrin tarihi ve to-

pografyası açısından önemli yazıtların yer aldığı orijinal Bizans eserleri ise İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin değerli iş birliğiyle ziyaretçilerle buluşuyor. Renkli taşbaskılarda gözlemlediğimiz, İstanbul'un başlıca Bizans kiliselerinden ikonografik betimleri çevreleyen bitkisel ve geometrik bezemeler, Batı'da mimari ve endüstriyel tasarım projeleri için hazırlanan repertuarları dahi etkilemişti. Bu bezeme dağarcığından seçilen motifler, sergi tasarımı-na da yansıtıldı.

1870'de İstanbul'da doğup büyüyen âlim Eugène Antoniadi (Eugenios Antoniadis) genç yaşında uluslararası üne sahip bir astronom olmuş, Mars gezegenindeki kanallara dair önemli buluşlar yapmış, aynı zamanda Ayasofya'nın mimari çizimleriyle 1907-1909 senelelerinde binaya dair kapsamlı bir çalışmaya imza atmıştı. Antoniadi, özellikle Ayasofya'da yapı ile güneşin seyri arasındaki ilişkiye önem vermişti. Bu konu sadece son yıllarda Bizans araştırmalarında güncellik kazanmıştır. Sergide, Paris Gözlemevi arşivlerinde korunan Eugène Antoniadi'nin defterleri ve çizimlerden yola çıkarak Tayfun Öner'in hazırladığı bir video da yer alıyor. Bu canlandırmaya eşlik eden müzik ise 1781'de yedinci gezegen olan Uranüs'ü keşfeden Almanya doğumlu İngiliz ast-

ronom ve besteci William Herschel'in bir senfonisinden alıntılarla uzaydaki radyo dalgalarının dönüşümünden elde edilmiş sesleri birleştiriyor.

Bizans çalışmalarıyla astronomi arasındaki geçişler İstanbul'un evrensel konumunu vurguladığı gibi Bizans araştırmalarını da daha geniş kapsamlı bir boyuta taşıyor.

Siyaset, ilim ve sanatı ortak bir çatı altında buluşturan sergi, önyargıların, belirsizliğin, hayal gücünün, hissiyatın öne çıktığı bir zeminden kesin bilgi arayışına uzanan yolculuğu, mekânsal ve zamansal bir deneyim kapsamında canlandırmayı amaçlıyor. İstanbul'un önemli Bizans kazılarında bulunmuş mermer kabartmalar, eski nadir kitaplardan esinlenmiş suluboya resimler, melek ve tavus kuşlarının kanatları sergide Bizans'la modern çağ arasındaki iletişimi pekiştirdiği gibi, altın zeminler soyutlama ile somutlama, maddi ile manevi dünyalar arasında köprüler kuruyor. Osmanlı başkentinde buluşan Büyük Güçler'in arasındaki rekabet, çok kültürlü şehrin âlimleri, Arkeoloji Müzeleri'nin gelişimi ve kentsel dönüşümle ortaya çıkan Bizans'la karşılaşmalar serginin ilk dört bölümünü oluşturuyor. Beşinci bölümde ise Bizans'ın bilimsel bir disiplin olarak şekillenmesi ele alınıyor: Kazılarda bu-

lunan sırlı seramiklerin incelenmeye başlamasıyla arkeolojinin yeni bir alt dalının gelişimi, ilk modern rölöve çalışmaları ve mimari çizimler, profesyonel haritalar, İstanbul Üniversitesi'nde Bizans araştırmalarının kurumsallaşması ve 1955'te düzenlenen Uluslararası Bizans Kongresi. Serginin altıncı ve son bölümü, erken Cumhuriyet döneminde yürütülen Bizans sanatı başyapıtlarının restorasyon çalışmalarına yer veriyor ve aynı zamanda, bilimsel çalışmaların çağdaş mimari ve sanata olan etkisini ele alıyor. İstanbul kökenli mimar ve oryantalist ressam Alexandre Raymond'dan Nejad Devrim ve Fikret Mualla'ya, alışılmışın dışında yaklaşımlar Bizans mirasına yeni bir bakış açısı getiriyor.

Sergiye eşlik eden, Türkçe ve İngilizce hazırlanan kapsamlı katalog ise sergide yer alan 176 esere ek olarak, tarihçi, sanat tarihçi ve arkeologların yazdığı 13 makaleyle zengin bir görsel ve belge dağarcığını okuyucuya sunuyor.

İstanbul'dan Bizans'a: Yeniden Keşfin Yolları, 1800-1955 / From Istanbul to Byzantium: Paths to Rediscovery, 1800-1955, ed. Brigitte Pitarakis. Suna ve İnan Kıraç Vakfı Pera Müzesi, İstanbul, 2021. 650 sayfa. ISBN 978-605-4642-97-7.

Vangelis Kechriotis Anısına Perşembe Konuşmaları adıyla düzenlediğimiz seminer dizisi bu dönem Nurşen Gürboğa koordinatörlüğünde, "Milli Mücadele'nin Sosyal Tarihi" temasıyla devam etti. Serinin beşinci sunumunda "Mütareke Dönemi'nde İşçi Hareketleri, Sol ve Milliyetçilik" başlığıyla Erol Ülker, 9 Aralık 2021 saat 18:30'da vakfımızın Youtube kanalında konuşumumuz oldu. Serinin altıncı sunumunda ise "Milli Paradigmalar ve Tarih: Türk ve Yunan Tarihyazıcılıklarının 1921-23 Anlatıları" başlığıyla Prof. Dr. Damla Demiröz, 23 Aralık 2021 saat 18:30'da vakfımızın Youtube kanalında bizlerle birlikte oldu. Perşembe Konuşmaları'nın yayınlanan bölümlerine vakfımızın Youtube kanalından ulaşabilir,

bundan sonraki söyleşilerimiz için sosyal medya hesaplarımızı takip edebilirsiniz.

Ankara Tartışmaları" yeni ofisimizde devam ediyor! Tarih Vakfı Ankara tarafından düzenlenen Ankara Tartışmaları'nın dördüncü toplantısı Ali Murat İnat'ın "Aşkın Tarihi" başlıklı sunumuyla 10 Aralık 2021 Cuma günü saat 19:00'da gerçekleşti. Bu ayki beşinci Ankara Tartışmaları toplantısı ise Fatih Altuğ'un "Fatma Aliye ve Emine Semiye'de Tarih Yazıcılığı, Karşılaşmalar ve Tercümeler" başlıklı sunumu ile 24 Aralık 2021 tarihinde yapıldı.

Tarih Vakfı ile Koç Üniversitesi ANAMED Kütüphanesi ortaklığında düzenlenen Kütüphane Konuşmaları'na Aralık ayında, Ali Yaycıoğlu konuk oldu. Koç Üniversitesi Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi (Anamed) Kütüphanesi ve Tarih Vakfı ile ortaklaşa düzenlenen ANAMED Kütüphane Konuşmaları, 7 Aralık 2021'de Ali Yaycıoğlu ile devam etti. Programda Stanford University'ye bağlı Mekansal ve Metinsel Analizler Merkezi'nde (Center for Spatial and Textual Analysis) yürütücülüğünü üstlendiği "Osmanlı Epir'i'ni Haritalandırmak" adlı dijital tarih projesi hakkında konuştu. Konuşmanın moderatörlüğünü

Abdurrahman Atçıl üstelendi ve konuşma Türkçe olarak çevrimiçi gerçekleşti.

Aralık ayı itibarıyla 30. yılını dolduran vakfımız sizlerin de desteğiyle çalışmalarına devam ediyor. Siz de Tarih Dostu olarak vakfımıza destek olabilirsiniz.

Tarih Dostu olduğunuz zaman Toplumsal Tarih dergimiz her ay ücretsiz olarak size gönderilecek. Ayrıca Tarih Vakfı Yurt Yayınlarımızdan %50 indirim kazanacaksınız. Tarih ve sosyal bilimler alanında ülkenin en önemli yayınnevlerinden biri haline gelen Tarih Vakfı Yurt Yayınlarından %50 indirim kazanın. Tüm etkinliklerden %10 indirim kazanın. Türkiye'nin 25 yaşını dolduran tek tarih yayını olan Toplumsal Tarih dergimiz her ay kapınıza gelsin. Tarihe dair demokratik perspektifi beraberce geliştirelim.

Aylık katkı tutarı 50 TL olan Tarih Dostluğu'muzun yanı sıra Öğrencilere ve akademisyenlere yönelik dostluk paketlerimiz de mevcuttur. Kurumsal Dostluklar ve daha fazlası için: tarihvakfi@tarihvakfi.org.tr

Adana'nın Kurtuluşu 5 Ocak 1922

MEHMET Ö. ALKAN-SUAVİ AYDIN

Adana Vilâyeti, Mondros Mütarekesi'nin akabinde Britanya ve Fransa kuvvetleri-
ce hemen işgal edilmiş ve bu işgalin tetik-
lediği direniş, en erken bir tarihte, 1919 yılı-
nın ilk aylarında başlamıştı. Bu yüzden "ilk kurşun"un
atılışı da haklı olarak yine bu bölgeye izafe edilir.
Suriye işgalini Kilikya'yı işgal hevesiyle birleştiren
Fransa'nın giderek genişleyen bu direniş karşısında
bocaladığı ve ne kadar kuvvet yığarsa yığsın, bu mü-
cadele ile baş edemeyeceğini anlaması neredeyse iki
yıl almıştır. Bu mücadele sürecinde giderek gelişen
askerî çıkmaz Fransız siyasetinin merkezine otur-
muş ve işgalde ısrar eden Clamenceau hükûmetinin
yıkılmasına neden olarak, Milli Mücadele'nin kapa-
nan ilk cephesinin Adana olmasını sağlamıştı.

Gerçek iki cepheden biri olan Batı Anadolu gibi,
Adana ve (Maraş ve Antep dahil olmak üzere) geniş
anlamıyla Kilikya, yurt sathında savaşın acılarını
bizzat yaşamış; işgalin yarattığı bütün sorunlarla
yüzleşmiş ikinci mıntıkadır. Bu yüzden öncelikle bu-
radaki savaşın bitirilmesi Ankara Hükümeti'nin baş-
lıca meselesi haline gelmiştir. Zira bu sayede batıda
giderek daha geniş bir cepheye yayılan savaşın zaferle
sonuçlanması sağlanabilecekti. Bu çerçevede Fran-
sa ile buradaki savaşı bitiren Ankara Antlaşması (20
Ekim 1921) hem Adana Milli Mücadelesi'nin zaferini
ilân etmiş hem de Ankara Hükümeti'nin ilk diploma-
tik başarısı olarak, Fransa gibi büyük bir müstevlinin
savaş dışı kalmasını sağlamıştı.

Adana'daki mücadeleyi önemli kılan bir diğer hu-
sus, sadece yukarıda belirtildiği gibi savaşın ilk dip-
loomatik ve askerî sonuçlarının alınması değil, aynı
zamanda buradaki savaşın büyük bölümünün bura-
da örgütlenmiş Kuvay-ı Milliye tarafından yürütül-
mesidir. Ankara Hükümeti, buradaki Kuvay-ı Milliye
cephesini sevk ve idare etmek gibi bir rol üstlenmekle
birlikte, kendi teşkil ettiği düzenli ordu birliklerini
büyük ölçüde doğrudan savaşa sokmak zorunda kal-
mayarak bu birlikleri tasarruf ettiği gibi, örnek bir
Kuvay-ı Milliye örgütlenmesi deneyimini de burada
kazanmış; kendi liderliğini, burada geliştirdiği sevk ve
idare yeteneğiyle kanıtlayarak rüştünü ispat etmişti.
Adana Milli Mücadelesi'nin diğer cephelere göre öne
çıkan bir diğer özelliği de budur. Üstelik, birkaç kü-
çük hadise hariç, Kuvay-ı Milliye'nin Ankara'nın sevk
ve idaresinden bağımsız, kendi başına hareket et-
mesi hemen önlenmiş; burada, batıdaki gibi Kuvay-ı
Milliye'nin zapturapt altına alınması için cibrî önlem-
lere başvurmak gereği ortaya çıkmamıştır.

Adana Milli Mücadelesi, İstiklâl Harbi tarihinin

özgün ve örnek bir cephesini oluşturur. İlk bakışta
büyük bir karmaşa içinde geliştiği görülen cephe po-
zasyonlarının çoğulluğu, aslında Kuvay-ı Milliye'nin
zaafiyetini değil, Fransızların bu geniş ve çoğul cep-
he ile baş edememeleri sonucunu doğurmuştur. Bu
avantaj hızla kesin sonuçlara devşirilmiş ve nere-
deyse 1921 Mart ayından itibaren Adana cephesi sa-
kinleşmiştir. Bundan sonrası daha çok diplomasinin
işidir ve Fransa ile yürütülen müzakereler 20 Ekim
1921'de sonuç vermiş; buradaki mutabakata göre son
Fransız askerinin 4 Ocak 1922'de Kilikya'dan çekilme-
si ve 5 Ocak'ta Türk ordusunun Adana'ya girmesi ka-
rarlaştırılmıştır. Bu yüzden 5 Ocak, daha ilk yıl dönü-
münden beri, "Adana'nın Kurtuluşu" olarak büyük bir
katılım ve coşkuyla kutlanmıştır. Bu yıl "Kurtuluş"un
100. Yılı olması münasebetiyle kutlamaların çok daha
büyük bir coşku yaratacağına kuşku yoktur.

Tarih Vakfı ile Adana Büyükşehir Belediye-
si arasında yapılan protokol gereği "Adana'nın
Kurtuluşu'nun 100. Yılı 1922-2022" bağlamında "Kurtu-
luş Savaşı'nda Adana ve Adana'nın Kurtuluşu" konu-
lu iki kitap projesi tamamlandı. Buna bağlı olarak da
"Kurtuluşun 100. Yılı" için bir dosya hazırlanmasına
karar verildi.

M. Fatih Sansar ve Ahmet Karataş makalelerinde
Ankara Antlaşması gereğince 5 Ocak 1922 günü Türk
askerinin Adana'ya girişi, yapılan kutlamalar ile şe-
hirdeki ve yurttaki yankılarını anlatıyor.

Aslı Çomu, dosyadaki yazısında Ahmet Remzi Bey
tarafından işgalin getirdiği zorluklar içerisinde ku-
rulan Yeni Adana gazetesinin neşriyatını, yerel dire-
niş açısından işlevini tahlil ediyor. Kurtuluşun Yeni
Adana gazetesine nasıl yansıdığı da canlı bir şekilde
tasvir ediliyor.

Erdem Çanak ise 1933 yılında kurulan ve 1951'e
kadar faal olan Adana Halkevi'nin her sene 5 Ocak'ta
yapılan kurtuluş bayramına aktif katılımını, hangi
etkinliklerin yapıldığını ve bunun şehrin toplumsal-
siyasal hayatına nasıl etki ettiğini aktarıyor.

Mehmet Ö. Alkan hazırladığı kitaptan seçtiği üç
önemli belgeyi bizimle paylaşıyor. Bunlardan ilki
büyük ihtimalle ilk kez yayınlanan Adana'da TBMM
açıldıktan sonra basılmış, adeta kurtuluş manifesto-
su niteliğindeki bir kitapçık. Diğer Adana'nın kurtu-
luş günü olan 5 Ocak 1922'de Adana'da, kurtuluşu kut-
lamak için kırmızı mürekkeple basılmış *Yeni Adana*
gazetesi ve üçüncü olarak da Mustafa Kemal Paşa'nın
Adana'nın kurtuluşu üzerine yayınladığı beyanname.

Ayrıca Suavi Aydın da Erdem Çanak'ın yazısında
göreceğiniz broşür takdimi ile katkıda bulundu.

5 Ocak 1922 Adana'nın İlk Kurtuluş Günü Kutlamaları

M. FATİH SANSAR - AHMET KARATAŞ

4-5 OCAK 1922 GECEŚİ İŞGAL TAMAMEN VE RESMEN SONA ERDİĞİNDEN, ADANA'NIN KURTULUŞ BAYRAMI 5 OCAK SAAT "SIFIR BİRDE" BAŞLATILDI. BÜTÜN CAMİLER KANDİLLERLE AYDINLATILMIŞ, SOKAKLAR SÜSLENMİŞTİ. EVLER, DÜKKANLAR KIRMIZI VE YEŞİL BAYRAKLARINI BALKONLARINA ASMIŞTI.

SAHİPSİZ YURT ÇUKUROVA

I Dünya Savaşı'ndan mağlup ve bitkin bir halde çekilmek zorunda kalan Osmanlı Devleti, Mondros Ateşkesi'yle derin bir nefes aldığını düşünüyordu. Fakat Mondros Ateşkesi sonrası oluşan iyimser tablonun, hiç de

öyle olmadığı kısa sürede anlaşılmıştı. Bu günlerde Adana'da bulunan Yıldırım Orduları Grup Kumandanı Mustafa Kemal Paşa, İngiliz ve Fransızların işgal niyetlerini görmüş, gerekli tedbirleri almaya, Adana halkını uyarmaya çalışıyordu. İngilizler, Osmanlı Hükümeti'ne verdikleri resmi nota ile Adana ve havalisinde bulunan orduların Ulukışla'ya kadar çekilmelerini, silahlarının teslim edilmesini ve orduların dağıtılmasını istediler. Bu günlerde 7. Ordu lağvedildiği gibi, Mustafa Kemal Paşa'nın grup komutanlığı kaldırılarak, kendisi İstanbul'a çağrıldı. 26 Aralık 1918 tarihi itibarıyla II. Ordu birlikleri Pozantı'ya kadar çekilerek, Çukurova Bölgesini tamamen boşaltmış oldular.

Çukurova'daki askerî birlikler dağıtıldıktan sonra, işgal için müsait bir ortam hazırlanmış oldu. İngiltere ve Fransa'nın Çukurova'yı işgali, iki liman şehrinde İskenderun ve Mersin'den başladı. İskenderun işgal edildikten sonra, Belen, Payas ve Dörtöl civarı işgal edilerek demiryolu hattı ele geçirildi. Fransızla-

Fransız işgal güçlerinin komutanı General Goro Adana tren garında. ATÜ; Çukurova Kent Kitaplığı ve Arşivi

rın silahlandırarak kendi asker üniformalarını giydirdiği Ermeni gönüllülerden oluşan işgal güçlerinin baskı ve zulümleri daha ilk saatlerde başlamıştı. Nitekim çok geçmeden Dört Yol Özerli Köyünden Kara Mehmet ilk kurşunu atarak şanlı bir mücadelenin fitilini ateşledi. Diğer liman şehri olan Mersin, 17 Aralık sabahı İngiliz ve Hint sömürge askerleri tarafından işgal edilmeye başlandı. 1 Ocak'ta ise Fransız işgal birlikleri Mersin Limanı'na çıkmaya başladılar.

Mersin'den hareket eden bir Fransız birliği, Yarbay Romieu komutasında 19 Aralık'ta Tarsus'u, 21 Aralık'ta ise Adana'yı işgal ettiler. 15 Şubat 1919'da ise İngiliz işgal güçleri Adana'ya gelerek Fransızlara katıldı. Mersin, Adana, Tarsus ve tüm Çukurova bu şekilde işgal edilirken, halk canının derdine düşmüş sığınacak bir kapı arıyordu. Kaderine terk edilmiş Çukurovalılar, işgal güçlerinin ve Ermeni milislerin aşağılamalarına, baskı ve zulümlerine katlanmaktansa iç bölgelere veya Toros dağlarına göç etmeye (kaçkaç) başladılar.

Çukurova bölgesine genel vali (Administrateur) olarak Albay Brémond tayin edildi. Albay Brémond'un ilk icraatlarından biri, Adana'da Türk bayrağını yasaklamak oldu. Resmî dairelere Fransız bayrakları çekilmeye başlandı. Görevi başındaki Türk memurlar keyfi olarak işten çıkarıldı ve yerlerine istedikleri tayinler yapıldı. Keyfi tutuklamalar, aşağılamalar, işkence ve her türlü sindirme yöntemleri uygulanmaya başlandı. Fransızlar, Çukurova'da kalıcı olabilmek için başka yerlerden getirdikleri Ermenileri iskân ederek nüfus dengelerini değiştirmeye çalışmış, yaklaşık 120 bin Ermeni bu günlerde Adana ve çevresine yerleştirilmiştir. Ayrıca Fransız işgal güçlerinin yarısı "Ermeni İntikam Alayı"ndan oluşuyordu.

Adana'nın, Çukurova'nın bu işgal ve esarete tahammülü elbette olamazdı. Adanalılar, işgalin ilk günlerinden itibaren kurtuluş çareleri aramaya başlamış, bir taraftan cemiyetler kurarken, diğer taraftan Mustafa Kemal Paşa'nın Sivas'ta hazırlıklarını yaptığı kongreye katılmışlardır. Yine aynı günlerde *Yeni Adana* gazetesi ilk sayılarını çıkarmaya başlamıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın emir ve direktifleri ile Adana ve çevresinde ilk teşkilatlar kurulmaya, Mersin'den Osmaniye-Dört Yol civarına kadar uzanan geniş sahada Kuva-i Milliye birlikleri oluşturulmaya başlanmıştır. Böylece "mübarek bir kükreyiş, mukaddes bir isyan infilak etti".

ANKARA İTİLAFNAMESİ VE ADANA'NIN TAHLİYESİ

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın, 1921 yazında Sakarya kıyısında kazandığı zafer, sadece Yunan ordusunun geri çekilmesini değil, tüm ülkenin ve dolayısıyla Adana'nın kurtuluş yolunu açmıştır. Güney Anadolu'nun Milli Kuvvetleri de Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın bu mukaddes zaferine, Urfa'yı, Maraş'ı, Kozan'ı, Kadirli'yi, Pozantı'yı işgalden kurtararak destek olmuşlardı. Toros dağlarına sırtını dayayan Çukurovalılar, Fransız işgaline karşı topyekûn mü-

Fransa ile yapılan Ankara anlaşması anısına yapılan madalya
ATÜ: Çukurova Kent Kitaplığı ve Arşivi

cadele veriyor, esaret altında kalmaktansa ölmeyi tercih ediyordu. Çukurova'nın bu destansı mücadelesi Fransızları endişeye düşürmüş, Sakarya zaferi ise Anadolu'nun Türk yurdu olduğunu göstermişti. Fransa artık Çukurova'da kalamayacağını görüyor, Ankara ile bir anlaşma yaparak işgal ettiği yerleri tahliye etmeyi düşünüyordu. Nihayet Türkiye ile Fransa genel konularda anlaştılar ve 20 Ekim 1921'de Ankara İtilafnamesi imzalandı. Antlaşmaya göre, Fransa iki ay içerisinde belirlenen sınırın güney tarafına çekilecek ve çekildiği toprakları TBMM yönetimine devredecekti. Seçilecek bir karma komisyon, sınırın tespiti ve iki ay içinde Adana ve çevresinin tahliyesi işlemlerini yürütecekti.

Antlaşmanın imzalanmasından sonra, Güney Anadolu'daki askeri birlikler yeniden düzenlenerek "Adana Havalisi Komutanlığı" oluşturuldu. Adana Havalisi Kumandanlığına tayin edilen Muhittin Paşa (Akyüz) ve beraberindeki heyet Ankara'dan hareketle, 16 Kasım 1921'de Pozantı'ya geldiler. Heyet içerisinde bulunan Dâhiliye Müsteşarı Hamit Bey, Çukurova'nın teslimi sürecinde idarî konularda görevliydi. Ankara Antlaşması'na göre oluşturulan "Karma Komisyon", Fransa'nın Adana, Mersin, Tarsus, Gaziantep ve Osmaniye'den çekilmesi ve bölgede TBMM yönetiminin kurulması işlemlerini yürütecekti.

Varılan mutabakata göre, Adana'yı yönetecek sivil Türk idareciler 1 Aralık'ta hükümet binasına gelerek yönetimi devralacak ve burada Türk bayrağı çekile-

Türk Jandarma Birliği Adana'ya girerken, Aralık 1921

ATÜ; Çukurova Kent Kitaplığı ve Arşivi

cekti. Şehirlere Türk askerinin gelişi ve garnizonlarda Fransız bayrağının indirilip Türk bayrağının çekilmesi törenle yapılacaktı. Belirlenen takvime göre 20 Aralık'ta Adana, 27 Aralık'ta Tarsus ve 4 Ocak'ta Mersin Türk askerine teslim edilecekti.

30 Kasım'da Vali Vekili Hamit Bey ve beraberindeki mülkî idareciler, Müdafa-i Hukuk Cemiyeti Merkez Heyeti adına Belediye Başkanı Dıblanzâde Mehmet Fuat Bey, Ahmet Remzi Bey, Suphi Paşa, İbrahim Bey ve Halil Bey'den oluşan heyet, Pozantı'dan Adana'ya geldiler. 1 Aralık 1921'de binlerce Adanalının katıldığı törende, Hükümet Konağı (şimdiki Seyhan Kaymakamlık binası) önündeki Fransız bayrağı indirilerek Türk bayrağı göndere çekildi. Törene katılan bir manga Türk askerini, Karboğazı'nda Menil Taburunu esir alan Karabomba Müfrezesi Komutanı Hasan (Akıncı) komuta ediyordu.

1 Aralık'ta Hükümet Binası önünde kurbanlar kesilmiş, halk üç yıllık esaretten sonra şanlı Türk bayrağının yükselişini gözyaşları içinde kutlamıştı. Adanalılar, bu büyük zaferin asıl mimarı Mustafa Kemal Paşa'yı unutmadılar ve bir telgrafla teşekkürlerini bildirdiler. 9 Aralık 1921'de Mustafa Kemal Paşa cevabî telgraf göndererek Adanalıları kutladı.

"Telgrafınızı aldım, teşekkür ederim. İnas ve sadaniye ile anavatana kavuşan sevgili Adanamıza ve Adanalılara selamlarımı takdim ve ilk fırsatta arzu-ı âlileri vechile bizzat müşerref olmak üzere geleceğimi arz ederim. 9-12-37

Büyük Millet Meclisi Reisi ve Başkumandan Mustafa Kemal"

TÜRK ASKERİNİN ADANA'YA GİRİŞİ VE AL BAYRAKLARLA "LALE BAHÇESİNİ ANDIRAN" KALABALIK

Türk ve Fransız temsilciler arasında varılan mutabakata göre, 20 Aralık'ta ilk Türk birliği Adana'ya gelecek ve garnizon önünde bayrak töreni yapılarak askerî idare devralınacaktı. Türk askerinin öğlen saat birde Yeni İstasyon tarafından şehre gireceği duyurulmuştu. Adana tarihi günlerinden birini yaşıyordu. Binlerce Adanalı ellerinde bayraklarla istasyon önündeki meydana akın ediyordu. *Yeni Adana* gazetesi 23 Aralık 1921 tarihli nüshasında Türk askerinin Adana'ya gelişi ve Adanalılar tarafından nasıl karşılandığını, o günlerin hissiyatını nefis cümlelerle anlatmaktadır.

"Kahraman Askerlerimizin Şehrimizi Teslimi Tarihi Bir Gün

Evvelsi gün askerlerimizin saat birde yeni istasyon tarafından şehre gireceği haber alınmıştı. Herkesin kalbi emsalsiz bir heyecan ve sürurla titriyor, omuzlarında bayraklarını taşıyan kafileler istasyona doğru koşuyorlardı. Memleketin kadın ve erkeği kahraman askerlerimizi istikbale koşuyorlardı. İstasyon önünde vasi tarlalar dalgalanan bayraklarla bir lale bahçesi gibi kıpkırmızı bir manzara arz ediyordu.

Asker geliyor

Uzaktan bağlar arasından kahraman askerlerimiz, başlarında bir mızraklı süvari müfrezesi, mızıkaları olduğu halde, büyük bir muhabbetle ilerliyor. Halk; alkış tufanı arasında senelerden beri mütehessir kaldıkları kahramanları kucaklayarak ağlıyordu. Kol başı büyük istasyon caddesini takiben kolordu binasına doğru yürüyor, yolların üzerine dökülen binlerce insan tarafından alkışlanıyordu. Asker tamamen halkın kucaklarında taşınıyor gibi idi. Belki Adana kurulduğundan beri böyle muhabbete, böyle heyecanlı bir manzaraya şahit olmamıştı.

Askerlerin Bayrağı:

Sakarya'nın o harikalar ibda' eden sahnelerinden Çukurova'ya gelen askerlerimizin önünde kendilerinin gazi bayrakları dalgalanıyordu. Rengi gaza meydanlarında solmuş ve delik deşik olmuş olan bu şanlı sancak, omuzlarda yükselen kahramanların nasıl insanlar olduklarını ilan ediyordu. O bakır renkli heybetli insanlar büyük bir vakur ile bu bayrak altında yürüyorlardı.

Şayan-ı Dikkat Bir Kadın:

Askerlerin önünde yaşlı bir kadın çarşafını omuzlarından aşağı atmış, elinde küçük bir Türk bayrağı taşıyor. Mütemediyen milli şarkılar söyleyerek, kahramanları sitayiş ediyor, onların menakıbını haykırıyordu. Gözlerinin içinde müstesna bir sahne canlanan bu zavallı ihtiyar kadıncağz bir kardeşini bir damadını harp sahnelerinde kaybetmiş ve kimsesiz kalmıştı. Şimdi gönüllü önüne düştüğü kahramanların menakıbını okumakla teselli ediyordu.

İfadesi Müşköl Sahneler:

Yolların üzerine toplanan kadınlardan birçokları askerlerin ayaklarına yüzlerini sürerek ağlıyorlar, bu muncileri takdis ediyorlardı. Zavallı askerler görülmemiş bir manzara karşısında, yüzlerini yürüdükleri yere süren bu kadınları yalvararak, ağlayarak yerden kaldırıyorlardı. Bu sahneyi tarif etmemek imkânı yoktur. Göz bile bu manzaranın harikuladeliğine tahammül edemiyordu..."

Yeni Adana, 23 Kanun-ı Evvel 1337, sayı 191.

İstasyon caddesini boydan boya geçerek garnizon önüne gelen askerler ve binlerce halk, Muhittin Paşa tarafından karşılandı. Esnaf cemiyetlerinin hazırladığı kurbanlar kesildi. "... Havali Kumandanı Muhittin Paşa hazretleri, sancak direğine doğru yürüdü. Emir zabiti bey tarafından tutulan bayrağı öptükten sonra mızıkla selam havası terennüm ederken, bayrak Merkez Kumandanı Ata Bey tarafından çekildi..."

ADANA'NIN KURTULUŞ BAYRAMI: 5 OCAK 1922

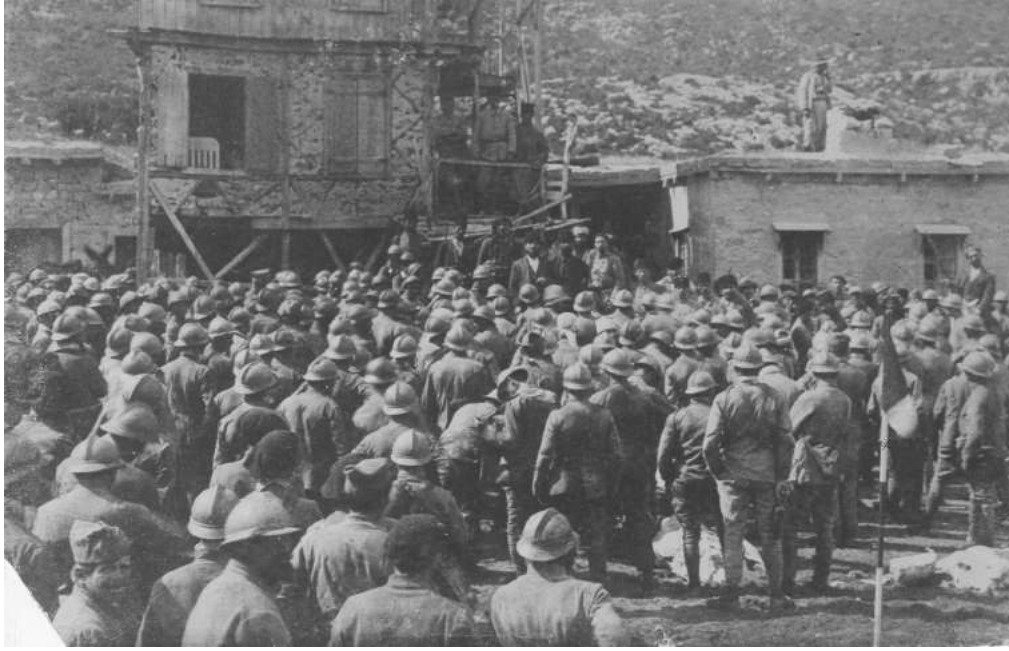
Adana'da Fransız işgalinin sona ermesi ve şehrin Türk idaresine geçişi iki aylık bir zaman içinde kademeli olarak yapılmıştır. 1 Aralık'ta sivil idaresi teslim alınmış, 20 Aralık'ta ise Türk askeri şehre girerek garnizona yerleşmişti. Fakat Fransızların Adana'yı tamamen tahliye etmesi planlanandan uzun sürmüş, 4 Ocak 1922'de son Fransız birliği şehri terk etmiştir.

Adanahılar kurtuluş gününü sabırsızlıkla bekliyor, bayram havasında büyük bir kutlama yapmak için hazırlık yapıyorlardı. Nitekim işgal günlerinde hayallerini gerçekleştirmek için, Türkiye'nin en büyük bayrağının dikimine başlanmıştı. Fakat Muhittin Paşa ve Vali Vekili Hilmi Bey, böyle bir kutlamanın Fransızlar tamamen ayrıldıktan sonra yapılmasını uygun görüyorlardı. Fransızlarla yapılan görüşme-

binlerce bayraklar arasında zabt ve heyecana muvaffak olmak kabil olmuyordu. Yağ Camiinden sonra gelen ve Kuru Köprüye kadar devam eden milli ecnebi bilimüm müessesat, Osmanlı Bankası müstesna olmak üzere, bu yevm-i şadumaniye iştirak ettiklerini isbat etmekte idiler."

TÜRKİYE'NİN EN BÜYÜK BAYRAĞI HAZIRLANDI

5 Ocak 1922'de ilk defa kutlanan "Adana'nın Kurtuluş Bayramı"nda en dikkate değer sahne, Türkiye'nin en büyük bayrağının Saat Kulesi ile Ulu Camii minaresi arasına asılması olayıdır. Ahmet Remzi Bey (Yüreğir), bu muazzam al bayrağın hazırlanış hikâyesini ve 5 Ocak 1922 günü nasıl asıldığını, 7 Ocak 1922 tarihli *Yeni Adana* gazetesinde tüm ayrıntıları ile anlatmış ve tarihe not düşmüştür.

Pozanti'da esir alınan

Menil taburu

ATÜ; Çukurova Kent

Kitaplığı ve Arşivi

lerde, Adana, Tarsus ve Mersin'in son teslim tarihi 4-5 Ocak gece saat 12 olarak kararlaştırılmıştı. Bu nedenle 4-5 Ocak gecesi Adana'dan son Fransız birliği ayrılmış, dolayısıyla "saat on ikinin nihayeti bedii iltihak addedilmişti".

4-5 Ocak 1922 gecesi işgal tamamen ve resmen sona erdiğinden, Adana'nın Kurtuluş Bayramı 5 Ocak saat "sıfır birde" başlatıldı. Bütün camiler kandillerle aydınlatılmış, sokaklar süslenmişti. Evler, dükkanlar kırmızı ve yeşil bayraklarını balkonlarına asmıştı. Ulu Camii ve diğer camilerde okunan duaların yükselen yakutî seslerine, minarelerinden yayılan naat-ı şerif sesleri karışıyordu.

5 Ocak sabahı havanın pek şiddetli yağmuruna rağmen, tüm Adana halkı çarşıya akın ediyor, kurtuluş gününün coşku seline katılıyordu. Hükümet dairesi önündeki bütün gazinolar, dükkânlar bu gün için her tarafı süslemişlerdi. Bazı müesseseler zafer takları yaptırarak al bayraklarla süslemişlerdi. *Yeni Adana* gazetesi muhabiri, 5 Ocak 1922 sabahı gördüğü manzarayı şöyle anlatmaktadır:

"... Büyük çarşı içine doğru ilerleyip de kapalı çarşıya dalındığı zaman geri ve ileride dalgalanan

"Buna Nasıl Karar Verildi:

Mütarekeden sonra memleketimiz işgal altına girmişti. Her gün bilmediğimiz şenlikler şehir-i ayinler devam ediyor. Bu bakir şehirde otuz devletin bayrağı birden çekiliyordu. Biz güzel sancağımıza çoktan veda etmiş onu evlerimizde sandık içlerinde korka korka saklıyorduk.

O gün memleketin bedbaht gençlerinden birçokları şafağın bir köşesinde düşünüp dertleşiyor-ken, içimizden kim olduğunu bilmiyorum, birisi büyük bir bayrak tasvir etti. Bunun etrafında çok heyecanlı tahsirli sözler söylendi. Nihayet yekdiğerinden üç yüz metre kadar uzak bulunan saat kulesiyle Ulu caminin minaresi arasına muazzam bir bayrak çekecektik. Bu kararımızı, cephelerde, yoksulluklar içinde dağ başlarında dolaşıp mücadele ederken daima tekrar ettik. Nihayet bu emel doğdu. Belediyemizin yardımıyla bu bayrak Adana'nın başı üzerinde dalgalandı.

Bayrağın Tanzim ve İmali:

Bayrak yüz kırk arşın kumaştan yapıldı. Yalnız hilalin içinde dört dikişçi çalışıyordu. Hükümet dairesinin büyük salonu bu işe ancak kâfi gelmişti.

Bayrağın cidden güzel ve pürüzsüz bir surette tanzimine muvaffak olan Maarif Müdürü Refet Bey ile imal eden terzi Nuri Efendi'nin mesaipleri şayan-ı takdirdir.

Türkiye'de ilk defa olarak bu kadar büyük bir bayrağı keşide etmek şerefi Adanalılara nasip olmuştur. Bu bayrak Türkiye'nin ilk büyük bayrağıdır.

Bayrak Nasıl Taşındı:

Bayrak evvelki sabah tamamen bitmişti. Mera-simle hükümet konağından indirildi. Binlerce halk tarafından afaki bir surette tutularak cad-delerde gezdirildi. Bu muazzam müstatili laakıl iki yüz kişi tutuyordu. Büyük bir iştiaqla bayrak,

'Allahım artık benim gözlerimi kapa! Bu dünyada başka bir şey görmek istemiyorum, kalbim bu he-yecanla dursun!' diye haykırıyordu."

KUMLUK MEYDANI'NDA TOPLANAN ON BİNLER

5 Kanun-ı Sâni 1338 gününü "Kurtuluş Bayramı" ola-rak kutlamak için hazırlıklar günler öncesinden baş-lamış, bir şenlik tertip heyeti oluşturulmuştu. İlan edilen programa göre kutlamalar 5 Ocak öğlen saat 13'te Kumluk Meydanı'nda başlayacaktı. Saat 12'de kız ve erkek mekteplerinin öğrenci ve öğretmenleri, "meşayih-i dervişân", en önde debbağ esnafının "mı-zıkası" latif ve milli havalar çalarak meydana doğru ilerlemeye başladılar. Debbağ Mızıkası ara verdiğin-de "...derin bir gayret-i dindarane ile umum tenaya deflerinin sadası tanin-i endaz oluyordu."

Kumluk Meydanı'ndaki kutlama merasimine, Be-lediye Başkanı, belediye azaları, memleketin eşraf ve münevverleri, öğrenciler, esnaf temsilcileri ve el-lerinde binlerce bayrakla Adanalılar katılmıştı. Yeni Adana gazetesi başyazarı Ferid Celal Bey, hazırlanan kürsüye çıkarak bir konuşma yaptı. "... Evvela bizleri bugüne kavuşturan Cenab-ı Hakk'a hamd ve teşekkür lüzumundan, bu uğurda hayatını kaybeden kah-ramanlarımızın takdis ve ruhundan bahsetti."

Ferid Celal Bey konuşmasının devamında, Ada-na ahalisi namına Belediye Başkanı Mehmet Fuad Bey imzalı üç adet telgrafı okudu. Bu telgraflardan ilki Başkumandanlığa, ikincisi Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na, üçüncüsü ise Gaziantep, Kilis, Mersin, Tarsus, Karaisalı, Ceyhan, Osmaniye, Kozan, Dörtöyl ve Yumurtalık belediye başkanlarına gönde-rilmek üzere yazılmıştı. Telgraflar okunduktan sonra, meydana toplanan Adanalıların tasdikine sunuldu ve alkışlar arasında kabul edildi.

"Başkumandanlığa;

Bugün Adanamızın tamamen anavatana iltihak ettiği pek şerefli bir gündür. Memleket büyük sü-rur ve neşe içinde bayram yapıyor. Şehir binlerce bayraklarla tezyin edilmiştir.

Bu hür, mesud günü bize kanlı emekleriyle idrak ettiren kahraman ordumuza, onun kumandan, zabitan efradına minnettarlıklarımızı takdim eder; düşmanın kirli çizmeleriyle çiğnenen esaret altında inleyen diğer aksam-ı vatanın halası uğ-runda fedakârlıklara hazır olan ordumuza, canla başla hizmet etmeğe hazır olduğumuzu arz eder, Allahtan büyük zaferler niyaz ederiz.

Adana Ahalisi Namına Belediye Reisi Mehmet Fuat "

"Büyük Millet Meclisi Riyasetine;

Bugün memleketimizin anavatana iltihak etti-ği en şerefli kutsi bir gündür. Şehir baştan başa binlerce bayraklarla tezyin edildi. Bugünü tesid için halkta sürur ve teşiye payan yok. Ve bugün Adana'nın milli bayramı olarak halkımızca kabul edilmiştir.

Bu emsalsiz günü bize idrak ettiren Büyük Millet Meclisi ve onun hükümetine minnettarlıklarımı-zı takdim eder, henüz işgal altında inleyen diğer

Adana'nın ilk kurtuluş bayramında yayınlanan **Yeni Adana**

Gazetesi, 5 Ocak 1922. ATÜ; Çukurova Kent Kitaplığı ve Arşivi

önde debbağların hisli mızıkası olduğu halde, alkış tufanları içinde gezdirildi. Caddelere sığma-yan bu kalabalığın başı üstünde yükselen bu al sancak bilaistisna herkese tatlı gözyaşları döktü-rüyör, çılğın bir surette etraftaki insanları sürük-lüyordu.

Bayrağın Keşidesi:

Bu merasim pek heyecanlı oldu. Bu şanlı büyük sancak her iki kuleden makaralarla göklere doğ-ru çekilirken muhayyeç dalgalarla yükseliyordu. Orada bulunanlardan hiç birisi şuurlu değildi. Herkes ferdi heyecandan gözleri kararmış ve her-kes kendisini başka bir aleme nakil etmişti. Dün-yada bundan daha sevimli bundan güzel bir şey olamazdı.

Bu Manzaranın Altında Ölüm İsteyenler:

Alkış tufanları içinde bir ihtiyar bu bayrağın altın-da ellerini yukarı kaldırmış:

1900'lerin başlarında Adana. ATÜ; Çukurova Kent Kitaplığı ve Arşivi

akşam-ı vatanın aynı günleri pek yakında idrak etmesini Allahtan niyaz ederiz. Halkımız Misak-ı Millinin husulü için her türlü fedakârlığa hazırdır. Adana Ahalisi Namına Belediye Reisi Mehmet Fuat ”

“Gaziantep, Kilis, Mersin, Tarsus, Karaisalı, Ceyhan, Osmaniye, Kozan, Dört Yol, Yumurtalık Belediye Riyasetlerine

Mübarek halas bayramınızı tebrik ederiz. 5 Kanun-ı Sani 1338 Adana'nın anavatana tamamen iltihak ettiği çok şerefli bir gündür. Halkımız bugünü Adana vilayetinin milli bayramı olarak kabul etmiştir. Sizlerin de bu karara iştirak buyurmanızı ve her sene bu günü tesid etmenizi teklif ve bu hususu bütün mülhakata tebliğini rica ederiz.

Adana Ahalisi Namına Belediye Reisi Mehmet Fuat“

Telgraflarda görüldüğü gibi Adanalılar, vatanın tamamının kurtulması için ellerinden ne geliyorsa yapmaya hazır olduklarını Başkumandan ve TBMM Başkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya bildirerek şükranlarını sunmuşlardır. Ayrıca 5 Ocak gününün “Milli Bayram” olarak kabul edildiği belirtilerek, bütün Çukurova bölgesinin bu bayrama iştirak etmesi ve her sene kutlanması talep edilmiştir. Ferid Celal Bey'in okuduğu bu telgraflar, Adanalılar tarafından alkışlarla kabul edilmiştir. Dolayısıyla 5 Ocak Kurtuluş Bayramı, Adana halkının oyu ile kabul edilerek ilgili

makamlara bildirilmiştir.

Ferid Celal Bey'in konuşmasından sonra, Numune Mektebi öğrencileri Mehmet Emin Bey'in (Yurdakul) “Türk'ün Duası” adlı şiirini okumuş, ardından Mekteb-i Sultani Arapça hocası balığ bir dua okumuştur. Fakat bu sırada şiddetli bir yağmur başladığundan kutlama programının devamı yapılamamıştır.

DÜZENLENEN FENER ALAYI VE GECE BOYUNCA DEVAM EDEN KUTLAMALAR

5 Ocak 1922 günü yapılan Kurtuluş Bayramı kutlamalarının programında, akşam Hükümet Konağı-Taş Köprü arasında fener alayı düzenlenmesi de yer alıyordu. Bir gece önce başlayan kutlamalar, soğuk ve yağmurlu havaya rağmen devam ediyor, sokaklardaki insan kalabalığı hiç azalmıyordu. Yatsı namazının ardından Hükümet Konağı önünde toplanan kalabalık, köprü istikametinde yürümeye başlamıştı. Kalabalığın ellerinde yanan fenerler, her tarafı aydınlatıyordu.

Ocak ayının 4. gününü 5. güne bağlayan gece başlayan kutlamalar, 5 Ocak gece yarısına kadar devam etmiş, Fener Alayı yürüyüşü ile tamamlanmıştır. Adanalılara düşen en büyük görev, bu kutlu günü bize bahşeden kahraman şehitlerimizi, gazilerimizi minnetle yâd ederken, Milli Mücadelemizin bânisi Mustafa Kemal Atatürk ve silah arkadaşlarının mirasına sahip çıkmaktır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Ahmet Cevdet Çamurdan, *Kurtuluş Savaşında Doğu Kilikya Olayları*, Adana 1969.
Damar Arıkoğlu, *Hatıralarım*, İstanbul 1961.
İbrahim Yaycıoğlu Özel Arşivi, (Y. Nejat Yaycıoğlu'nda bulunmaktadır)
Kasım Ener, *Çukurova'nın İşgali ve Kurtuluş Savaşı*, İstanbul 1963.

Kasım Ener, *Çukurova Kurtuluş Savaşında Adana Cephesi*, Ankara 1970.
Kemal Çelik, *Milli Mücadele'de Adana*, TTK yay., Ankara 1999.
Osman Tufan, *Kilikya Doğu Bölgesinde Milli Hareketler ve Kozan Sancağı İle Mülhakatının Kurtuluş Hatıraları*, Bahar Matbaası, 1964.

Süleyman Hatipoğlu, *Fransa'nın Çukurova'yı İşgali ve Pozantı Kongresi*, Ankara 1989.
Y. Nejat Yaycıoğlu, *Osman Tufan Paşa Çukurova'da Kuva-yı Milliye Dönemi'nin Efsane Kumandanı*, Adana 2012.
Yeni Adana Gazetesi, Sayı 186, 187, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 769.

Adana'nın Kurtuluşunun Yeni Adana Gazetesine Yansımaları

ASLI ÇOMU

AHMET REMZİ BEY, KUVAYI MİLLİYE YANLISI BİR BAKIŞ AÇISIYLA YENİ ADANA GAZETESİNİ KURMUŞ, İŞGALE KARŞI DİRENİŞİN İÇERİSİNDE YER ALMIŞ VE KUVAYI MİLLİYE'NİN TEŞKİLATLANMASI İÇİN ÇABA SARF ETMİŞTİR.

Adana'yı da içine alan Çukurova Bölgesi bulunduğu üzere Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının üzerinden çok zaman geçmeden Britanya tarafından işgal edilmiş ve bu kuvvetler yerini 18 Kasım 1919'da 8 taburdan oluşan -ki bu askerlerin 1000 kadarı Ermeni'dir- Fransız birliklerine bırakmıştır.¹ Fransızların bölgeden tehcirle ayrılan Ermeni nüfustan devşirdiği ve daha önce cepheye sürdüğü Ermeni askerleri kendi birliklerine dahil etmesi işgali daha da çekilmez hale getirmiş; bölgede büyük huzursuzluk yaratmıştı. Bu huzursuzluğun Ermeni askerler ve Türk halkı arasındaki artık rutin haline gelen çatışmalara dönüşmesi yüzünden hastaneler yaralılarla dolmuştur. Hatta bu çatışmalar öyle bir hale gelmişti ki bir grup Türk, Fransız işgal idaresine gidip "Ermenilerin ellerinde perişan olacaklarına erkek gibi ölmeyi tercih ede-

ceklerini" ifade etmişti.² Buna karşılık Fransız işgal idaresi bu çatışmaları durdurmak için gerekli adımları atmamış; hatta Türk memurları işten çıkarıp yerlerine Ermenileri getirerek gerilimin seviyesini daha da yükseltmiştir.³

Bu durum direniş hareketinin güçlenmesini ve yayılmasını hızlandırmıştır. Adanalılar Sivas Kongresi'ne de bir heyet göndererek, bu heyet aracılığıyla Mustafa Kemal Paşa'yla temas kurmuştu. Türk askeri birlikleri ise Fransızların Adana'nın kontrolünü tamamen üzerilerine almadan önce 1 Kasım 1919'da Kilikya Kuvayı Milliye Komutanlığı adı altında tertip edildi.⁴ Askeri birliklerin kurulması silahlı çatışmanın Ocak 1920'de resmen başlamasını da beraberinde getirmiştir.⁵ Bilindiği üzere savaş iki yıl sürmüş ve Fransızların bölgeden çekilmeyi kabul etmesiyle de sona ermiştir. İki yıl süren ve çok büyük sıkıntılarla geçen bir dönem sonrası tüm Çukurova Bölgesi tekrar bağımsızlığına kavuşmuştur.

YENİ ADANA GAZETESİ'NİN KURULUŞU VE İLKELERİ

Yeni Adana gazetesinin ortaya çıkışı Adana'nın işgalinin ilk dönemine rastlar. Şehrin yerlisi olan Ahmet Remzi Bey ve arkadaşları 25 Aralık 1918'de "Adana" adlı bir gazeteyi çıkarmaya başladılar. Fakat gazetesinin ömrü çok kısa sürer ve üç sayı sonra işgal kuvvetleri tarafından yayınına son verilir.⁶ Adana'da

Yeni Adana gazetesinin Pozantı'daki ilk matbaası

Ahmet Remzi (Yüreğir) Bey

yeni bir imtiyazla "Yeni Adana" adıyla yayınlanmaya başlanan gazetenin ömrü yine uzun olamamış ve sekiz sayı sonrası kapanmıştır. Gazete aradan geçen bir buçuk sene sonunda önce Karaisali'da ve daha sonra da Pozantı'da yayın hayatına çok zor şartlar altında ve yokluklarla devam etmiştir. Adana'nın kurtuluşuyla birlikte, 9 Aralık 1921 tarihinde 185. sayısından itibaren yeniden Adana'da basılmaya başlanmıştır.⁷

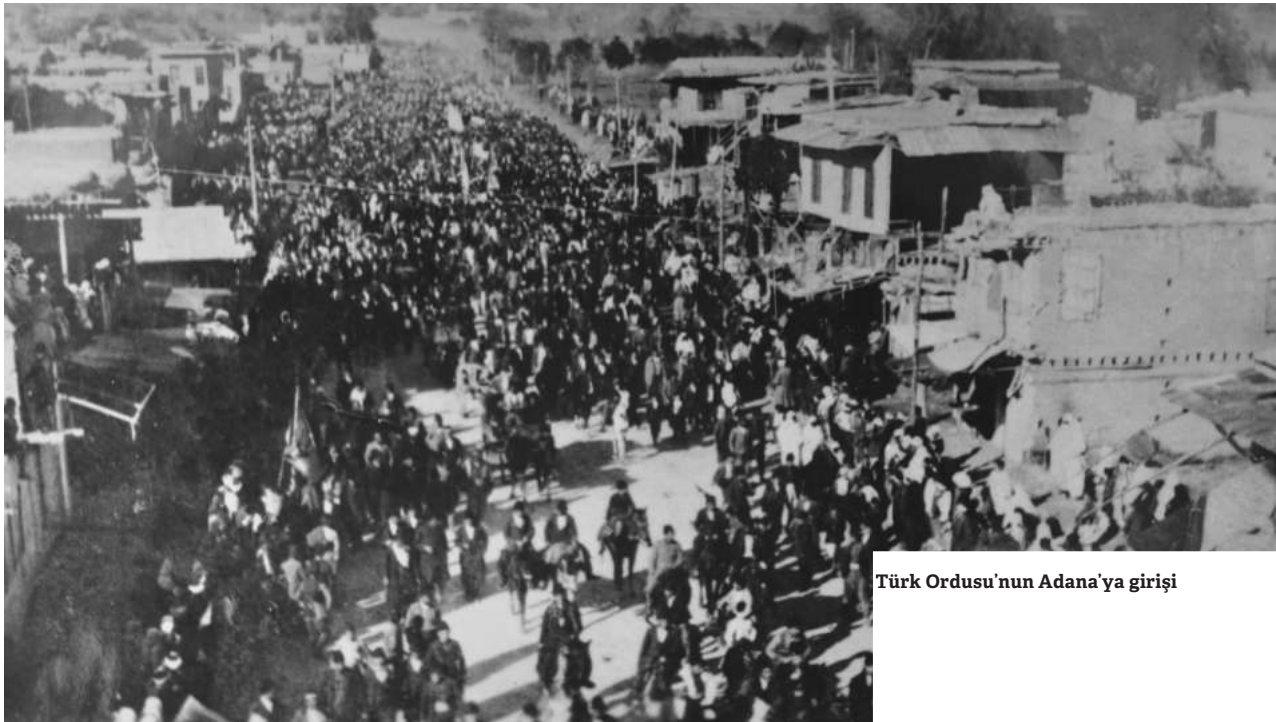
Ahmet Remzi Bey, Kuvayı Milliye yanlısı bir bakış açısıyla gazetesini kurmuş, işgale karşı direnişin içerisinde yer almış ve Kuvayı Milliye'nin teşkilatlanması için çaba sarf etmiştir. Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin gerek kuruluşunda gerekse örgütlenmesindeki katkıları⁸ onun Milli Mücadele yan-

lısı bakışının net göstergeleri olarak kabul edilebilir. Gazetede makalelerde kullanılan dil aynı zamanda Türkçülüğü esas alan bir bakış açısını da yansıtmaktadır. Özellikle gazetenin başyazarı olan Ferid Celal'in kullandığı benzetmeler, tarihsel örnekler ve yorumlarda bu Türkçü bakış açısı kendini oldukça açık bir şekilde göstermektedir.⁹

YENİ ADANA GAZETESİ VE ADANA'NIN KURTULUŞU

Yeni Adana gazetesi Adana'da işgal sonrası neşrettiği ilk sayısında "Vatan Kucağında" başlıklı makalede "vatan" kavramının üzerinde durur. Makalede insanın her türlü mahrumiyete tahammül edebileceği ama sadece vatan mahrumiyetiyle yaşayamayacağı vurgulanır.¹⁰ Kurtuluşun bir şekilde uzun zamandır yaşanan açlık, sefalet ve ıstırapı silecek güçte olduğu ifade edilir. Aynı zamanda bu güzel toprağın üzerine güneşin bir başka doğduğu söylenir ve doğan güneşin, insanların kendilerini yeni bir dünya içerisinde bulmalarını sağladığı da belirtilir.¹¹ İstiklâlin ne kadar değerli olduğunu vurgulayan gazete bir başka makalede, en büyük borçlarının istiklâli yaşatmak ve onun haremine hiçbir elin uzanmamasını sağlamak olduğu söylenir.¹² 5 Ocak ise Adana tarihindeki en aziz bayram, bayramlar bayramı ve yüce bir kurtuluş günü olarak betimlenmiştir.¹³

Fakat her ne kadar bu kadar duygulu ve heyecanlı bir yönü olsa da gazetenin temkinli dili ve Türk halkının ne kadar ölçülü ve sâkin olduğunun vurgulanması da gözlerden kaçmamaktadır. Gazetenin 187. sayısında "Bugünkü Vaziyet" başlıklı makalede vilâyetin idaresinin Türklere devredilmesinin üzerinden 13 gün geçmesine rağmen herhangi bir karışıklık olmadığının altı çizilmektedir. Hiçbir memlekette bir idarenin değişiminin bu kadar büyük bir sükûnetle icrâsının tasavvur edilemeyeceğini söyleyen gazete, dış dünyadan durumu takip edenlerin zihinlerinden

Türk Ordusu'nun Adana'ya girişi

Franklin Bouillon Ankara Antlaşması sonrasında Mersin'den bir zırhlıyla ayrılmıştır. Uğurlama sonrasında Muhiddin Akyüz Paşa (1) ve Şükrü Naili Bey (2) Mersin İskelesi'nde

birçok şey geçirmiş olmalarına rağmen içinde bulundukları durumda üzerlerinde hiçbir fevkaladelik hissetmediklerini belirtmiştir. Hatta makalede bu durum, "bir elden diğer ele devir eyleyen şeylerin sesini işitmek imkânı bile olamıyor" diye ifade edilerek, her şeyin sakince yürüdüğünün altı özellikle çizilmiştir.¹⁴

Türk halkının temkinli ve ölçülü davranışlarına yapılan vurgu, Türk askerlerinin şehre girişinde yapılan törenlerde de özellikle öne çıkarılmıştır. "Büyük Günler" başlıklı makalede askeri karşılamak için sokaklara dökülen halkın sakin duruşu takdir edilirken

Fransa Temsilcisi Franklin Bouillon

Bibliothèque Nationale De France, gallica.bnf.fr

şehrin baştan başa ayaklandığı bir günde halkın gösterdiği terbiyenin müstesna bir durum olduğu iddia edilmektedir. Böyle coşkulu bir günde hiç kimsenin yere bile düşmemesi toplumun terbiyesi hakkında yeterli kanaat oluşturmaya kâfi bulunmuştur.¹⁵

Aynı makalede yine Türklerin "şer ve fesat amili" olmadığı söylenirken, Franklin Bouillon'un konağının etrafındaki tezahürat bunun ispatı olarak gösterilmiştir. Ayrıca gazetenin, yönetimin Türklere devredilmesini "bir dost eliyle dostça terk olunan emanet" şeklinde tasvir etmesi de oldukça dikkat çekicidir. Türklerin terbiyeli davranışlarının Fransızları da memnun etmesi öne çıkarılırken, Türklerin dost ve misafir olanlara gösterdiği hürmetin örneği olarak, iki milletin bir arada dalgalanan bayrakları gösterilmektedir.¹⁶

Gazetenin bu bağlamda Fransa'ya yaklaşımı oldukça ilginçtir. Fransa'ya Adana'nın kurtuluş mücadelesinde özel bir yer verilmiş ve Franklin Bouillon'un şahsında tüm Fransız halkına minnettar olunduğu özellikle ifade edilmiştir. Gazete, Türk halkının mağlup olduktan sonra herkesin bekçisiz, bomboş ve yaralı vatanına akın ettiğini ve insanîyetin yüzünü kızartacak birçok fenalıkların düşünülmeden tatbik edildiğini dile getirdikten sonra, bu faciaların kimse tarafından dikkate alınmadığını; sadece Fransa'nın tek bir kalp gibi uğranılan bu haksızlıklara karşı mücadele ettiğini söyler.¹⁷ "Bizim hakkımızı müdafaa ediyor."¹⁸ ifadesiyle büyük bir muhabbetle yaklaşılın Fransa'ya yapılan övgüler, özellikle Franklin Bouillon üzerinden oldukça yoğun bir şekilde aktarılmış ve Bouillon gazetede "tarihimize, kalbimize yerleşen" ve "bizi en çok seven" gibi ifadelerle anılmıştır.¹⁹

Adana'da ayrıca Franklin Bouillon şerefine Dahiliye Müsteşarı, vali vekili ve memleketin erkân ve

eşrafının da katıldığı bir ziyafet verilmiş ve gazete bu ziyafetin Fransız-Türk dostluğunun ne derece kadim olduğunu gösterdiğine işaret etmiştir.²⁰ Türk tarafının yaptığı konuşmalarda Bouillon'a özellikle teşekkür edilirken, Bouillon bu teşekkürlere cevaben Türk halkının kendi oturduğu hanenin önüne Türk ve Fransız bayraklarıyla gelmesini fevkalâde bir iltifat olarak yorumlayıp Birinci Dünya Savaşı'nda hükümetlerin ayrı cephelerde savaşmış olmasına rağmen Türk ve Fransız milletlerinin birbirinden ayrılmadığını ve birbirlerini sevmeye devam ettiğini söylemiştir. Birçok hataların yapıldığını kabul eden Bouillon, ekseriyetin Türk olduğu Adana vilâyetini Fransa'nın Türklere iade ettiğini belirtir. Konuşmasında Mustafa Kemal Paşa'ya da ayrı bir yer ayırmış ve kendisine övgülerde bulunmuştur.²¹

Fransa'ya yönelik bu yaklaşım işgal dönemi bakış açısından oldukça farklıdır. İşgal devam ederken Fransa'nın bölgeden ayrılacağı haberlerine ihtiyatla yaklaşmış ve gazetede Fransa'dan "düşman" diye bahsedilip "sülük gibi göğsüne yapıştıkları aziz memleketimizden uzaklaşmayacaklardır" şeklinde yorumlar yapılmıştı.²² Benzer şekilde Fransa'nın tahliye haberlerine itimat edilmemesi konusunda okuyucularını uyaran *Yeni Adana* gazetesi bunun altında yine bir hile ve fitne olduğunu ileri sürmüştü.²³

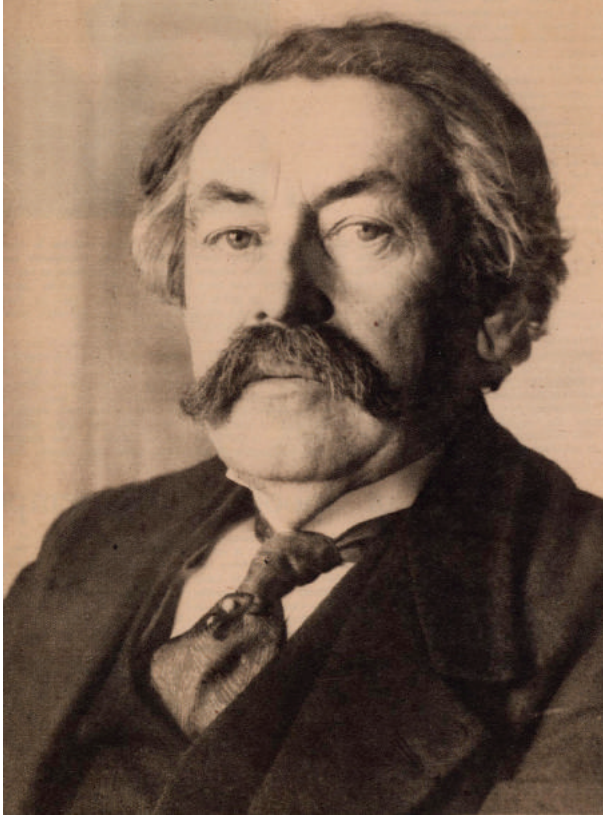
Fransa'ya bakış açısında bu kadar sert değişim dikkate şayandır. Özellikle 20 Ekim 1921'de imzalanan Ankara Antlaşması bu değişimde bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir.²⁴ Bu antlaşmanın hemen arkasından Türk ve Fransız yetkililer tarafından ilan edilen ortak bir bildiriyle Hristiyan azınlıkların korunması garanti altına alınmıştır.²⁵ Fakat bu bildiri bölgede yaşayan Hristiyan ahalinin endişelerini gidermemiş ve Fransızların iç bölgelerden kıyıya çekilmeleri onların bölgeden ayrılmalarını hızlan-

dırmıştır.²⁶ Aslında Hristiyan gruplarla doğrudan çatışmaktan kaçınmak, ulusal hareketin onlara zarar vermeyeceğini temin etmek ve onların güvenliğini bu şekilde kazanmaya çalışmak Kurtuluş Savaşı'nın ilk zamanlarından itibaren öne çıkarılan bir politikadır. Bu teminatın İtilaf Devletleri temsilcilerine verilmesine o dönemde de özen gösterilmiştir.²⁷ Gazetede, Türk halkının terbiyeli davranışları, taşkınlığa başvurmaması ve kendine hâkim olması da verilen teminatın geçerli olduğunun bir göstergesi olarak sunulmuştur. *Yeni Adana*, Hristiyan grupların verilen teminata rağmen bölgeden ayrılmalarını Türklerin aleyhine konuşan ve propaganda yapan düşmanlarına bağlamış ve zulüm ve insafsızlıktan bahsedenerin bu sükûnet karşısında nasıl bir delil bulup göstereceklerini sormuştur. Gazete aynı zamanda içinde Türk yetkililere karşı fena şüphe taşıyanların bugünkü vaziyet karşısında işittiklerinin hep uydurulmuş, iğrenç ve menfur propagandalardan ibaret olduğuna kanaat edebileceklerine emin olduklarını da ifade eder.²⁸ Dış dünyanın Türk yönetimi hakkında hâlâ şüpheli kanaatlere sahip olduğu ve bu şüphelerin bir kısmının kaybolmuş olmasına rağmen etkilerinin tamamen ortadan kalkmadığı için, bu sükûnetin devam etmesi gerektiği ima edilmektedir. Bir başka deyişle millî menfaatler için gösterilen temkinli halin aynı zamanda gelecek için çok büyük ümit vaat ettiği ve düşmanları tekzip etmek için yeterli olduğu da özellikle öne çıkarılan bir noktadır.²⁹

Türk yetkililere şüphayle yaklaşıldığı, aleyhlerindeki propagandanın hız kesmediği ve mücadelenin sadece savaş meydanında değil diplomasi alanında da devam ettiği bir dönemde Fransa'nın Türk tarafıyla barış ve uzlaşma yoluna girmesi oldukça önemli bir gelişmedir. *Yeni Adana*'nın Fransa'nın attığı bu adımı takdir etmesi ve bakış açısını değiştirmesi de anlaşıl-

Kilikya'da Ermeni Lejyonu. Gérard Dédéyan, "Le colonel Louis Romieu (1872-1943), la Légion arménienne et le mandat français sur la Cilicie (1919-1921)". *Académie des Sciences et Lettres de Montpellier*, vol. 49, 2018

Fransa Başbakanı Aristide Briand

labilir bir durumdur. *Yeni Adana* bu bağlamda Fransa başbakanı Aristide Briand'ın Fransa Meclisi'ndeki konuşmasına da yer vermiştir. Bu konuşmada Briand, Çukurova bölgesini işgal etmelerinin gerekçesi olarak azınlıkların himayesini göstermiş ve Ankara Antlaşması'ndan sonra artık buna gerek kalmadığını çünkü bu grupların zarar görmemesi için her türlü tedbirin alındığını dile getirmiştir. Bu antlaşmanın düşmanlıkları bitirmesiyle lüzumsuz yere akan Fransız kanının artık akmayacağını da özellikle belirtmiştir.³⁰ Gazetenin bakış açısını değiştiren gelişmelerden birisi de Fransa'nın yapılan antlaşmayı yeterli bulması ve işgalin bitirilmesini gerekli görmesi idi.

Bunun yanında Adana gibi ekonomik potansiyeli yüksek bir vilâyetin kurtularak vatan topraklarına dahil edilmesi üzerinde durulması gereken başka bir husustur. Bölgenin kurtuluşundan sonra Adana'yı ziyaret eden gazeteci Ahmet Emin (Yalman) *Yeni Adana*'da yayınlanan yazısında, şehre geldiğinde yüzüne canlı, uyanık ve azimkâr bir havanın çarptığını belirtmektedir. Yazıda Adanalılar hiç kimseden yardım beklemeden yaralarını kendi elleriyle saran ve mücadeleye devam etmekten başka bir şey düşün-

meyen kahraman savaşçılar olarak tasvir edilmiştir.³¹ Ahmet Emin Bey, Adana'nın ahenkli sükûnunu övmeyi de ihmal etmemiş ve bunun yapılan olumsuz propagandaların kuvvetini kırmaya hizmet edeceğini vurgulamıştır.³² Yazar, Adana'nın savaştan sonra ekonomik sıkıntılar yaşamasına rağmen azimle bu müşkülâtı eritecek ve kısa zamanda üretim gücüyle yalnız kendini geçindirecek bir hale değil, aynı zamanda genel olarak vatanın kaynaklarını genişletecek bir dereceye çıkacağına olan inancını dile getirmektedir. Adanalıların ellerinde kalmış araçlardan istifade etmek için birleşeceğini ve memlekette terk edilmiş sermaye namına ne varsa bu topraklara çekeceğini belirten Ahmet Emin Bey bölgenin dış yatırımlar için de önem arz ettiğini yazısında ifade etmiştir.³³ Adana'nın kurtuluşu bu açıdan bakıldığında sadece bölge halkı için değil tüm vatan için değerli ve önemlidir. Vatanın yaralarının sarılmasında böyle bir ekonomik potansiyele sahip bir bölgenin yapacağı katkılar şüphesiz dikkate şayandır.

SONUÇ

Yeni Adana gazetesi, Adana'nın Birinci Dünya Savaşı'nın akabinde başlayan işgal sürecini, yaşadığı sıkıntılara rağmen kamuoyuna aktaran ve bu acı ve ıstırapla geçen üç yılın sonunda bölgenin kurtuluşuna da şahit olan önemli bir kaynaktır. Gazetenin sadece olaylar hakkında yazması değil, bunun yanı sıra günü gününe halkın nabzını tutması ve gözden kaçan detaylara ışık tutması ayrıca önemlidir. Adana'nın kurtuluşunun yansımalarına dönük tanıklığı da bu bağlamda dikkat çekmektedir. Adana, işgal süresince sadece Avrupalı bir devletin kontrolüne girmiş bir şehir olmayıp, aynı zamanda etnik çatışmaların yoğun biçimde yaşandığı ve buna bağlı olarak kayıpların katlandığı bir yer haline gelmiştir. Adana'nın kurtuluşu sadece savaş meydanında askerlerle değil, bunun yanında müzakere masalarında diplomatların uzun uğraşları sonucu elde edilmiştir. *Yeni Adana* gazetesi Milli Mücadele'yi destekleyen bakış açısıyla, elde edilen bu istiklâlin ne kadar değerli ve önemli olduğunu her sayısında dile getirmekten çekinmemiştir. Ama aynı zamanda kullanmaya önem gösterdiği ihtiyatlı dil, özellikle hassas bir dönemden geçen halkı galeyana getirmemek ve etkisi hafiflememiş gruplar arası husumeti büyütmemek adına takdir edilecek bir harekettir. Gazetenin Adana'nın yakın tarihine tanıklık etmesi bakımından ayrı bir yere ve öneme sahip olduğunu da belirtmeden geçmemek gerek.

DİPNOTLAR

- 1 Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE), ISH Kutu No: 270, G: 154, B: 154-1.
- 2 ATASE, ISH Kutu No: 17, G: 43, B: 43-1.
- 3 ATASE, ISH Kutu No: 270, G: 154, B: 154-2.
- 4 Kemal Çelik, *Milli Mücadele'de Adana ve Havalisi (1918-1922)*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999), 149.
- 5 Erik Jan Zürcher, *Türkiye: A Modern History* (London: I.B. Tauris, 2004), 155.
- 6 İbrahim İslam, "Milli Mücadele'de Yeni Adana Gazetesi," (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1995), 10.
- 7 *A.g.e.*, 10-12.
- 8 *A.g.e.*, 15-16.
- 9 *A.g.e.*, 41.

- 10 *Yeni Adana* (YA), 9 Kanun-ı Evvel 1337, 9 Aralık 1921, sayı: 185.
- 11 *A.g.e.*
- 12 YA, 5 Kanun-ı Sani 1338, 5 Ocak 1922, sayı: 197.
- 13 YA, 7 Kanun-ı Sani 1338, 7 Ocak 1922, sayı: 198.
- 14 YA, 13 Kanun-ı Evvel 1337, 13 Aralık 1921, sayı: 187.
- 15 YA, 23 Kanun-ı Evvel 1337, 23 Aralık 1921, sayı: 191.
- 16 *A.g.e.*
- 17 YA, 20 Kanun-ı Evvel 1337, 20 Aralık 1921, sayı: 190.
- 18 *A.g.e.*
- 19 *A.g.e.*
- 20 *A.g.e.*
- 21 *A.g.e.*
- 22 YA, 23 Teşrinievvel 1336, 23 Ekim 1920, sayı: 23.

- 23 YA, 19 Mart 1337, 19 Mart 1921, sayı: 64.
- 24 İslam, 88.
- 25 Yunan Dışişleri Bakanlığı Arşivi (AYE), 1921/47/1/2/2.
- 26 Paul du Veou, *La Passion de la Cilicie, 1919-1922* (Paris: P. Geuthner, 1937), 430.
- 27 Ali Fuat Cebesoy, *Bilinmeyen Hatıralar*, der: Osman Selim Kocahasanoglu (İstanbul: Temel Yayınları, 2005), 43-50.
- 28 YA, 13 Kanun-ı Evvel 1337, 13 Aralık 1921, sayı: 187.
- 29 *A.g.e.*
- 30 YA, 12 Kanun-ı Sani 1338, 11 Ocak 1922, sayı: 200.
- 31 YA, 27 Kanun-ı Sani 1338, 27 Ocak 1922, sayı: 207.
- 32 *A.g.e.*
- 33 *A.g.e.*

Adana Halkevi'nin Millî Coşkuya Katkısı

ERDEM ÇANAK

KAPANDIĞI 1951 YILINDA KADAR ADANA HALKEVİ; CUMHURİYET BAYRAMI, MONTRÖ ZAFERİ VE ADANA'NIN KURTULUŞ BAYRAMI GİBİ GÜNLERİN ÖZEL BİR ŞEKİLDE KUTLANMASI İÇİN DÜZENLENEN ETKİNLİKLERE DESTEK VERMİŞTİR. ŞÜPHEŞİZ BU GÜNLERİN HER BİRİNİN AYRI BİR ÖNEMİ OLMAKLA BİRLİKTE ADANA'NIN KURTULUŞ BAYRAMI OLAN 5 OCAK GÜNÜ, AYRI BİR ÖNEME SAHİPTİR.

ADANA'NIN İŞGALDEN KURTULUŞU

Mondros Mütarekesi doğrultusunda Çukurova bölgesinde işgal edilen yerlerden birisi de Adana'dır.¹ Adana'nın işgal edileceğinin duyulması üzerine şehrin ileri gelenleri, işgale karşı alacakları tavrı görüşmek üzere çeşitli toplantılar gerçekleştirmişlerdir.² Bu toplantılar sonucunda millî direniş hareketinin başlatılmasına,³ işgalleri protesto amacıyla da İstanbul basınında *Feryadname* adlı bir bildirinin yayınlanmasına karar vermişlerdir.⁴

Bölgenin işgaline kayıtsız kalmayan İstanbul'daki Çukurovalılar Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni kurarken,⁵ Kozan'da da Kozan İntibah Cemiyeti kurulmuştur. Ancak ne Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, ne de Kozan İntibah Cemiyeti, Çukurova'daki millî direniş taraftarlarını bir araya toplayamamıştır.⁶

Çukurova'daki Millî Mücadele hareketi, Sivas Kongresi ile birlikte yeni bir safhaya girmiştir. Nitekim kongre sonunda hem Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuş, hem de Kuvayı Milliye teşkilatı oluşturulmuştur. Yaşanan bu gelişmelerin olumlu etkisi kısa sürede görülmüş ve birçok yerleşim yeri düşman işgalinden kurtarılmıştır. Bununla birlikte Çukurova bölgesindeki bağımsızlık mücadelesi açısından Sakarya Meydan Muharebesi'nin kazanılması önemli bir dönüm noktası olmuştur. Zira zafer üzerine Fransızlarla başlayan barış görüşmeleri Anka-

ra Antlaşması'nın imzalanmasıyla sonuçlanmıştır (20 Ekim 1921). Antlaşma uyarınca 20 Aralık 1921 tarihinde Adana'dan çekilmeye başlayan Fransızlar, 5 Ocak 1922 tarihinde çekilme işlemini tamamlamıştır.

İŞGALDEN KURTULUŞUN KUTLAMAYA DÖNÜŞMESİ

Fransızların çekilme sürecini tamamlaması şehirde büyük bir coşkuyla kutlanmıştır. Bu bağlamda şehir baştanbaşa süslenerek unutulmaz bir gün yaşanmıştır. Adana'nın ilk kurtuluş bayramının en dikkat çekici sahnesi ise Ulu Câmi ile Saat Kulesi arasına çekilen Türk bayrağı ile şehrin düşman işgalinden kurtarıldığının tüm dünyaya ilânı olmuştur.⁷ 1922 yılından itibaren de her 5 Ocak günü Adana'da Kurtuluş Bayramı olarak kutlanmıştır. Kutlamalara, halkın yanı sıra şehirdeki resmî ve özel müesseseler de gerek hazırlık aşamasında görev alarak gerekse de kutlamalara iştirak ederek destek vermiştir.

ADANA HALKEVİ VE 5 OCAK KUTLAMALARI

Adana'nın Kurtuluş Bayramı kutlamalarına destek veren müesseselerden birisi de 24 Şubat 1933 tarihinde açılmış olan Adana Halkevi'dir.⁸

Halkevleri, yapılan inkılâpları topluma benimsetmek için Cumhuriyet'in ilk yıllarında açılmıştır. Bu nedenle her halkevi, bireylerin cumhuriyet değerlerini yaşayarak öğrenmesi için geziler, temsiller, okuma-yazma kursları, şiir yarışmaları, spor müsabakaları, içtimai yardım faaliyetleri ile sosyal ve kültürel aktiviteler düzenlemiş, şartların elverdiği ölçüde

Sancağın Şerefi piyesi

Adana Halkevi

kitap, dergi ve broşür yayınlamış, Türk tarihi açısından önemli günlerin kutlanmasında da aktif olarak rol almıştır. Bu doğrultuda çalışmalar yapan Adana Halkevi de Cumhuriyet Bayramı, Montrö zaferi ve Adana'nın Kurtuluş Bayramı gibi günlerin özel bir şekilde kutlanması için düzenlenen etkinliklere destek vermiştir. Şüphesiz bu günlerin her birinin ayrı bir önemi olmakla birlikte Adana'nın Kurtuluş Bayramı olan 5 Ocak günü, şehrin Mondros Mütarekesi sonrası uğradığı haksız işgalden tekrar Türklerin hâkimiyetine girdiği günü ifade etmesi bakımından ayrı bir öneme sahiptir.

Kapandığı 1951 yılına kadar Kurtuluş Bayramı kutlamalarına aktif olarak katılan Halkevi, bu güne verdiği öneme binaen kendisi açısından önemli bir takım faaliyetleri de bu günde gerçekleştirerek daha anlamlı hale getirmiştir. Halkevi'nin bu tür faaliyetine örnek olarak köylüleri bilgilendirmek için çıkardığı *Akgünler Gazetesi*'nin ilk sayısını 5 Ocak 1935 tarihinde yayınlaması verilebilir.

Adana Halkevi'nin Kurtuluş Bayramına verdiği önemin bir diğer göstergesi de 1934 yılı sonunda Adana'nın Millî Mücadele tarihini yazmak üzere harekete geçmesi olmuştur.⁹ Bu doğrultuda öncelikle bir heyet oluşturmuştur.¹⁰ 2 Mayıs 1934 tarihinde toplanan heyet, eserin azami bir yılda yazılması yönünde karar almıştır. Heyetin aldığı bu kararla birlikte Millî Mücadelede kahramanlık gösterenlerin fotoğrafları ve hatıraları ile belge toplama işlemine başlanmıştır.¹¹ Belge toplama işleminin yanı sıra, 1935 yılı başında her sayfasında bir soru bulunan ve yaklaşık olarak 40 sayfadan oluşan *Adana Kurtuluş Sorguları*

adlı bir de kitapçık bastırılmıştır. 2 bin adetten fazla bastırılan kitapçık, cephede veya cephe gerisinde bulunmuş olan kişilere dağıtılarak, bu kişilerin döneme dair bildikleri ve yaşadıkları derlenmeye çalışılmıştır. Elde edilen bilgiler ile Millî Müdâfaa Vekâletinden temin edilecek olan bilgilerin de eseri yazacak olan komisyona verileceği ifade edilmiştir.¹² Ayrıca Millî Mücadele esnasında halk tarafından söylenmiş türküler, destanlar ve menkıbelerin de fonografla alınarak notalarının yazılacağı dile getirilmiştir.¹³

Soru kitapçığı, belirlenen kişilere gönderilirken,¹⁴ kitapçığın dağıtılacağı alan Adana ile sınırlı tutulmayarak komşu vilayetler de bu alana dâhil edilmiştir.¹⁵ Çalışmalar sonucunda 1936 yılına kadar 186 sayfa hatıra, 62 fotoğraf ve 34 vesika¹⁶ ile 1937 yılında 162 sayfa hatıra, 15'er tane de vesika ve fotoğraf toplanmıştır.¹⁷ Ancak, Halkevi'nin Adana'nın Millî Mücadele tarihinin yazımına dair tespit edilen çalışmaları bunlarla sınırlı olup böyle bir eserin yazıldığına veya yayımlandığına dair herhangi bir bilgiye veya esere tesadüf edilmemiştir.

Halkevi, Millî Mücadele döneminde Adana ve çevresinde yaşananları eser olarak yayınlarak gelecek nesillere aktarmak için harekete geçerken şehrin düşman işgalinden kurtarılması sırasında şehit olanlar adına bir âbide dikmek üzere de çalışma başlatmıştır. Hatta dikilmesi düşünülen âbidenin yapımına maddi katkı sağlaması için de 7 Mart 1948 tarihinde Halkevi salonunda ve noter huzurunda bir piyango çekilişi düzenlenmiştir.¹⁸ 5 Aralık 1949 tarihinde ihalesi yapılan anıtın inşasına ise 5 Ocak 1950 tarihinde başlanacağı açıklanmıştır.¹⁹

Akgünler gazetesi

Halkevi, yeni yetişen nesillere Kurtuluş Bayramı'nın önemini daha iyi anlatabilmek için de 1936 yılındaki Kurtuluş Bayramı sırasında ilkökul öğrencilerine 5 *İkinci Kânun* isimli kitaptan 2 bin adet dağıtmıştır.²⁰

Kurtuluş Bayramı'nın coşkulu ve heyecanlı bir şekilde kutlanması için yoğun çaba sarf eden Adana Halkevi, bandosuyla da kutlamalara destek vererek coşku ve heyecanı artırmaya çalışmıştır. Bunun yanı sıra 1940 yılında açılan ve o dönem için şehrin en modern yapısı olduğu ifade edilen binasını kutlamalar kapsamındaki etkinliklere tahsis ederek bayrama ayrı bir renk katmıştır. Halkevi tarafından desteklenen veya gerçekleştirilen etkinlikler ile salon tahsis edilen faaliyetler şunlardır:

* Bakımevi, 1934 yılındaki Kurtuluş Bayramı kutlamaları kapsamında Halkevi'nde bir balo vermiştir.²¹

* 1935 yılındaki Kurtuluş Bayramı, yağan aşırı yağmurdan dolayı planlandığı şekliyle kutlanamamıştır.²²

* 1936 yılındaki Kurtuluş Bayramı kutlamalarında tören alanının hoparlör sistemini düzenleyen Halkevi, Bakımevi'nin balosu için de salonunu tahsis etmiştir.²³

* 1937 yılındaki Kurtuluş Bayramı'na katılmak üzere köylerden seçilerek şehre getirilen mücahitleri ağırlayan müesseselerden birisi olan Halkevi, tören alanının hoparlör sistemini düzenlemiş, halka müzik yayını yapmış, kurtuluş ve yurt müdafaasına dair söylevler verdimiş, akşam da bir balo düzenlemiştir.²⁴

* 1938 yılındaki Kurtuluş Bayramı kutlamaları kapsamında müzik yayını yaparak bayrama dair nutuklar verdirilen Halkevi, Belediyenin vereceği balo için de salonunu tahsis etmiştir.²⁵

* Halkevi bandosu, 1939 yılındaki Kurtuluş Bayramı kutlamaları sırasında Saat Kulesi'ne asılacak olan bayrağın taşınma töreni ile fener alayının en önünde yer almıştır. Gün içerisinde müzik yayını yaparak bayrama dair nutuklar verdiren Halkevi, günün onuruna bir de gece tertiplemiştir.²⁶

* 1940 yılındaki Kurtuluş Bayramı kutlamaları sı-

Halkevli ciritçiler

rasında fener alayının en önünde yer alan Halkevi bandosu, Belediye'de gerçekleştirilen kabul merasimi sırasında çeşitli parçalar çalmıştır. 1950'ye kadar izleyen on sene boyunca bu bir gelenek olacak, Halkevi Bandosu fener alayının en önündeki yerini koruyacak ve merasim sırasında çeşitli marşlar çalacaktır. Gün içerisinde hoparlörle müzik yayını yapan Halkevi, Asri Sinema'da gençlere kurtuluşun ve yurt müdafaasının manasını anlatmak üzere bir toplantı tertipleyerek *İstiklal* ve *Sancağın Şerefi* piyesi ile *Has Bahçe* komedisini sahnelemiş, düzenleyeceği balo için de Kızılay'a salonunu tahsis etmiştir.²⁷

* 1941 yılındaki Kurtuluş Bayramı kutlamalarında sinemalarda kurtuluşun ve yurt müdafaasının manasına dair söylevler verdirerek hoparlörle müzik yayını yapan Halkevi, halka mahsus olmak üzere Asri Sinema'da bir piyes sahnelemiş, düzenleyeceği balo için de Kızılay'a salonunu tahsis etmiştir.²⁸

* 1942 yılındaki Kurtuluş Bayramı kutlamaları sırasında mutat şekilde görev alan Halkevi bandosunun yanı sıra Halkevi salonunda Milletvekili Sinan Tekelioğlu Millî Mücadele günlerine dair bir konferans vermiştir.²⁹

* 1943 yılındaki Kurtuluş Bayramı kutlamaları sırasında hoparlörle kurtuluşun ve yurt müdafaasının manasına dair söylevler verdirerek şehitlik ziyaretini organize eden Halkevi, halk türkülerini konseri ile müsamere düzenlemiş, Belediyenin Millî Mücadele'ye iştirak etmiş olanların şerefine vereceği çay ziyafeti için de salonunu tahsis etmiştir.³⁰

* 1944 yılındaki Kurtuluş Bayramı kutlamalarında şehitlik ziyaretini organize eden Halkevi, gün içerisinde hoparlörle kurtuluş müdafaasının manasını anlatan söylevler verdirerek düzenleyeceği balo için

İstiklâl piyesi

Yardımsevenler Cemiyeti'ne salonunu tahsis etmiştir.³¹

* 1945 yılındaki Kurtuluş Bayramı kutlamalarında yine şehitlik ziyareti organize edilerek hoparlörle kurtuluşa ve yurt müdafaasına dair yayın yapılmış; akşam da bir temsil sahnelemiştir.³²

* 1946 yılındaki Kurtuluş Bayramı kutlamaları sırasında Halkevi yine şehitlik ziyareti düzenlemiş; gün içerisindeki hoparlörle söylev yayınının ardından,³³ akşam da bir balo düzenlemiştir.³⁴

* 1947 yılındaki Kurtuluş Bayramı kutlamaları sırasında da önceki seneki program tekrar edilmiş, akşam da bir temsil sahnelenmiştir.³⁵

* 1948, 1949, 1950 yılındaki Kurtuluş Bayramı kutlamaları sırasında Saat Kulesi'ne asılacak olan bayrağın taşınma töreni ile fener alayının en önünde yer alan Halkevi bandosu, Belediye'de gerçekleştirilen kabul merasimi sırasında çeşitli parçalar çalmıştır. Şehitlik ziyaretini organize eden Halkevi, yine hoparlörle yayın yapmıştır.³⁶ 1948'de sinema salonunda bu günle alakalı film gösterimi gerçekleştirmiş, akşam da bir temsil sahnelemiştir.³⁷ 1950 yılı kutlamaları programı da benzerdir; sinema salonunda bu güne özel temsil sahneye konmuştur.³⁸

Halkevi, zaman zaman filme aldığı Kurtuluş Bayramı kutlamalarını gerçekleştirdiği etkinlikler sırasında göstermek suretiyle sonraki kutlamaların daha yüksek bir motivasyonla yapılması için de ciddi bir moral desteği sağlamıştır.³⁹ Bu etkinliklere örnek olarak 21 Şubat 1936 tarihinde düzenlenen konferans ve temsil sırasında gösterilen 1935 yılı kutlamaları⁴⁰ ile Güzel Sanatlar Şubesi'nin 23 Ocak 1937 tarihinde gerçekleştirdiği konser sırasındaki 1936 yılı kutlamaları verilebilir.⁴¹

Halkevinin çeşitli şubelerinin gerçekleştirdiği bu etkinliklerin yanı sıra Spor Şubesi çatısı altında toplanmış olan ciritçiler de Demirköprü civarında oluşturulan oyun alanında, Kurtuluş Bayramı'nda düzenledikleri gösteri amaçlı müsabakalarla kutlamaların daha coşkulu bir şekilde geçmesi noktasında katkıda bulunmuşlardır.⁴²

SONUÇ

5 Ocak günü, 1922 yılından itibaren Adana şehir tarihi açısından tarihî önemi hâiz bir gündür. Zira Mondros Mütarekesi sonrası işgale uğrayan şehir, bu tarih

Adana'da 5 Ocak kutlamalarına çok önem verilmiştir. Türkiye'nin başka yerlerinde pek görülmeyen biçimde Adana bunu adeta bir "yerel bayram" haline getirmişti. Coşkulu kutlamalara, basında çıkan yazılar ve yayınlanan broşürler eşlik ederdi. Bunların güzel bir örneği olarak 5 Ocak 1936 tarihli kutlama için Adana Halkevi bir broşür yayınlamıştı. Broşür Halkevi'nin Dil, Tarih, Edebiyat Komitesi'nin 4 numaralı yayını olup *Türk Sözü* gazetesinin matbaasında basılmıştır.

Komite, sunuş yazısında şu ifadelerle yer verilir:

On dört yıl önce bugün -5 ikinci kânunda- Adana ve Adanalılar, iki yıl süren çok acı bir ayrılıktan sonra, şanlı bayrağına ve kutsal erginliğine yeniden kavuşmuştu.

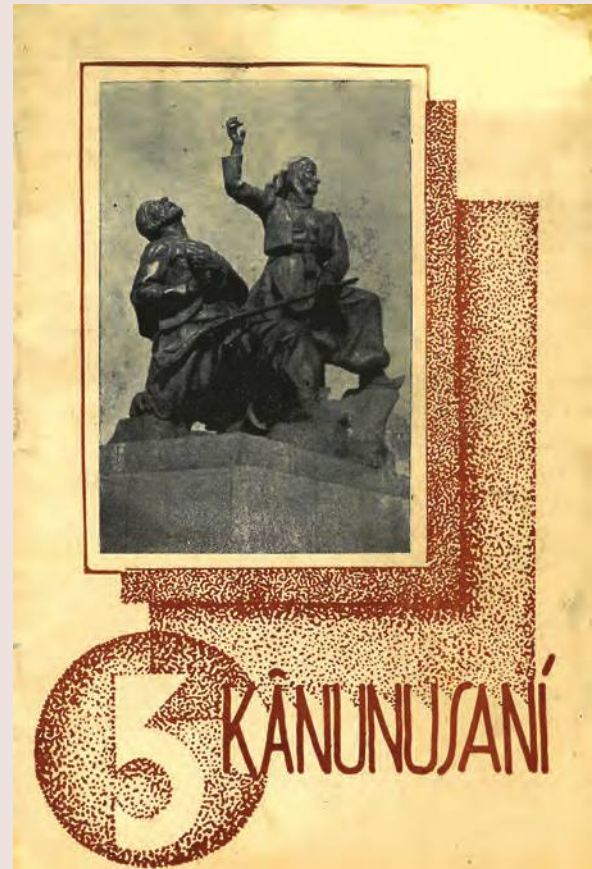
Bu tarih, Adananın kurtuluş bayramı oldu...

Bütün Çukurovalıların çok temiz, yüksek bir sevinç ve heyecanla yaşadığı bu büyük günde, ona yeni bir ruh veren ve yarının sonsuz gücünü yaratacak olan, Türk çocuklarına kara günlerin -unutulmaması gereken- tarihinden birkaç yaprak açmak ve onların şimdi al bayraklar ortasında duydukları erginlik gururunu daha şuurlandırmak istedik.

Bu küçük dergi işte bu düşünce ile sunuluyor.

Bu hamaset dolu, milli duyguları coşturmaya çalışan giriş yazısına dönemin öz-Türkçeci kampanyasının havası da sinmiş görünüyor. İzleyen şiir ve yazılar da aynı coşkuyla kaleme alınmıştır. Broşürde şiir ve yazıları bulunanlar, Celâl Sahir Mutur, Hamdi Akverdi, Necmettin Necip Esin, Sait Toraman, Mürşide Akyol gibi öğretmen ve yerel yazarlardı.

HAZIRLAYAN: SUAVİ AYDIN

itibariyle yeniden Türklerin kontrolüne girerek bağımsızlığına kavuşmuştur. Bu nedenle 5 Ocak günü, 1922 yılından beri büyük bir coşkuyla bayram olarak kutlanmaktadır. Kutlamalara, Halkevi gibi muhtelif müesseseler de imkânları ölçüsünde katkıda bulunmuştur. 1933-1951 yılları arasında faaliyet göstermiş olan Adana Halkevi, zaman zaman düzenlediği etkin-

liklerle, zaman zaman da binasını tahsis ederek kutlamalara destek vermiştir. Millî coşkuyu artırmaya yönelik bu tutumunun yanı sıra işgal yıllarının unutulmaması için Adana'nın Millî Mücadele tarihinin yazılması ile düşman işgalinden kurtarılması sırasında şehit olanlar adına âbide dikilmesi için de yoğun çaba sarf etmiştir.

DİPNOTLAR

- Adana başta olmak üzere bölgedeki birçok yerleşim yeri hem Fransızlar hem de İngilizler tarafından işgal edilmiştir. Bölgede tek hâkim güç olacaklarını sanan Fransız kamuoyunda ciddi rahatsızlık yaratan bu durum üzerine, *Suriye İtilâfnamesi* olarak bilinen İngiliz-Fransız Antlaşması imzalanmıştır (15 Eylül 1919). Antlaşma ile Fransızlar, Adana başta olmak üzere Çukurova bölgesine tek başına hâkim olmuştur. Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C.II, Ankara 1978, s. 208.
- Ünsal Özmen, *Kent Kent Türkiye: Adana*, Ankara 1968, s. 30.
- Heyetin Yönetim Kurulu; Müftü Mehmet Tahir Efendi başkanlığında Suphi Paşa, Eczacı Hasan Basri Arsoy ve Dr. Ali Hikmet (Koral)'dan oluşmuştur. *Yurt Ansiklopedisi*, Adana, C.I, İstanbul 1981, s. 43.
- Kasım Ener, *Çukurova Kurtuluş Savaşında Adana Cephesi*, Ankara 1970, s. 27-28.
- Bölgenin Türk yurdu olduğunu ispat etmek isteyen cemiyet, iddialarını ispatlamak için havalide bulunan tarihi yapıları, coğrafi yer adlarına ve bölgede yaşayan insanların etnik menşesine ve nüfus verilerine dayalı yayın faaliyetine ağırlık vermiştir. Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi (1918-1938)*, Ankara 1988, s. 14; Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, Ankara 1993, s. 69.
- Süleyman Hatipoğlu, *Türk-Fransız Mücadelesi (Orta Toros Geçitleri 1915-1921)*, Ankara 2001, s. 68-69.
- Ener, a.g.e., s. 294-296.
- Türk Sözü*, 24 Şubat 1933; *Yeni Adana*, 24 Şubat 1933.
- Türk Sözü*, 4 Birincikânun 1934; 19 Şubat 1938; 103 *Halkevi Geçen Yıllarda Nasıl Çalıştı 1932-1935*, s. 29.
- Seyhan*, 1938, s. 159.
- Türk Sözü*, 3 Mayıs 1934; 4 Birincikânun 1934; *Yeni Adana*, 3 Mayıs 1934; *Akgünler*, S.1 (5 Kânunusani 1935); S.3 (2 Mart 1935); *Seyhan*, 1938, s. 159.
- Akgünler*, S.3 (2 Mart 1935); S.6 (3 Haziran 1935); S.7 (1 Temmuz 1935); S.8 (20 Eylül 1935); S.13 (23 Şubat 1936); S.17 (1 Haziran 1936); S.18 (20 Haziran 1936); S.19 (8 Temmuz 1936); *Türk Sözü*, 26 Mart 1935; *Adana Halkevi*, Adana 1938, s. 23; *Halkevlerinin 1935 Senesi Faaliyet Raporları Hulasası*, s. 3.
- Akgünler*, S.3 (2 Mart 1935).
- Akgünler*, S.7 (1 Temmuz 1935); S.13 (23 Şubat 1936); S.18 (20 Haziran 1936).
- Akgünler*, S.19 (8 Temmuz 1936). Bu nedenle bütçeye önemli miktarda tahsisat konmuştur. *Akgünler*, S.13 (23 Şubat 1936).
- Adana Halkevi*, s. 28.
- Adana Halkevi*, s. 59.
- Türk Sözü*, 11 Haziran 1947; 2 Mart 1948; 3 Mart 1948.
- Yeşiloba'ya yaptırılması düşünülen anıtın kroki ve keşif bedeli hakkında bilgi almak isteyenlerin de Halkevi idaresine başvurabileceği belirtilmiştir. *Türk Sözü*, 24 Kasım 1949; 2 Aralık 1949; 14 Aralık 1949.
- Akgünler*, S.10 (2 Aralık 1935); S.13 (23 Şubat 1936).
- Yeni Adana*, 5 İkincikânun 1934; 7 İkincikânun 1934; *Türk Sözü*, 4 Kânunusani 1934; 5 Kânunusani 1934; 6 Kânunusani 1934.
- Türk Sözü*, 10 Kânunusani 1935.
- Türk Sözü*, 3 Sonkânun 1936; 4 Sonkânun 1936; 5 Sonkânun 1936; 7 Sonkânun 1936; *Akgünler*, S.12 (20 Ocak 1936).
- Türk Sözü*, 3 Sonkânun 1937; 5 Sonkânun 1937; 7 Sonkânun 1937.
- Yeni Adana*, 4 Kânunusani 1938; 6 Kânunusani 1938; *Türk Sözü*, 4 Kânunusani 1938; 5 Kânunusani 1938; 7 Kânunusani 1938.
- Yeni Adana*, 4 İkincikânun 1939; 6 İkincikânun 1939; *Türk Sözü*, 4 Kânunusani 1939; 7 Kânunusani 1939.
- Görüşler*, S.22 (II. Teşrin 1939); S.24 (II. Kânun 1940); *Türk Sözü*, 3 Kânunusani 1940; 4 Kânunusani 1940; 5 Kânunusani 1940; 7 Kânunusani 1940; *Yeni Adana*, 3 İkincikânun 1940; 6 İkincikânun 1940.
- Bugün*, 4 Ocak 1941; 7 Ocak 1941.
- Bugün*, 5 Sonkânun 1942; 7 Sonkânun 1942; *Türk Sözü*, 5 İkincikânun 1942; 7 İkincikânun 1942.
- Bugün*, 5 Sonkânun 1943; 7 Sonkânun 1943; *Türk Sözü*, 7 İkincikânun 1943.
- Yeni Adana*, 4 Ocak 1944; 5 Ocak 1944; 6 Ocak 1944; *Görüşler*, S.61 (II. Kânun-Şubat 1944); *Bugün*, 4 Ocak 1944; 5 Ocak 1944; 6 Ocak 1944; *Türk Sözü*, 5 İkincikânun 1944; 6 İkincikânun 1944.
- Yeni Adana*, 4 Ocak 1945; 5 Ocak 1945; 6 Ocak 1945; *Türk Sözü*, 5 İkincikânun 1945; 6 İkincikânun 1945; *Tel*, 5 Ocak 1945; 7 Ocak 1945.
- Yeni Adana*, 4 Ocak 1946; 5 Ocak 1946; *Türk Sözü*, 5 Ocak 1946; 6 Ocak 1946.
- Tel*, 4 Ocak 1946.
- Bugün*, 5 Ocak 1947; *Türk Sözü*, 5 Ocak 1947; *Yeni Adana*, 6 Ocak 1947.
- Seyhan*, 3 Ocak 1949; 5 Ocak 1949; *Türk Sözü*, 5 Ocak 1949; 6 Ocak 1949.
- Türk Sözü*, 4 Ocak 1948; 5 Ocak 1948; 6 Ocak 1948.
- Türk Sözü*, 5 Ocak 1950; 6 Ocak 1950.
- Türk Sözü*, 20 Şubat 1936; 23 Şubat 1936.
- Türk Sözü*, 20 Şubat 1936; 23 Şubat 1936.
- Yeni Adana*, 24 Kânunusani 1937.
- Türk Sözü*, 20 Şubat 1938; 22 Şubat 1938.

1821 YUNAN DEVRİMİ

YUNAN TARİHYAZIMINDA YENİ YAKLAŞIMLAR

1821'de başlayan Yunan bağımsızlık savaşının aktörleri 'devrim' ve 'yerel ve ulusal kimlik' gibi kavramları nasıl algılıyorlardı? Yunan devriminin öncülerinin oynadıkları rol neydi ve kişisel güzergâhları nasıl şekillenmişti? Farklı sosyal sınıflar devrime hangi saiklerle katılmışlardı?

Devrimin liderliği için siyasi mücadele ve çatışma mevcut muydu? Yunan ulusal mücadelesinin enternasyonal bir etkisi var mıydı ve 19. yüzyılın uluslararası hareketleriyle ilişkisi neydi?

Avrupa'dan devrime katılan Filhelenler ne uğruna savaştılar? Osmanlılar Yunan devrimine nasıl tepkiler verdiler? Modern Yunan devletinde devrimin hafızası nasıl inşa edildi?

Bunlar elinizdeki derleme kitabın cevap vermeyi hedeflediği soruların bazıları. Bu girişimin gayesi, 200. yıldönümü vesilesiyle 1821 Yunan devrimine ilişkin çağdaş Yunan tarihyazımının yeni yaklaşımlarının örneklerini Türkiye'li okura ulaştırılabilir kılmaktır. Bu çalışma, Yunan devrimiyle ilgili Türk tarihyazımında var olan boşluğu bir nebze doldurmaya çalışıyor.

Yunan devriminin Tepedelenli Ali Paşa'nın sonu ve yeniçerilerin imhası ile eş zamanlı olarak gerçekleşen ve Osmanlı topraklarındaki başka millî hareketlerin takip ettiği ilk ulusal devrim olduğunu düşünersek bu boşluk daha da büyük önem kazanıyor. Elinizdeki derleme kitap Türkiye'li okura 1821 Yunan devrimini ve onun öznelere, Güneydoğu Avrupa'nın ve Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihini etkileyen dinamik bir değişim süreci olarak sunuyor.

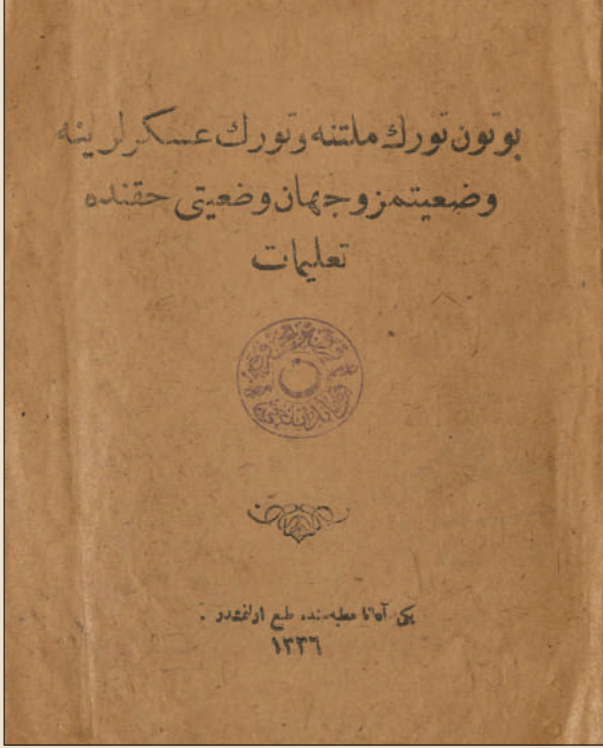

Online Satış: <https://tarihvakfi.org.tr/kitaplar/>

Belgelerle Adana'nın Kurtuluşu 1922

MEHMET Ö. ALKAN

Adana'nın Kurtuluşu'nun 100. Yılı için, *Kurtuluş Savaşı'nda Adana - Adana'nın Kurtuluşu - Belgeler* adıyla hazırladığım kitaptan Adana'nın Kurtuluşu ile ilgili üç belgeyi paylaşmak istedim. Bunlardan ilki savaş sürerken, *Bütün Türk Milletine ve Türk Askerlerine Vaziyetimiz ve Cihan Vaziyeti -Hakkında Talimat-* adıyla 1920'de Adana'da, Sevr Anlaşması sonrasında basılmış ve büyük ihtimalle ilk kez yayınlanan, adeta Adana'nın Kurtuluş Manifestosu diyebileceğimiz nitelikteki kitapçıktır. Diğer Adana'nın kurtuluş günü olan 5 Ocak 1922'de Adana'da, kurtuluşu kutlamak için kırmızı mürekkeple basılmış *Yeni Adana* gazetesidir. Üçüncüsü de Mustafa Kemal Paşa'nın Adana'nın kurtuluşu ile ilgili yayınladığı ve *Yeni Adana* gazetesinde 9 Ocak 1922'de basılan beyannamedir.

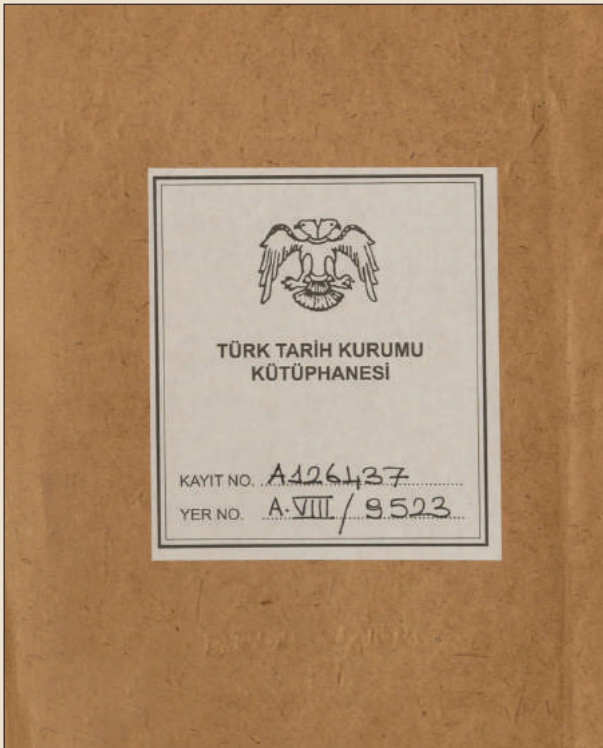

Bütün Türk Milletine ve Türk Askerlerine Vaziyetimiz ve Cihan Vaziyeti Hakkında Talimat

[Mühür]

Kırk Birinci Fırka Kumandanlığı

Yeni Adana Matbaasında Tab Olunmuştur
1336 [1920]

Türk Tarih Kurumu
Kütüphanesi
Kayıt No: A126437
Yer No: A. VIII/9523

Sicil No 255.7.2/19/12379
Hediye: İzzeddin Derbend 2019

Çevrimyazılardaki emekleri için Murat Bilgin ve İrfan Ertan'a teşekkür ederim.

Bütün Türk Milletine ve Türk Askerlerine Vaziyetimiz ve Cihan Vaziyeti -Hakkında Talimat-

بوتون تورک ملتیه و تورک عسکرلرینه و صلیتیمز و جهان احوالی
— حقیقده تعالیمات —

۱ — [الاسلام یاو ولایعل علیه] مطأ نجه خلافت
اسلامیه آتقیق است لایله بایدار اوله یور . برملت کندی
جوردی داخلده کندی احکام دینه نه و کندی محکمه لرینه
و کندی نروت مالیه نه و کندی قوه عسکریه و ضابطه نه
و اطصل امور و اجرا آتیه بشقه سنک مذاخره بی اولمق سیزین
تاماداً و بالذات که یسی صاحب و حاکم اولورسه اولمت مستعمل
اولور . و او ملت آتقیق بواسطه لایله یا ناز .

۲ — غریب دولترینک باشده انکاره اولدنی حالدیه
امضا ایتمک ایستدکلری صاحب معاهد و مصلحت استغفال
میلیمیزی تمنا محو و ازاله ایتمکده اولدی و بومعاهدیه وضع
امضا ایدرسه بملکتمیزده کی میلو اولرله اهلی مسلمانه ک قیل
غیر مسلم غصبرلرک تحت اسارت و محکوم بده قالدق ایش
سه صخره فقر و مقاتلیدن و تجزیدن و عدم استیلا لیدن محو و
مضمحل اوله چقلر واستاتیرلده بادشاه و خلیفه و بونک حاکوق
اولور دینی حالدیه مسلمانه لک بو محو و فنا بو لایقه صحنه

قودیه لایله جقلردور . چونکه برکزه غریبک معاهدملری
موجبجه و اندامه منی کندی افرینه آلیورلر . و مالیه منزه
قوتورل قویورلر . باره منزه و واردانزه نصرف ایدمه چکز .
ملکک آسایشنده اجنبی ضابطری حاکم اوله جقلر . اولحالدیه
هانکی واردانمیزی مسلمانه ک خیریت صرف ایدمه یوروز ؟ ظلم
و غسره اوضایان هانکی مسلمانه کیمه دردنی اکلایه جک ؟

۳ — متارکه زمانی دشمن اولدیرلله استیلا ایدش اولان
ملککملری تکرار اتمق ایتمه . و بالکزه اهلی ایستیرنه
تورک اولان برلرک تورکلرک استقلالیه یا نه ایتمه یوروز .
بونک ایچین نرم برحدود ملیزم وارد . اوده معلومدر :
ادرنه ، استانبول ، آبدین ، خاوندکلر ، قسطنطنیه ، قونی ،
آققره ، آطنه ، آنطالیه ، ازمید ، اسکیشهر ، سیوس ، حلب ،
دیا بکر ، وان ، موصل ، بیتلیس ، معموره لری ، اذربایجان ،
ارشروم و طریزون ولایتلریدر . بورلرده تورکلر دوم و
ارمنیلردن اون دقمه وها اقله در . حقیقتمک دو سه سینه
باقیاسین کازمیرده بر آزدوم بولوندیغندن اکثریتک مسلمانه لرده
بولوندیغنی حالدیه انکارلر بولولای یونانستانه و بربر و بیش
سه صوکر آتقیق اهلیسنک آرادنه مراجع قی شرط قویور .
حاکوکه [وان ترشی عکالیمه د ولا انصارى حق تعالی مع المم] [

آیت کریمه سندن اکلایله دیغنی وجهله یونانلار سندن بیش
صوکر اولراده نه قدر مسلمانه کاله حق ؟ ایچین بوکون اهلیک
راینه مراجعت ایدیلورده ایش نه صوکر ایلعلق ایدیلور ؟

۴ — اسکیزلر زیمه صوکرکی ، هندستانکی ، تونسکی
کیم باقی ایتمه . و بونک تورک خلقی ارمنی لایله یونانلار
و فرانسولرک طریقیدن آلمیش و ایدمندن محکملرینک اکل و نین

1-(el-İslâmü ya'lû ve lâ-yu'lâ aleyh) [İslâm yücedir ve ona galip gelinebilir] mantûkunca Hilâfet-i İslâmiye ancak istiklâliyetle pâyidâr olabilir. Bir millet kendi hududu dâhilinde kendi ahkâm-ı diniyesine ve kendi mahkemelerine ve kendi servet-i maliyesine ve kendi kuvve-i askeriye ve zabıtasına velhasıl umur ve icraatına başkasının müdahalesi olmaksızın tamamen ve bizzat kendisi sahip ve hâkim olursa o millet müstakil olur. Ve o millet ancak bu istiklâliyetle yaşar.

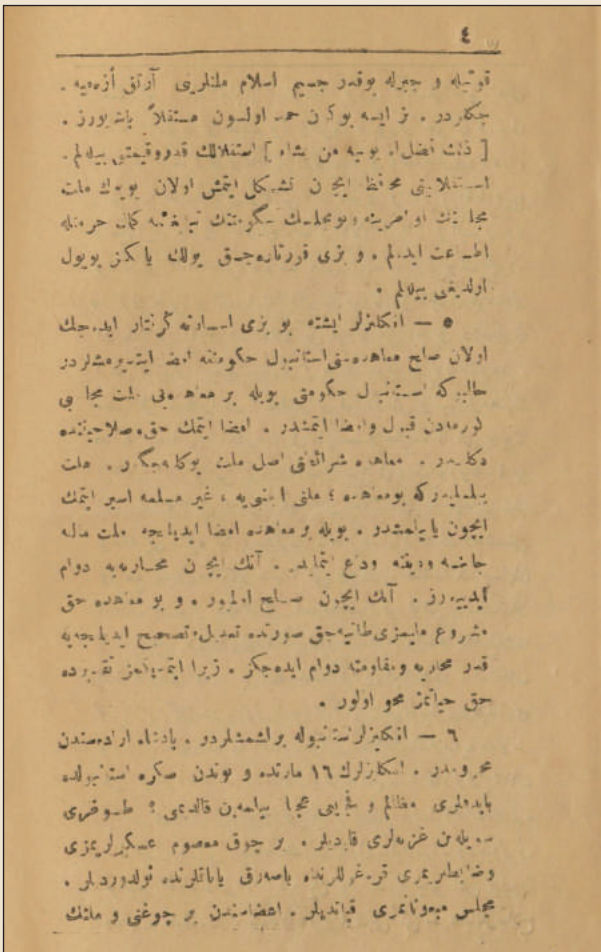
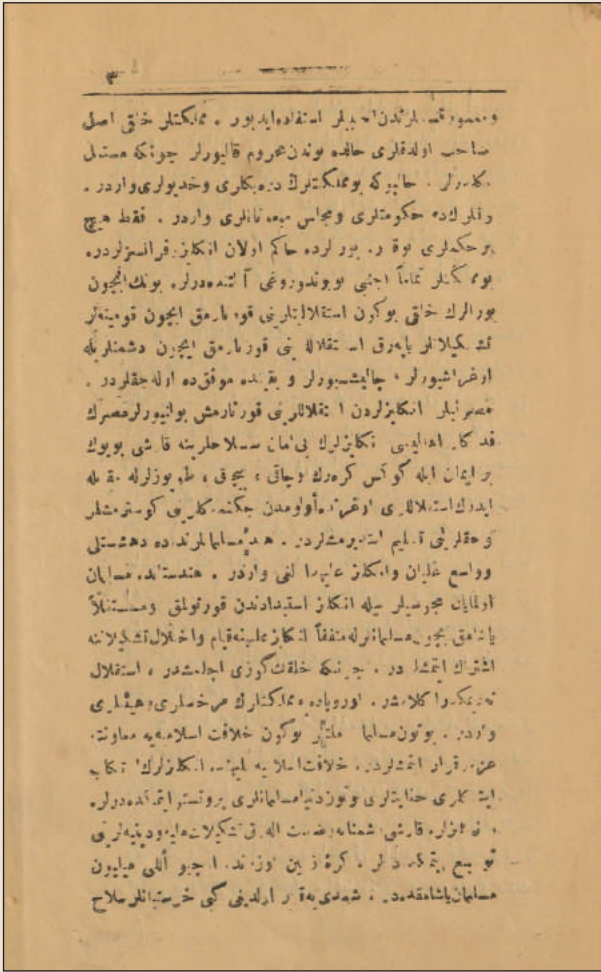
2-Garp devletlerinin başta İngiltere olduğu halde bize imza ettirmek istedikleri sulh muahedenamesinin istiklâl-i milliyemizi tamamen mahv ve izale etmekte olduğu ve bu muahedeye vaz'-ı imza edersek memleketimizdeki milyonlarla ahali-i müslimenin kıl kabîl gayrimüslim unsurların taht-ı esaret ve mahkûmiyetinde kalarak beş on sene sonra fakr ve sefaletten ve aczden ve adem-i istiklâlden mahv ve muzmahil olacaklar ve İstanbul'da padişah ve halife ve bunun hükûmeti oturduğu halde Müslümanların bu mahv ve fena politikasından (s. 1)

kurtulamayacaklardır. Çünkü bir kere frenkler muahedeleri mücebince jandarmamızı kendi ellerine alıyorlar. Ve maliyemize kontrol koyuyorlar. Paramıza ve varidatımıza tasarruf edemeyeceğiz. Memleketin asayişinde ecnebi zabıtları hâkim olacaklar. O halde hangi varidatımızı Müslümanın hayırına sarf edebiliriz? Zulüm ve gadre uğrayan hangi Müslüman kime derdini anlatabilecek?

3-Mütareke zamanı düşman ordularıyla istila edilmiş olan memleketleri tekrar almak istemiyoruz. Yalnız ahali ekseriyetle Türk olan yerlerin Türklerin istiklâliyetle yaşamasını istiyoruz. Bunun için bizim bir hudud-ı millimiz vardır. O da malumdur:

Edirne, İstanbul, Aydın, Hüdavendigar, Kastamonu, Konya, Ankara, Adana, Antalya, İzmit, Eskişehir, Sivas, Halep, Diyarbakır, Van, Musul, Bitlis, Mamuretülaziz, Azerbaycan, Erzurum ve Trabzon vilayetleridir. Buralarda Türkler, Rum ve Ermenilerden on defa daha fazladır. Haksızlığın derecesine bakılsın ki İzmir'de biraz Rum bulunduğundan ekseriyetin Müslümanlarda bulunduğu halde İngilizler bu vilayeti Yunanistan'a veriyor ve beş sene sonra ancak ahalisinin ârâsına müracaatı şart koyuyor. Halbuki (ve len terzâ anke'l-yehûde ve le'n-nasârâ hattâ yettebi'u milletehüm) âyet-i kerimesinden anlaşıldığı veçhile Yunan idaresinden beş sene sonra orada ne kadar Müslüman kalacak? Niçin bugün ahalinin reyine müracaat edilmiyor da beş sene sonraya talik ediliyor?

4-İngilizler bizi Mısır gibi, Hindistan gibi, Tunus Beyliği gibi yapmak istiyorlar, bu memleketlerin halkı istiklâliyetlerinin İngiliz ve Fransızlar tarafından alınmış olduğundan memleketlerinin en zengin (s. 2)

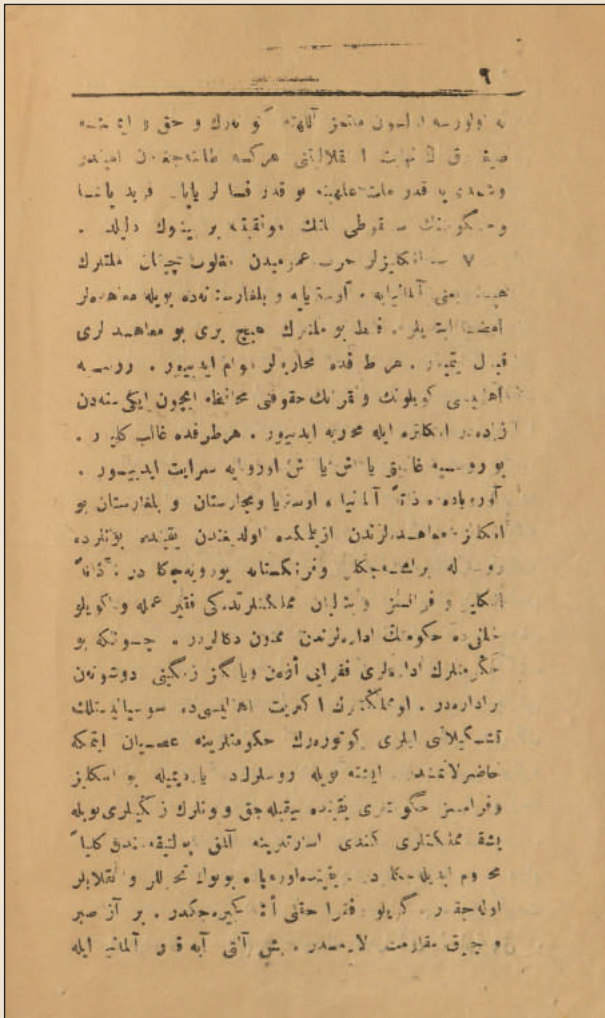
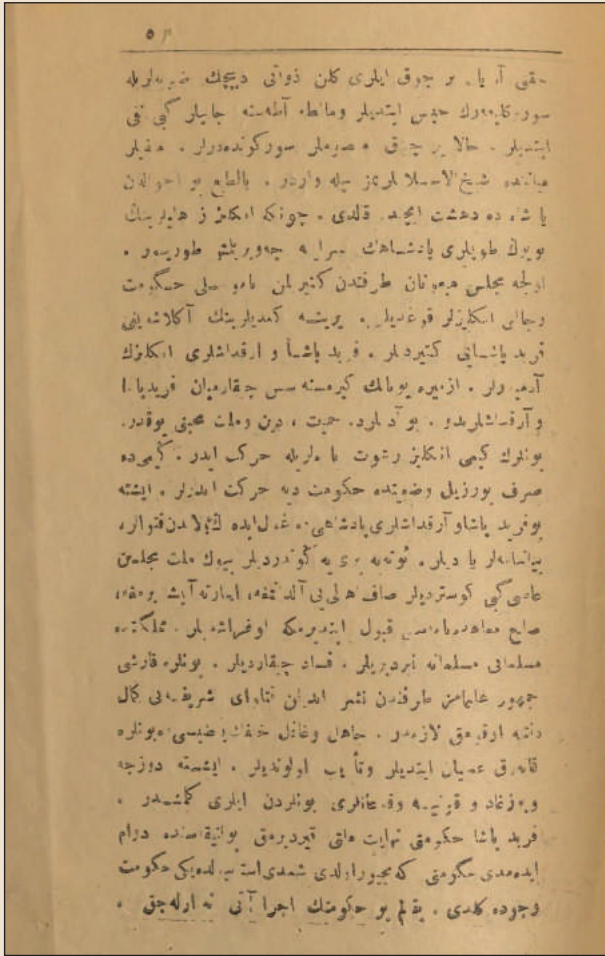

ve mamur kısımlarından İngilizler istifade ediyor. Memleketler halkı asıl sahip oldukları halde bundan mahrum kalıyorlar, çünkü müstakıl değildirler. Halbuki bu memleketlerin derebeyleri ve hıdivleri vardır. Ve onların da hükümetleri ve meclis-i mebusanları vardır. Fakat hiçbir hükümleri yoktur. Buralarda hâkim olan İngiliz ve Fransızlardır. Bu memleketler tamamen ecnebi boyunduruğu altındadırlar. Bunun için buraların halkı bugün istiklâliyetlerini kurtarmak için komiteler, teşkilatlar yaparak istiklâllerini kurtarmak için düşmanlarıyla uğraşıyorlar, çalışıyorlar ve yakında muvaffak da olacaklardır. Mısırlılar İngilizlerden istiklâllerini kurtarmış bulunuyorlar, Mısır'ın kadimkâr ahalisi İngilizlerin bî-aman silahlarına karşı büyük bir iman ile göğüs gererek ve çakı, bıçak, topuzlarla mukabele ederek istiklâlleri uğrunda ölümden çekinmediklerini göstermişler ve haklarını teslim ettirmişlerdir. Hint Müslümanlarında da dehşetli ve vâsi galeyân ve İngiliz aleyhtarlığı vardır. Hindistan'da Müslüman olmayan Mecusiler bile İngiliz istibdadından kurtulmak ve müstakillen yaşamak için Müslümanlarla müttefikân İngiliz aleyhine kıyam ve ihtilal teşkilâtına iştirak etmişlerdir. Çünkü halkın gözü açılmıştır, istiklal ne demektir anlamıştır. Avrupa'da da memleketlerin murahhasları ve heyetleri vardır. Bütün Müslüman milletler bugün hilâfet-i İslâmiyeye muavenete azim ve karar etmişlerdir. Hilâfet-i İslâmiye aleyhinde İngilizlerin irtikap ettikleri hıyanetleri bütün dünya Müslümanları protesto etmektedirler. İngilizlere karşı düşmanane vaziyet alarak teşkilât-ı millîye ve diniyelerini tevsî etmektedirler. Küre-i zemin üzerinde üç yüz elli milyon Müslüman yaşamaktadır. Şimdiye kadar olduğu gibi Hristiyanlar silah (s. 3)

kuvvetiyle ve cebirle bu kadar cesim İslâm milletlerini artık ezemeyeceklerdir. Biz ise bugün hamdolsun müstakilen yaşıyoruz. (zâlike fazlullâhi yû' tîhi men yeşâ) [Bu Allahın bir lütfudur dilediğine verir] istiklâlin kadir ve kıymetini bilelim. İstiklâliyeti muhafaza için teşekkül etmiş olan Büyük Millet Meclisi'nin evâmirine ve bu meclisin hükümetinin tebliğine kemâl-i hürmetle itaat edelim ve bizi kurtaracak yolun yalnız bu yol olduğunu bilelim.

5-İngilizler işte bu bizi esarete giriftar edecek olan sulh muahedesini İstanbul Hükümetine imza ettirmişlerdir. Halbuki İstanbul Hükümeti böyle bir muahedeyi Millet Meclisi görmeden kabul ve imza etmiştir. İmza etmek hak ve salahiyetinde değildir. Muahede şeraitini asıl millet yüklenecektir. Millet bilmelidir ki bu muahede; Milleti ecnebiye, gayrimüslime esir etmek için yapılmıştır. Böyle bir muahede imza edilince millet malına ve canına ve dinine veda etmelidir. Onun için muharebeye devam ediyoruz. Onun için sulh olmuyor ve bu muahede hakk-ı meşru-ı milliyemizi tanıyacak surette tadil ve tashih edinceye kadar muharebe ve mukavemete devam edeceğiz. Zira etmediğimiz takdirde hakk-ı hayatımız mahvolur.

6-İngilizler İstanbul'a yerleşmişlerdir. Padişah iradesinden mahrumdur. İngilizlerin 16 Mart'ta ve bundan sonra İstanbul'da yaptıkları mezalim ve fecâyî acaba bilmeyen kaldı mı? Doğru söyleyen gazeteleri kapattılar, birçok masum askerlerimizi ve zabitlerimizi karakollarında basarak yataklarında öldürdüler. Meclis-i Mebusanımızı kapattılar. Azasından birçoğunu ve milletin (s. 4)

hakkını arayan birçok ileri gelen zevatı dipçik darbeleriyle sürükleyerek hapsettiler ve Malta Adası'na caniler gibi nefyettiler. Hâlâ birçok masumlar sürgündedirler. Menfiler miyanında şeyhülislâmlarımız bile vardır. Bittabi bu ahvalden padişah da dehşet içinde kaldı. Çünkü İngiliz zırhlılarının büyük topları padişahın sarayına çevrilmiş duruyor. Evvelce Meclis-i Mebusan tarafından getirilen namuslu hükümet ricâlini İngilizler kovdular, yerine kendilerinin anlaştığı Ferit Paşa'yı getirdiler. Ferit Paşa ve arkadaşları İngilizlerin adamıdır. İzmir'e Yunan girmesine ses çıkarmayan Ferit Paşa ve arkadaşlarıdır. Bu adamlarda hamiyet, din ve millet muhabbeti yoktur. Bunların kimi İngiliz rüşvet paralarıyla hareket eder. Kimi de sırf bu rezil vaziyette hükümet diye hareket ederler. İşte bu Ferit Paşa ve arkadaşları padişahı meşgul eden yalandan fetvalar, beyannameler yazdılar. Öteye beriye gönderdiler, Büyük Millet Meclisini asi gibi gösterdiler, saf ahaliyi aldatmaya, esarete alıştırmaya ve sulh muahednamesini kabul ettirmeye uğraştılar. Memlekette Müslümanı Müslümana kırdırdılar. Fesat çıkardılar. Bunlara karşı cumhur ulemamız tarafından neşredilen fetâvâ-yı şerifeyi kemâl-i dikkatle okumak lazımdır. Cahil ve gâfil halkın bazısı bunlara kanarak isyan ettiler ve tedip olundular. İşte Düzc ve Yozgat ve Konya vukuatları bunlardan ileri gelmiştir. Ferit Paşa Hükümeti nihayet milleti kırdırmak politikasında devam edemedi hükümeti ki mecbur oldu, şimdi İstanbul'da yeni hükümet vücuda geldi. Bakalım bu hükümetin icraatı ne olacak. (s. 5)

Ne olursa olsun milletimiz Allaha güvenerek ve hak ve imanına sığınarak en nihayet istiklâliyetini herkese tanıtacağından emindir ve şimdiye kadar millet aleyhine bu kadar fesatlar yapan Ferit Paşa ve hükümetinin sükûtu milletin muvaffakiyetine bir büyük delildir.

7-İngilizler Harb-i Umumiden mağlup çıkan milletlerin hepsine yani Almanya'ya, Avusturya'ya ve Bulgaristan'a da böyle muahedeler imza ettirdiler. Fakat milletlerin hiçbirisi bu muahedeleri kabul etmiyor. Her tarafta muharebeler devam ediyor. Rusya ahaliyi köylünün ve fukaranın hukukunu muhafaza için iki seneden ziyadedir İngiltere ile muharebe ediyor. Her tarafta galip geliyor. Bu Rusya galibiyeti yavaş yavaş Avrupa'ya sırayet ediyor. Avrupa'da da zaten Almanya, Avusturya ve Macaristan ve Bulgaristan bu İngiliz muahedelerinden ezilmekte olduğundan yakında bunlar da Ruslarla birleşecekler ve frengistana yürüyeceklerdir. Zaten İngiliz ve Fransız ve İtalyan memleketlerindeki fakir amele veya köylü halkı da hükümetin idarelerinden memnun değildir. Çünkü bu hükümetlerin idareleri fukarayı ezen ve yalnız zengini düşünen bir idaredir. O memleketlerin ekseriyet ahali de sosyalistlik teşkilatını ileri götürerek hükümetlerine isyan etmeye hazırlanmıştır. İşte böyle Rusların da yardımıyla bu İngiliz ve Fransız hükümetleri yakında yıkılacak ve bunların zenginleri böyle başka memleketleri kendi esaretlerine almak politikasından külliyyen mahrum edileceklerdir. Yakında Avrupa'da büyük tahviller ve inkılaplar olacaktır. Köylü ve fukara eline geçirecektir. Biraz sabır ve çabuk mukavemet lazımdır. Beş altı aya kadar Almanya ile (s. 6)

فرانسہ آدھس ایدہ یکین حجابہ بالایہ جنی آدن مرقوق
خبرلر و اورویا غریبہ لریٹک مطاعہ سنی آکلہ شدہ
چونکہ آلمانیہ اعضا ایتہ یان ورسای مہادسی بایرلر
شی دکدر . المائل بومہ ایدہ یی زولہ اعضا ایتہ لری . اقط
اجرا ایتیورلر . چونکہ ایدہ یورلر . بوندن دولای یقینہ
بونی رونپ آتہ بقار ویکین محولہ لہ یقینہ . بونک انجیر
یکی فرانسه رئیس جمہوری بومہ ایدہ لریک اعدیل و تصحیحی
لر وینی سرک فرانسه مجلس علیہ سنیہ بیان ایتدی بو مبادہ
تورکیا حدودلریٹک تصحیحی و مہادہ سنیہ اعدیل و بویادہ
کندی سنیہ ایتہ ایلہ ہم فکر اولدیغی درمین ایتدی .
شدی بہ قدر فرانسه بویہ بر شی سولہ شدی . ایتہ
ایسہ دہا بدیشین بری مہادہ سنیہ علیہ سنیہ . انکلیز
بالکیر مصر و هندستانلہ دکل کندی ملکیتک بویک باوجہ سنی
اولان ایرلاندا ایلدہ فرقہ سادہ مشہ لدر . ایرلاندا لیر
انکلیزلردن آیرلیق و مستقل اولق ایسہ ولر . عین زمانہ
بونون انکلیزہ عملہ لری محربہ علیہ سنیہ اولق اوز و انکلیز
حکومتہ قارش قتل و متحد بر ہیئت تشکیل ایتیلر .
بونکلیز حکومتک محربہ اجتماعہ فطیبا ماندلر . بوجہ لری
زیکیلرک ولورلرک ثروتلری آدیرمق ایچین آرق محربہ
اجرائی قبول ایتہ مکدہ ولر .

A — انکلیزلر و فرانسلر سلاطینک و بزمک بیوک و شایخزدر
چہ انکلیزلرک لک بیوک ثروتی مصر و هندستانلرک مسلمان
ملکیتلر بذر فرانسلر دخی جزایر ، تونس و قس کی مسلمان
ملکیتلر بذر ایتہ شدی بزم ملکیتلرک لک کورلری
آرق ایستورلر . بزم عالم اسلامک حلیہ سنی بزم حاکمہ

Fransa arasında yeniden muharebe yapılacağı Atina'dan mevsûk haberlerden ve Avrupa gazetelerinin mütalaasından anlaşılmıştır. Çünkü Almanya'ya imza ettirilen Versay Muahedesi yapılr şey değildir. Almanlar bu muahedeyi zorla imza ettiler. Fakat icra etmiyorlar. Çünkü edemiyorlar. Bundan dolayı yakında bunu yırtıp atacaktlar ve yeniden muharebe olacaktır. Bunun için yeni Fransa reis-i cumhuru bu muahedelerin tadil ve tashihi lüzumunu son Fransa Meclis-i Millisinde beyan etti bu meyanda Türkiye hudutlarının tashihini ve muahedemizin tadilini ve bu bâbda kendisinin İtalya ile hemfikir olduğunu dermeyeran etti. Şimdiye kadar Fransa böyle bir şey söylememişti. İtalya ise daha bidayetden beri muahedemizin aleyhindedir. İngilizler yalnız Mısır ve Hindistan ile değil kendi memleketinin büyük parçası olan İrlanda ile de fevkalade meşguldür. İrlandalılar İngilizlerden ayrılmak ve müstakil olmak istiyorlar. Aynı zamanda bütün İngiltere ameleleri muharebe aleyhinde olmak üzere İngiliz hükûmetine karşı kuvvetli ve müttehit bir heyet teşkil etmişlerdir. Bu İngiliz hükûmetinin muharebe etmesine katiyen mânidirler. Bu ameleler zenginlerin ve lortların servetlerini artırmak için artık muharebe icrasını kabul etmemektedirler.

8-İngilizler ve Fransızlar İslâm'ın ve bizim büyük düşmanımızdır, çünkü İngilizlerin en büyük serveti Mısır ve Hindistan'dır ki Müslüman memleketleridir. Fransız dahi Cezayir, Tunus ve Fas gibi Müslüman memleketlerinden başka şimdi bizim memleketimizin de en güzel yerlerini almak istiyorlar. Bütün âlem-i İslâm'ın halifesi bizim hükümdar (s. 7)

ve padişahımızdır. Bütün Müslümanlar halifeye bağlıdır. Onun için İngilizler Müslümanların başını mahvetmek, kuvvetten düşürmek, bunu kendi ellerine almak istiyorlar. Ta ki diğer Müslüman memleketleri yerlerinden oynamasınlar. İngilizler esaretteki askerlerimizin gözlerini kör etmişlerdir. Esaretten gelenler bilirler. İngilizler İstanbul'da bir Şeyhülislâmımızı bile dipçik darbesi altında menfaya göndermişlerdir. Zavallı Şeyhülislâm orada ölmüştür. Diğer nâzırlarımızı, mebuslarımızı, kumandanlarımızı da Malta'ya gönderdiler, zabitleri ve neferleri öldürttüler. Padişah bunların hiçbirine hiçbir şey yapmadı. Hükümet de Ferit Paşa Hükümeti idi. sesini bile çıkarmadı ve bazı memurlar bu fenalıkları yaparken İngilizlere yardım bile ettiler. İşte bu fetvaları, bu beyannameleri gönderen saf köylünün ahlakını bozarak Büyük Millet Meclisine karşı isyana teşvik eden bu memurlardır, bu İstanbul Hükümetidir.

Dinini, namusunu, memleketini seven bunlara hiç kulak asmamalı ve nerede görürse bunları kulağından tutarak hükûmete jandarmaya haber vermeli, göstermeli; Bazen bu müfsitler hoca kıyafetine de girerler, Kurandan, hadisten bahsederler. Ahaliyi aldatmakta şeytanlık ederler. Zinhar kulak asılmamalı bu söylediklerimizden mâadâsı milletin mahvına ve zararınadır, yalandır, fesattır. Bu Büyük Millet Meclisi rey ve intihabıyla toplanmış bir içtima-ı ümmettir. (yedâhü ma'a li-cümletin) tebşiri pek yakında tecelli ederek avn ve nusret-i ilahi ile davamızı kazanacağız ve istiklâlimizi kurtaracağız ve ondan sonra kendi memleketimizde rahat ve mesut yaşayacağız. "ve'l-âkıbetü li'l-müttakîn" [akıbet müttakilerindir]. (s. 8)

A
و بادشاهمزد . بونون مسلمانلر خلعه باغایدر . آتک ایچین
انکلیزلر مسلمانلرک باشی محو بچک ، قونون دوشورلرک ،
دی کندی اللارینیه المی ایستورلر . ناکہ دیکر مسلمان
ملکیتلری بزلردن اوینماسہ لری . انکلیزلر سادہ سنی
عسکرلرک بولری کور ایتیلر . اسرارلر کالری
بولورلر . انکلیزلر ایتہ لدر بر شیخ الاسلامی بیلہ دجیت
شرعی ایتہ مفاہیہ کورلرک ایتیلر . زوالی شیخ الاسلام
اودادہ اولمشدر . دیکر ماطرلری ، مسلمانلری ،
قورلرک ایتیلر . ماطہ کورلرک صابطلری و قورلری
اولدورلر . بادشاه بونلرک هیچ ریتہ هیچ ایتی . یامہدی
حکومتہ قورلرک ایتیلر . سنی بیلہ چورمندی .
بعض مامورلر بونلرک ایتیلر . یامارک انکلیزلر . یامہدی
ایتیلر . ایتیلر بونلرک ایتیلر . یامہدی بونلرک ایتیلر .
کورلرک ایتیلر . بونلرک ایتیلر . بونلرک ایتیلر .
آشویق ایتیلر . بونلرک ایتیلر . بونلرک ایتیلر .

دیانی نامہ سنی ، ملکیتی سنی . بونلرک ایتیلر .
آداملر و ترمده کورلرک بونلرک ایتیلر . بونلرک ایتیلر .
ژاندرمہ ، خبر ویرلی ، کورلرک ایتیلر . بونلرک ایتیلر .
حواجه ایتیلر . کورلرک ایتیلر . بونلرک ایتیلر .
اهلی الدانلرک ایتیلر . بونلرک ایتیلر . بونلرک ایتیلر .
بوسوینک ایتیلر . بونلرک ایتیلر . بونلرک ایتیلر .
بالادر . قنادور بونلرک ایتیلر . بونلرک ایتیلر .
بر احتیاج ایتیلر . [یدہ مع لجنہ] بونلرک ایتیلر .
ایدمرک ایتیلر . بونلرک ایتیلر . بونلرک ایتیلر .
واستقلا لری کورلرک ایتیلر . بونلرک ایتیلر .
لر احتیاج و مسعود باشی بونلرک ایتیلر .

**5 Kanun-ı Sani 1338 Sevgili Adana Mülhakatatının
Tamamen Anavatana İltihak Ettiği Bir Gündür
Bugün Adana'nın Milli Bayramıdır.
Bu Mesut Günlerin Uğrunda Şehit Olan
Kahramanların Ruhuna Binlerce Fatih, Sağ Kalanlara
Binlerce Minnet ve Şükran.**

Sağ Kutu: Yeni Adana Bütün Kari'e ve Karilerini (erkek ve kadın okuyucularını) Tebrik Eder.

Sol Kutu: Henüz İşgal Altında Bulunan Memleketlerimiz Tahliyesini Allah'tan Niyaz Ederiz.

İstiklal

1334 Kanun-ı Evvel'in yirmi birinci günü, Kaymakam Romieu kumandasındaki Ermeni gönüllülerinden mürekkep bir kıta-i askeriye Adana'mızı işgal etmişti.

Bu tarihten sonra asırlardan beri gölgesinde kaygısız, mesut yaşadığımız bayrağımız yavaş, yavaş üful etti. Her gün dert, matem arttıran boğazlarımızı tıkayan binlerce ızdırıp ve elem içinde kıvrandık. Bunların günahı kime ait olursa olsun şüphesiz ki bu ızdırabı, bu acıları biz çekiyor, biz tadıyorduk.

Bir gecesi asırlar gibi, uzun devam eden o zamanlarda, bir defa daha anladık ve gördük ki istiklaline malik olmayan milletler ne kadar bedbaht, ne kadar kara talihlidirler.

Bütün şetamet ve levnini tarihe terk ettiğimiz o azap ve ateş dolu mazi; bugün bizden ebediyen uzaklaşmış, arkasında kıskanç, istiklaline son derece sadık bir kitle bırakmıştır.

Binlerce evlat, kardeş, kanın üzerinde hayat bulan içimizi daima, tutuşturan istiklal aşkının bize bahşettiği şu cennet topraklarda hiçbir yabancı gölgenin dolaşıp bize sataşmasına artık imkân yoktur.

Çünkü; şu memleket istiklal, hürriyet, bayrak yoksulluğunun ne olduğunu bizzat zehir gibi tatmış bu uğurda ne can acısı ne mal kaybı gütmemiştir. Buzlu dağların tepesinde, kaya kovuklarında, ıssız, kuş uçmayan yerlerde bıraktığımız şehitcikler bedbaht sefil kalan anacıklar aç kalan midelerine taş basarak, ölen evladını, kardeşini çalı diplerinde kurdun kuşun ağzına yem bırakarak dolaşırken onların içlerini ısıtan, o çorak ruhlarına teselli veren kutlu bir şebbanı vardır. Evde: bu ölüm yollarının nihayetinde kavuşacağı istiklali...

Asırlardan beri insanlar hep bu emelin bu ümidin uğrunda can vermişlerdir. Dünya hep bu aşkın mecnunu olmuştur. Namuslu, alnı açık milletler istiklal yolunda asırlarca kan dökmüşler ya muvaffak olmuşlar. Veyahut dünya ile alakalarını kesmişlerdir.

Mütarekeden sonra Anadolu onun bedbaht fakat namuslu, kahraman çocuklarında istiklallerine kundak olduğunu gördü. Henüz kanı dinmeyen yaralarına tuz basarak, dulların, biçarelerin gözyaşlarını akıtarak... Bu maksatlara karşı kin ve nefretle haykırdı... Çünkü; dünya ile beraber yaratılan ve o günden beri efendi yaşayan Türk esir, köle olamazdı.. Bundan sonra dün ölümüne layık bir millet olduğumuz söylenilirken bugün yaşamaya müstahak bir millet olduğumuzu söylüyorlar. Dün kabiliyetsiz, idraksiz, tembel olduğumuzu zannedenler bu kudretli hassas her şeyi yapabilir olduğumuzu öğrendiler. Hep bunlar istiklal ve hürriyetin kıymetini bilir ve bu uğurda her türlü fedakârlığı yapabilir olduğumuzdandır.

Bu sabah güzel zümrüt ovamızın üzerine doğan taze, hür güneş gözlerimizi, parlatıp, ruhumuzu ısırtırken şunu da unutmayalım ki; bu kanlı emekler bir bayram günü ile ödenmesin, doğan bu güneş dünya çöküp yıkılınca kadar bize aynı varlığı hissettirsin. Bunun için yapılacak şey maziye her gün düşünüp istikbale hazırlanmak... Kavuştuğumuz istiklali yaşatmak. Onun harimine hiçbir el uzattırmamak en büyük borcumuz olsun. Şu kırmızı bayraklar, neşeli, şetairetli avazeler, masumların teraneleri davul sesleri sokakları, caddeleri doldurup, insanları güldürürken, zavallı İzmir, İstanbul, Yeşil Bursa, Edirne'nin esir hayali gözlerimize bir diken gibi batıyor. Onun bedbaht çocuklarının zulüm altında derinden derine inleyen feryadını boğulan seslerini, kalplerini kanatan zehirlerin acılarını duyuyoruz... Orada titreyen bakirelerin gölgeleri kalbimize bir yangın dumanı gibi çöküyor. Onların da -İstiklal... İstiklal...

Diye çırpındıklarını görüyoruz. Evet Türk'ün cennet yuvaları siz de yakında şu içinde bulunduğumuz günleri idrak edeceksiniz.

Çünkü; Anadolu buna yemin etmiştir. Yâdelinde bir karış toprağını bırakmayacaktır.

Ferid Celal

Ferid Celal; "5 Kanun-ı Sani 1338 Sevgili Adana Mülhakatatının Tamamen Anavatana İltihak Ettiği Bir Gündür" *Yeni Adana* No:13-197 (5 Kanun-ı Sani 1338 [Ocak 1922] – 3 Cemaziyülevvel 1340) s.1

Mustafa Kemal Paşa'nın Yayınladığı Beyanname

Asırlardan beri ecza-yı mütemmimesinden iken Harb-i Umumi nihayetinde işgal altına girmiş ve bu defa Fransa hükümetiyle akdolunan itilafname mucibince idaremize avdet etmiş olan Adana'da hükümetimiz tekrar tesis ediyor. Adana vilayetiyle diğer aksam-ı memleketimizden bir kısmının mâder-i vatana iltihakına bizi muvaffak etmesinden dolayı Cenabı Hakka hamd ü sena ederim. Bu aksam-ı memalikteki halkı, Büyük Millet Meclisi namına anayurtlarında selamlamakla bahtiyarım. Her milletin en tabii ve iptidai hakkı olan hakk-ı hayat ve istiklalinin tanınmasından başka bir emeli olmayan ve sulh ve sükûnun niam ve fuâdını zaten takdir eden milletimizin ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin beslemekte olduğu niyat ve hissiyat-ı sulh-perveranenin yakın bir zamanda herkesçe tasdik ve itiraf edileceğinden ümit varım. Bu ciheti takdir etmiş olan Fransız millet ve hükümetine beyan-ı teşekkür etmeyi bir vazife addederim.

Harb-i Uminin mesâib ve âlâmına düşer olduktan sonra hal-i sulhun avdetiyle nâil-i huzur ve sükûn olan Adana, Urfa ve Antep havalisi halkının bundan sonra bütün kudretlerini memleketin teâli ve terakkisine hasrecekleri tabiidir.

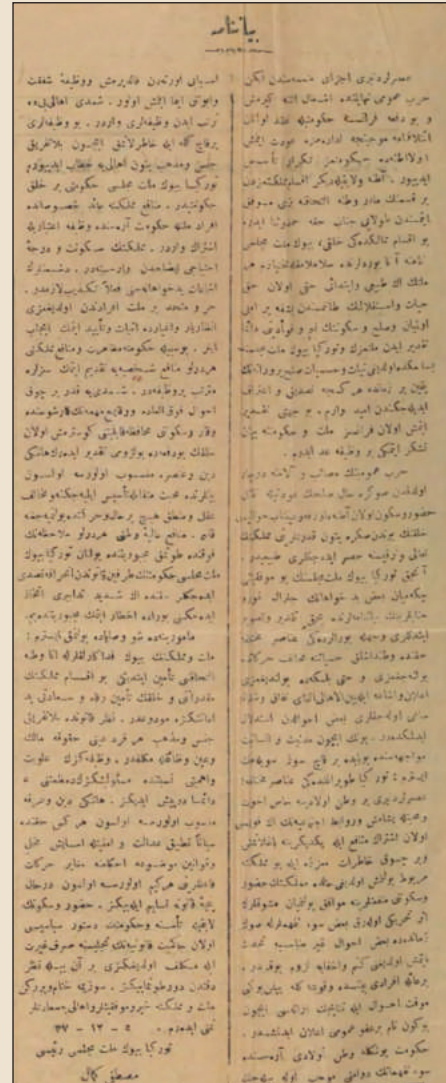
Ancak Türkiye Büyük Millet Meclisinin bu muvaffakiyetini çekemeyen bazı bedhâhânın General Goro cenaplarının beyannamelerinde bi-hakkın takdir ve tasvir ettikleri veçhile buralardaki anasır-ı muhtelif hakkında vatandaşlık hissiyatına muhalif harekâtta bulunacağımızı ve hatta belki de bulunduğumuzu ilan ve işâ'a eyleyen beyne'l-ahali ilkâ-yı nifak ve şekavete sâ'î olacakları bazı ahvalden istidlal edilmektedir. Bunun için medeniyet ve insaniyet muvacehesinde bu babda birkaç söz söylemek isterim: Türkiye toprağındaki anasır-ı muhtelif asırlardan beri bir vatan evladına has uhuvvet ve muhabbetle yaşamış ve revâbıt-ı içtimaiyenin en kavisi olan iştirak-ı menâfi ile yekdiğerine bağlanmış ve birçok hatırat-ı muazzeze ile bu memlekete merbut bulunmuş olduğu halde memleketin huzuru ve sükûnunu menfaatlerine muvafık bulunmayan müşevviklerin eser-i tahriki olarak bazı sû-i tefehümlemlerle son zamanda da bazı ahval-i gayri münasebe tahaddüs etmiş olduğunu ketm ve ihfaya lüzum yoktur.

Bir aile efradı yakında vukua gelebilen bu gibi muvakkat ahval ile netayicin izalesi için bugün tam bir aff-ı umumi ilan edilmiştir.

Hükümet bununla vatan evladı arasında sû-i tefehhümanın devamını mucip olabilecek esbabı ortadan kaldırmış ve vazife-i şefkat ve übüvvetini ifa eylemiş olur. Şimdi ahaliye de terettüp eden vazifeleri vardır. bu vazifeleri birkaç kelime ile hatırlatmak için bilâ tefrik-i cins ve mezhep bütün ahaliye hitap ediyorum.

Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti bir halk hükümetidir. Menâfi-i memlekete ait hususatta efrad-ı milletle hükümet arasında vazife itibariyle iştirak vardır. Memleketin sükûnet ve derece-i ihtiyacı izahtan vârestedir. Düşmanların işâ'at-ı bedhâhânesini fiilen tekzip lazımdır.

Hür ve müttehit bir millet efradından olduğumuzu enzâr-ı yar ve âgyarda ispat ve teyit etmek icap eyler. Bu sebeple hükümete müzaheret ve menâfi-i memleketi her türlü menâfi-i şahsiyeye takdim etmek sizlere müterettip bir vazifedir. Şimdiye kadar birçok ahval-i fevkalade ve vekâyi-i mühimmenin karşısında vakar ve sükûneti muhafaza kabiliyetini göstermiş olan halkın bu defa da bu lüzumu takdir ederek hangi din

ve unsura mensup olursa olsun beyinlerinde muhabbet-i mütekabile tesis eyleyeceğine ve muhalif-i akıl ve mantık hiçbir hal ve harekette bulunmayacağına kâniim. Menâfi-i âliye-i vatani her türlü mülahazanın fevkinde tutmak mecburiyetinde bulunan Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin tarafeyn kanundan inhirafa tasaddi edecekler hakkında en şedit tedabiri ittihaz edeceğini burada ihtar etmek mecburiyetindeyim.

Memurine de şu vesâyada bulunmak isterim:

Millet ve memleketin büyük fedakârlıklarla anavatana iltihakını temin ettiği bu aksam-ı memleketin mukadderatını ve halkın temin-i refah ve saadeti yed-i emanetinize mevdu-ur. Nazar-ı kanunda bilâ tefrik-i cins ve mezhep her fert aynı hukuku malik ve aynı vezaifile mükelleftir. Vazifenizin ulviyet ve ehemmiyeti nispetinde mesuliyetinizin de azametini daima derpîş ediniz. Hangi din ve ırka mensup olursa olsun herkes hakkında seyyanen tatbik-i adalet ve emniyetle asayîşi muhil ve kavanin-i mevzua ahkâmına mugayir harekât faillerini her kim olursa olsun derhal pençe-i kanuna teslim eyleyiniz. Huzur ve sükûnun layıkıyla teessüsüne ve hükümetin düstur-ı siyasisi olan hâkimiyet-i kanuniyenin tecellisine sarf-ı gayret ile mükellef olduğunuzu bir an bile nazar-ı dikkatten dûr tutmayınız. Sözüme hitâm verirken millet ve memlekete hayır ve muvaffakiyetler ve ahaliye saadetler temenni ederim.

5-12-1337

Türkiye Büyük Millet Meclisi
Reisi Mustafa Kemal

Mustafa Kemal; "Beyanname" *Yeni Adana* No: 1-185 (9 Kanun-i Evvel 1337 [Ocak 1921] / 8 Rebiyülahır 340) s.2

Türkiye'den Almanya'ya Göçün 60. Yılı

SÖYLEŞİ: ERHAN KELEŞOĞLU

SÖYLEŞİ

**TÜRK-ALMAN ÜNİVERSİTESİ ÖĞRETİM ÜYESİ
M. MURAT ERDOĞAN İLE TÜRKİYE'DEN
ALMANYA'YA İŞÇİ GÖÇÜNÜN BAŞLAMASININ
60. YILI SEBEBİYLE SÖYLEŞTİK.**

E. K: Sizinle *Misafir, Göçmen, Yerli* adıyla Kültür A.Ş'den çıkan ve sizin başyazar olarak yer aldığınız kitap vesilesiyle Türkiye'den Almanya'ya göçün 60.yılına konuşmak istedik. Türkiye kökenli işçilerin 1961'de başlayan Almanya macerasını hangi dönemlere ayırabiliriz size göre ve bu dönemlerin karakteristik özellikleri nelerdir, nasıl bir süreç işlemiştir?

M.E: Kitabın başlığı "*Misafir, Göçmen, Yerli*", üç temel dönemi ortaya koyuyor, yani önce gidenlerin misafir olarak algılanması, izleyen göçmen kimliği ve ardından da Almanya'nın yerlisi olma kimliği. Misafirlik, hukuki değil, duygusal bir tanım ve adı üstünde geçici ve kuralları ev sahibinin koyduğu bir durum. 1961 Anlaşması bilerek ve isteyerek sistemi geçicilik üzerine kuruyor. Anlaşma sadece bir yıllık. İşçiler Almanya'ya bir yıllık sözleşme ile geliyor, işçi ve işveren memnun-

sa 1 yıl daha uzatılabiliyor. Ama neticede 2 yıl bitince dönüş gerekiyordu. Sonra yeniler geliyor. "Rotasyon kuralı" denilen bu sistem, hem işçilerin veriminden emin olunamadığı için hem de kalmaları istenilmediği için düzenlenmiş. Ama Almanlar kısa bir süre sonra fark ettiler ki, bu kural kendilerine zarar. Zira oraya gidip işi öğrenen birkaç kelime dil öğrenen, sistemi çözeni geri gönderip, yenisini almak ekonomik olarak hiç anlamlı değil. Onun için rotasyon kuralı kaldırıldı. Bu sosyolojik, duygusal bir değişim değil, ekonomik verimlilik temelli bir değişim. Alman işadamları hem çalışkan, uysal, sorun çıkarmayan Türklerden ziyadesi ile memnun, hem de nasılsa ihtiyaç var, kalmaları daha iyi olur diye düşündüler. Kuşku yok ki kimse bu işin kalıcılığa dönüşeceğini hesaba katmadı. Onun içindir ki, bu kural değişimi, Almanya'ya giden ve kendilerine misafir denilen işçiler bakımından Türkleri daha etkin ve kalıcı hale getirdi. "Misafir işçilik" (*Gastarbeiter*) kavram olarak bir süre daha kullanılsa da "göçmenlik" yolu açılmıştı.

E.K: Almanya'da Türklerden başka misafir işçiler var mıydı?

M.E: 1961'de Türkler gitmeye başladığında, Almanya'da 1950'lerden itibaren İtalya, Yugoslavya, Yunanistan, İspanya, Portekiz gibi ülkelerden gelen

misafir işçiler vardı zaten. Çünkü II. Dünya Savaşı sonrasında yıkılmış, tükenmiş bir Almanya var ama kendi içinde müthiş bir motivasyon ve sitem kafası da mevcut. Zaten askeri ve politik alanda bütün iddiaları ellerinden alınmış Almanların yapacağı tek şey hızla ekonomik kalkınmayı sağlamak. Buna Almancasıyla *wirtschaft wunder* diyorlar yani ekonomide bir mucize yaratma süreci. Gerçekten de bunu başarıyorlar. Ama 1950-1970 arasında en büyük eksikleri insan kaynağı, çünkü II. Dünya Savaşı'nda özellikle genç erkekler olmak üzere çok insan kaybetmişler, dışarıdan insan kaynağına ihtiyaçları var.

Başka ülkelerden gelenler hem istenilen verimi ortaya koyamıyor hem de yetmiyor, Alman sanayisinin çok ihtiyacı var. Hatta 1961-62'de Alman Çalışma Bakanının bir açıklaması var, diyor ki; "Türkiye'den işçi sevkiyatı çok yavaş gidiyor, böyle yavaş giderse başka ülkelerden alırsanız süreci hızlandırmanız lazım!". O kadar acil ihtiyaç var insan kaynağına. Onun için de gidenler misafir olarak niteleniyor. Misafirlik aslında başlangıçta bir nezaket yaklaşımıdır ama uzun sürede misafirlik kavramı, onu misafir eden topluma gelen kişiye koyduğu bir sınırdır; yani sen bizim gibi değilsin, buraya geldiğinde gitmek üzere geldin, konuksun, konukluğunu bileceksin, misafir misafirliğini bilecek!

E.K: Evet, tabii.

M.E: Dolayısıyla bu misafirlik kavramı Almanya'daki Türkler bakımından bir süre sonra bir sempati kavramı olmaktan çıkıp, bir sınırlama kavramı olmaya başladı. Yani onun hareket alanını sınırlayan, haklarını sınırlayan, topluma karışmasını sınırlayan bir şey. Şimdi ilk giden insanlar fabrikaların kendi içinde oluşturulmuş ya da ona çok yakın bölgelerde oluşturulmuş yurtlarda kalıyorlar, *heim* diyorlar bunlara. Buralarda ranzalarda bazen dönüşümlü kalıyor insanlar yani buradan oraya gidenler, 8'er saat uyuyorlar o ranzada ve aynı şekilde fabrikadaki işleyiş de buna paralel bir biçimde gidiyor, aynı ranzayı birkaç Türk ya da birkaç yabancı işçi aynı anda kullanıyor. Bütün bu süreç çok katı bir kapitalist, hatta "vahşi kapitalist" üretim düzeni. O kadar dramatik hikâyeler var ki, mesela bazıları diyor ki; hava alanına indik, hayatımızda ilk defa uçağa biniyoruz, yurtdışına gidiyoruz, bir ülkeye gidiyoruz ve orada biz de yaşayacağız. Dedik ki; herhalde önce bize bir şehri gösterirler! Oysa doğrudan havaalanından bizi bekleyen otobüsler alıp bizi fabrikaya götürdüler, direkt fabrikada o gün işbaşı yapmak durumunda kaldık. Bu konuda çok güzel bir söz var, bir Yozgatlı işçi galiba, diyor ki; mümkün olsa Almanlar sabahleyin bizi Yozgat'ta evimizden alacak fabrikaya getirecek, akşam da geri götürecek! Çünkü bizi insan olarak değil, üretim zincirinin bir parçası olarak görüyorlar; gelecekler, çalışacaklar, gidecekler. Aradan bir 5-6 sene geçtikten sonra artık yavaş yavaş kalıcılık emareleriyle birlikte iki önemli durum ortaya çıktı: 1. Türkiye'den artık özellikle teknoloji alanındaki fabrikalarda görev yapacak kadın işçiler geliyordu. "Göçün kadınsılaşması" Türk imajını da bunun Türkiye'ye

olan etkisini de etkileyecekti. İkinci husus ise hem sayısal artış hem de kalıcılık eğilimlerinin Almanya'da kaygı yaratmasıydı. Almanya'daki Türklerin sayısı 1973'de 1 milyonu bulunca Almanlar bu sefer *kimlik ve kalıcılık* konusunu tartışmaya başladılar. Ancak o tarihlerde Türkler Alman ekonomisinin vazgeçilmez dinamiklerinden birisi haline gelmişlerdi bile. Ekonomiye olağanüstü katkı sağlıyorlar, ortalama bir işçinin, Alman işçisinin alacağı paranın daha altında bir para alıyorlar ve çok çalışkanlar. Çünkü hepsi amiyane tabirle, bavullarının üzerinde oturuyorlar, yarın evlerine dönecekmiş gibi yaşıyorlar, onun için de bir an önce para kazanabilmek için olağanüstü bir uysallıkla olağanüstü bir çabayla çalışıyorlar, bu durum Alman sanayicisi için gayet iyi bir şey. Ancak siyaset ve toplum hayatında artan kaygılara 1973'de dünyada yaşanan petrol krizi de eklenince, Almanya el freni çekmeye karar veriyor ve dışarıdan işçi alımını durduruyor. Bu karar sadece Türkler için değil, bütün yabancılar için geçerli. Ama dominant ve kaygı yaratanlar Türkler olduğu için, alınan kararın daha çok Türkleri hedeflediği söylenebilir. Almanlar, işçi alımını durdurma kararı ile birlikte, halen ülkede olan yabancı işçilerin ailelerini yanlarına getirmelerine imkân sağlıyorlar. Aile birleşimi ile sosyolojik dönüşüm çok hızlı biçimde kendini hissettirmeye başlıyor. Bu da *göçmenlik* aşamasına geçiş demek, çünkü artık ortalıkta Türk çocuklar dolaşmaya, Türk öğrenciler okula gitmeye başladı. Başörtülü Türk kadınlar artık sokaklardaydı ve artık onlar da heimlerde yani öğrenci yurdu benzeri ranzalı yerlerde değil, bayağı normal evlerde yaşıyordu; bir apartmana, bir kasabaya taşındılar, girişimci oldukları için bakkallarını, lokantalarını açmaya başladılar, her yerde görünür olmaya başladılar.

E.K: Yani hocam kabaca söylersek 1961 ile 1970'li yılların ortası arasında bir süreç var, sonrasında göçmenlik tartışması başlıyor yani 70'lerin ortasından itibaren.

M.E: Aynen öyle, önce misafirlik, sonra da göçmenlik süreci. 70'lerin ortasından itibaren Türklerin sayısı beklenenin çok üstünde arttı; çünkü o dönem Almanya'ya gitmek önemli ve cazip bir şeydi, sadece aile üyeleri değil, farklı yöntemlerle başka Türkler de oraya gitmeye başladı, sayılar artmaya devam etti. Almanlar 1980'de Türklere yönelik vize zorunluluğu getirerek, süreci biraz kontrol altına almaya çalıştılar. Ama bir taraftan da hem Alman toplumunun hem de birtakım siyasal partilerin bundan rahatsızlıklarını dile getirmesi süreci başladı ve 1983'de Helmut Kohl liderliğindeki Hristiyan Demokrat hükümet son derece önemli ve kendilerince çok stratejik bir karar aldılar. 28 Kasım 1983'te çıkarılan "geriye dönüş teşvik yasası" Türklere 1 yıl içinde Türkiye'ye dönme halinde 10.500 DM (Alman Markı) ve çocuk başı 1.500 DM tutarında bir para yardımı verilmesi teklifi getirildi. Ayrıca çalıştıkları süre boyunca ödedikleri

emeklilik kesintileri de kendilerine ödenecekti. Bu teşvikten yararlanarak dönen Türklerin sayısı 200-250 bin olarak biliyor. Ama o tarihte en az 1.2 milyon Türk, "biz gitmiyoruz" dedi. Hatta teşvik alanların ve Türkiye'ye gidenlerin bir bölümü tekrar Almanya'ya geri döndü. Dolayısıyla Almanların bu teşvik politikası Türklerin sadece %10'unun ilgisini çekti, geri kalanı Almanya'da kaldılar ve sonrasında Almanya'da bu göçmenlik konusunun tartışılmasına start verildi. Yani göçmenliğin bu sefer sosyolojik, hukuki altyapısı tartışılmaya başlandı; göçmenlerin statüsü ne olacak? Hani artık bunlara misafir diyemezsiniz, artık orada doğan çocuklar var, 20 senedir orada çalışan insanlar var. Ama Almanya'da "biz göçmen ülkesi değiliz" diyenler ön plana çıktı ve göçmenlerin sosyal, ekonomik ve siyasal sitemin bir parçası olmasına yönelik adımları bloke etmeye çalıştılar. Bu çabayı ortaya koyan gelende muhafazakâr ya da sağcı partilerdi. Aslında şunu söylüyorlardı: "Biz onları hakları olan göçmenler olarak değil, istediğimiz zaman evlerine gönderebileceğimiz "misafir" olarak görüyoruz. Ama 1984'te bu deneme gerçekleşince ve başarısız olunca yavaş yavaş Türkler kendi seslerini daha çok duyuracak bir noktaya gelince, dil bilen, eğitim alan, kariyer yapan bürokraside, siyasette, akademide yer alan Türkler sayesinde Almanya'da yeni bir evreye geçilmesi gerektiği ortaya çıktı. Türkler Alman toplumunun, ekonomisinin, siyasetinin bir parçası olmaya başladıkça, onlara yönelik tepkiler daha da arttı. Cem Karaca'nın "işçisin sen işçi kal!" şarkısını hatırlatan bu durum paradoksal bir uyum sürecine de kapı araladı. Almanya'da Türkleri göndermekten bahsedenler ya da onlara en az hakları tanımak çabasında olanlar ile onları Almanya'nın ayrılmaz bir parçasını görenler

arasındaki mücadele bazen Almanya için hayati bir tartışmaya dönüştü. Kabul etmek gerekir ki, Alman toplumunun çoğunluğu Türklerin haklarından yana tavır koydu.

2000'li yılların başından itibaren de artık Almanya'daki Türklerin yerliler olduğu, aradan 40 sene geçtiği ve bu insanların artık o toplumun ayrılmaz bir parçası haline geldiği düşüncesi sıradanlaştı. Gerçeklikle yüzleşmenin ilk önemli adımı da 2000 yılında yapılan vatandaşlık yasasında değişiklik oldu. 1913 Alman İmparatorluğundan kalma ve ancak kan bağı ile Alman vatandaşlığını sağlayan yasa esnetildi. Yasa değişikliği sürecinde Türklere çifte vatandaşlık verilmesi de öngörülmüştü, ancak muhafazakârlar bunu engellediler. Sadece Almanya'da doğanlara "opsiyon modeli" denilen bir model geliştirildi ve 23 yaşına kadar çifte vatandaşlık, ardından tek vatandaşlığın seçilmesi şeklinde bir düzenleme yapıldı.

E.K: Hâlâ öyle mi hocam?

M.E: Malum yeni Alman hükümeti yeniden bu çifte vatandaşlığı getireceğini ilan etti. Bu çok önemli çünkü Almanya'da T.C. vatandaşlarına bu konuda ciddi bir ayrımcılık söz konusu. Zira Almanya vatandaşlık yasasında diyor ki, sadece Alman vatandaşı olunur ama istisnalar yapılabilir. Şu an Almanya'da 2 milyondan fazla çifte vatandaş var, bunların 100 bini de Türk. Yani resmi çifte vatandaşlar. O istisna maddesini vatandaşlık veren kurum kendisi bir biçimde belirleyebiliyor. Almanya'daki yabancılar Alman vatandaşlığına geçince bakıyorsunuz ki %57-60 arasında çifte vatandaşlığa izin veriliyor, ama Türklere bakıyorsunuz, sadece % 14 civarında çifte vatandaşlık veriliyor. Dolayısıyla Türkler için de vatandaşlık vermenin sıkıntılar yaratabileceğine dair birtakım endişeler var. Bunun da sebebi, Türklerin sayısal büyüklüğü, Türklerin anavatanlarıyla olan büyük, yoğun ilişkisi ve siyasetin zaman zaman bu konuda gayet etkili olabilmesi Almanya siyasetinde. Bunda Türkiye'de yaşanan iç sorunların oraya aktarılması endişesinin de; Türk devletinin son dönemde "agresif diaspora politikası" izleme çabasının da etkisi olduğu unutulmamalı.

E.K: Tabii bu sadakat meselesi üzerinden tartışılıyor değil mi hocam? Yani iki devlete sadakat olmaz, birisini seçmelisiniz.

M.E: Bir insanın iki vatani olamaz deniyor, hatta çok absürt şeyler de yaşandı, yani Türkiye Almanya'yla savaşırsa sen hangi tarafta olacaksın dendi mesela! Oysa Almanya'da Eyalet Başbakanı var aynı zamanda İngiliz vatandaşı, Almanlarla İngilizler, ya da Almanlarla Fransızlar son yüzyılda kaç sefer savaştılar sayısını bilmiyorum ben. Ama onlara çifte vatandaşlık vermekte bir sakınca görülüyor. Türkler söz konusu olduğunda ise Türkiye ile Almanya savaşırsa hangi tarafta yer alacaklar, bir insanın sadece bir vatani ve bir sadakati olur, gibi bir yaklaşım var. Oysa göçle birlikte insanların kimlik yapılanması da değişiyor, insanlar birden fazla kimliği bünyesinde barındırabilecek insanlara dönüşüyor, ister iç göçe bakın, isterseniz dış göçe bakın bu anlamda bir endi-

şe için geçerli bir sebep aslında şu ana kadar dünyada yok.

E.K: Anladım. Kitapta da bahsediliyor ama Almanya'nın da, Türkiye tarafının da bu süreçte hataları var. İki tarafın yaptığı başlıca hatalar nelerdir?

M.E: Aslında işin başlangıcındaki motivasyon hususlarına baktığımızda hatalar da kendiliğinden ortaya çıkıyor. Şimdi Alman tarafı aslında çok net ve çok tipik bir kapitalist anlayış içinde; üretimin zincirimin eksik bir elemanı var, o elemanı istiyorum, diyorlar. İtalya'dan alırım, Polonya'dan alırım, Yugoslavya'dan alırım ya da Türkiye'den alırım, üre-

timimin eksik halkasını tamamlayacak insan arayışındayım, bu insanı aldığımda ucuz alacağım, gelip iyi çalışacak, zaman belirleyeceğim, sonrasında da ülkesine gidecek. Hatta ben öncesinde, ülkeme gelmeden önce de sağlıklarını kontrol edeceğim yani geldiğinde burada bana sağlık sıkıntısı yaratmasın, doğru düzgün çalışsın. Biliyorsunuz bu konuda Max Frisch'in çok meşhur bir sözü var, *biz işçi istemiştik insanlar geldi* diye! Gerçekten öyle yani biz işçi istemiştik, işçi dediğin gelecek buradaki işini yapacak ve gidecek ama gelenlerin içinden insanlığın çıktığını Almanlar çok sonra fark ettiler ve bu aslında bu sürecin en önemli tartışma alanı.

E.K: Türkiye tarafı?

M.E: Almanlar bu konuda gayet net, gayet rasyonel ama tabii duygusal değiller ve sürecin öngörülemediği de belli. Yani ben hep söylerim, tarihçiler bu kavramı belki de daha çok severler, *"her şeyin bir fıtratı vardır, göçün de fıtratında kalıcılık vardır!"* Siz istediğiniz kadar kısa süreli öngörün, planlama yapın, insanlar bir süre sonra o topluma alıştığında, yeni bir yaşam inşa etmeye başladıklarında, hele ço-

cukları doğmaya, okullara gitmeye başlayınca, hele geldiği ülkeden daha iyi koşulların olduğu bir yerde yaşıyorsa artık kolay kolay geri dönemiyor, dolayısıyla göçün fitratında kalıcılık var. Şimdi gelelim Türkiye tarafına. Türkiye'de 50'li yılların ortasından itibaren ülke içerisinde de olağanüstü bir göç hareketliliği yaşanıyor, tarımdan sanayi ve hizmetlere doğru bir geçiş süreci, büyük kentlere yığılan insan kitleleri. O dönemde Türkiye'de toplum ve nüfusun doyurabilecek bir kapasite yok, istihdam alanı yok. Şimdi Almanya işçi istiyor, e bu gayet güzel bir şey, yurtdışında istihdam alanı yaratmış oluyorsunuz, o zaman insanlarımızı oraya gönderelim diyoruz. As-

lında o dönem yeni kurulan Devlet Planlama Teşkilatı bu konuda gayet sistemli düşünüyor ve ilkin diyor ki, biz oraya bu insanları gönderelim istihdam yaratalım. İki; gitsinler orada sanayi ülkesinde sanayiye öğrensinler, dönsünler bizim sanayimizi geliştirmek için kalifiye insan ihtiyacımızı karşılasınlar, bu da iyi bir şey. Üç; oraya giden insanlar döviz göndereceklerdir oğluna, kızına, eşine, akrabasına. Bu paralar uluslararası göç hareketliliklerinin çok önemli bir parçasıdır, Yurtdışında çalışan işçilerin gönderdiği bu dövizler 1965'den 80'lere kadar Türkiye'nin en büyük döviz kaynağıdır. 1980'lerden sonra bunun önemi azalmaya başladı, artık yurtdışındaki Türkler yatırımcı olarak geliyor, mesela gelip otel satın alıyor, işletme kuruyor ama oradan artık ailesine, çocuklarına para gönderme olgusu minimize oldu. Bir de Türkiye'nin ihracata dayalı ekonomi sistemi Özal'la birlikte 80'lerden sonra başlayınca bizim döviz ihtiyacımızı başka yerden karşılama imkânımız oldu. Ama 1960'larda işçilerin dövizini, Türkiye'de çok önemliydi. Dördüncü bir husus ideolojiktir. Soğuk savaş sırasında insanlarımızın Avrupa'ya gitmesi,

Türkiye'de Batı ittifakı içindeki iş birliğinin perçinlenmesi olarak görüldü.

Dolayısıyla bütün bu niyetlerle insanlar oraya akın akın gittiler ama bir süre sonra tabii bu artık devletin politikasını da aştı. Sadece ekonomik kriz dönemlerinde bizim politikacılar gidip Türkiye'ye döviz gönderin diyorlardı. Bir de, 1980'li, 90'lı yıllardan itibaren Türkiye, göçmen işçilerin lobicilik yapabileceğini, bir siyasal güç olabileceğini keşfetti. Yani artık paradan vazgeçtik ama bize en azından bulundukları ülkede siyasal bir güç sağlasınlar. İşte şu an buna diaspora politikaları vb. şeyler deniliyor, aslında böyle bir evrilme var. Ama sorunun başına döneyim, hatalar dersenez, her iki tarafın da temel hatası oraya gidenleri sadece işçi olarak görmektir, bu Türk tarafı için de geçerliydi, Alman tarafı için de hakeza böyleydi. Bir üretim zincirinin bir elemanı olarak görmek, insan olarak görmemek ve toplumsal gelişmeleri ultra küçümsemek, sonra o gelişmelerin mahkûmu olmak.

E.K: Anladım hocam. Peki, yani bu 60 senenin ardından, Türkiye kökenliler sizce Almanya toplumunun neresindeler?

M.E: Oradaki insanların Türkiye'ye katkıları gerçekten olağanüstü fazla bence, en önemli katkısı nedir biliyor musunuz? Yurtdışındaki Türkler 1960'lı yıllardan itibaren Türk toplumunun dünyaya açılan bir penceresi oldu. Toplum onlar sayesinde, hem de en sıradan insanlar üzerinden Avrupa'yı öğrenmiş oldu, onlar sayesinde sadece işte tüylü şapkalar, teyp'ler, işte otomobiller değil, yaşam tarzlarını öğrenmiş oldu. Almanya'da yaşayan insan Kastamonu'da ya da Çorum'da ya da Tunceli'de kasabasına, köyüne gittiğinde oradaki insanlara Almanya'daki hayat, nasıl bir hayat, kadın erkek ilişkisi nasıl, insanların içkiyle nasıl bir bağlantıları var, ne kadar dindarlar, bir kamu kurumuna ya da belediyeye gittiğinde, oradaki memurlar onunla nasıl diyalog kuruyor, yani onu azarlıyor, bugün git yarın gel mi diyor, yoksa "sizin için ne yapabilirim", sorusuyla mı başlıyor; çocuk okula gittiğinde öğretmen onunla nasıl ilgileniyor; yağmur yağınca sel mi oluyor yoksa kanalizasyon sistemi bunu götürüyor mu; yüksek yüksek binalar mı var, yoksa insanların bahçeli evlerde yaşadığı yerler mi var... Bunları birebir şahitlikle anlatıyor. Bütün bunlar, bizim gayet ortalama, sıradan insanlarımız üzerinden Avrupa'ya yönelik bir algı oluşturdu bizde ve bu algı aslında en gerçek algıydı. Hatta bazen bilirsiniz oradan gelenler bir sürü eleştiri de bulunur, "Ya hiç böyle olur mu, bak buradan bu yol açılır mı, buraya köprü yapılır mıymış..." falan! Biz bu eleştirileri, bazıları saçma da olabilir, başka bir dünya görmüş olmanın getirdiği farkındalığı biz o insanlarımız üzerinden yaşadık. Şu an Almanya'da 3,5 milyon Türkiye kökenli var; 5 milyon da Almanya'da belli bir sürelerde yaşad ve geri döndü. Yani toplamda 8 milyonluk bir kitleden söz ediyoruz. Bu 8 milyon insan Almanya'da ya hâlâ yaşıyor ya gidip döndü. Bu 8 milyon insanın aile etkileşimlerini düşünün, Türkiye'nin neredeyse yarısının bir biçimde Almanya'yla ya da "Alamancılık"la bir

bağlantısı var. Bütün bunlar aslında bizim Türk toplumunun kendi gelişimi bakımından çok kıymetli! Onun için ben ısrarla diyorum ki, Avrupa'daki Türkler Türkiye'nin dışarıya açılan penceresi oldular, o sayede de Türk toplumu dünyayı tanımış oldu. Toplum düzeyinde orayı tanımış olmak olağanüstü büyük bir kazanç diye düşünüyorum ben.

E.K: Peki hocam siyasal düzeyde yani iki devletin ilişkilerinde Türkiye kökenlilerin rolü ne oldu size göre, yani bu son 60 seneye baktığımız zaman? Esasında bazı temel öğeleri sıraladınız ama yani 60 yılın ardından siyasal ilişkilerin neresindeler şu anda?

M.E: Almanya'daki Türkiye kökenliler siyasette olağanüstü başarılı, öyle böyle değil ama. Ancak onların siyasette başarılı olması Türkiye ile Almanya ilişkilerine ne yazık ki katkıda bulunamıyor, hatta çoğunlukla tersine ilişkilerin daha da kötüleşmesine neden olabiliyor. Buradaki sorun sadece tabii ki onlarda değil. Buradaki sorunların büyük bölümü, Türkiye'deki iç siyasi çatışma alanlarının Avrupa'ya taşınmasıyla ilgili. Yani biz iç siyasi tartışma alanlarımızı Türkiye'de toparlayabilsek, o zaman, bu Avrupa'dakiler için de bir rahatlık olacak. Onun için, Almanya'da 90'lı yıllardan itibaren başını Cem Özdemir'in çektiği, siyasal alana girişle ilgili bir süreç yaşandı, bu sürecin başlangıcında Almanlar da çok hevesliydi, çünkü Almanlar da artık bu göç gerçekliğini kabul edelim, partilerimize artık göçmenler alalım falan demeye başladılar. Onun için nasıl kadın kotası oluyorsa benzer şekilde göçmen kotaları oluşturdular. Bunun resmi olması gerekmiyor, gayriresmi bir biçimde bir tane de Ahmet olsun, Ayşe olsun dendi. Bu Türklerin federal düzeyde ve eyalet düzeyinde siyasete katılımını güçlendiren, kolaylaştıran bir şey oldu. Genelde de bu tür göçmen kökenliler

hep göç, uyum gibi konulardaki işlerde görev alıyordu. Sanki Almanya politikacısı olduklarının farkında bile değillerdir. Ben başlangıç yıllarında bu tür politikacılara "gast politiker" ("misafir siyasetçi") diyordum. Ama şimdi tablo büyük ölçüde değişti. Türkiye kökenli siyasetçilerin büyük bölümü müthiş siyasi mücadelelerden geçerek ve çoğunlukla da hak ederek, Almanların da oyları ile siyasi görevler alıyorlar. Almanya'daki Federal Meclise (Bundestag) Türkler

ilk 90'lı yıllarda girdiler. Ondan sonra artık Türkiye kökenlilerin sayısı her geçen gün arttı, şu an Alman parlamentosunda 18 tane Türkiye kökenli milletvekili var. Eyaletlerde en az 50 milletvekili, belediye başkanları vs. Bunların içinde en çok bilinenlerden Cem Özdemir, sevelim sevmeyelim, Almanya'daki Türklerin siyaset yolunda bir idoldür. Şimdiki koalisyon Hükümetinin Tarım Bakanı olmuştur. Aydan Özoğuz bir diğer çok başarılı siyasetçidir. Önce Sosyal Demokrat Parti genel başkan yardımcısıydı, daha önce Uyum Bakanlığı yaptı ve şu an Alman meclisinde oy birliğiyle başkan yardımcısı seçildi. Olağanüstü prestijli, herkesin takdir ettiği bir kadın politikacı. Doğal olarak Türkiye kökenli Alman siyasetçiler Sol Parti, Sosyal Demokratlar ve Yeşillerden geliyor. Son dönemde Hristiyan Demokratlardan da. Ama özellikle Sol ve Yeşillerden gelenlerin ultra sert Türkiye politikaları makul bir zemin oluşmasına engel olabiliyor. Almanya'da yaşayan Türkler içinde klasik işçi olarak oraya gidenler ya da onların çocukları genelde Türkiye ile iyi ilişkiler kurmaya çaba gösterirler. Ama Alman siyasetinde Türkiye'den Almanya'ya siyasi nedenlerle sığınanların özel bir ağırlığı var. Bu grup ise Türk devleti ile kavgalı. Dolayısıyla Almanya'daki Türkiye kökenli siyasetçilerin bir dramı var, o dram; hem o ülkede kendilerini yabancı hissetmek, hem de Türkiye'yle olan ilişkilerinin gayet sorunlu olması.

Alman siyaseti içinde yer alan Türkiye kökenliler konusunda duygusal bir beklenti de var Türkiye'de. Onları Alman siyasetçi değil, Türk siyasetçi olarak görüyoruz ve Almanya için de Türkiye için çalışmasını bekliyoruz. Bu abartılı bir beklenti, ama en azından çatışmaları azaltabilirsek, bu hem Türkiye hem Almanya için önemli bir kapı aralayabilir. Almanya'da Türkiye'nin neredeyse iç politika konusu olması da önemli bir handikaptır. Son 20 senedir Almanya'da günlük haberleri izlerseniz, Türkiye'nin ya da Türklerin geçmediği bir gün bulamazsınız. Erdoğan'la ilgili değerlendirmeler, Türkiye'deki siyasi gelişmeler, anayasa vesaire; inanın bazen Türkiye'de bizim gösterdiğimiz ilgiden daha fazla ilginin Alman medyasının ya da Alman siyasetinin Türkiye'ye yönelik gösterdiğini görüyoruz, bu çok sağlıklı bir şey değil aslında. Bu aynı zamanda Almanya'daki siyasetin bir tarzı ve kendi seçmenleri için konsolidasyon aracı oldu. Hiç kuşku yok ki bizim politikacılar için de Almanya'da siyaset yapmak hem oy almak hem de kendi seçmen-

lerimizi konsolide etmek için işe yarıyor. Almanya'da özellikle seçim dönemlerinde Türk politikacıların, meydanlarda dolaşması, mitingler yapmaları, bazen gruplar arasındaki gerginlikler vs. ne yazık ki en çok da bu 60 yılın kahramanlarına yapılan bir haksızlık. Unutmayın, seçimler bitince siz oradan çıkıyorsunuz, ama o insanlar, bazen hiç hak etmedikleri şekilde güvensizlikle etiketlenerek orada yaşamaya devam ediyor.

60 yılın özeti bence şu: 1. Herşeyin bir fıtratı vardır, göçün fıtratında da kalıcılık; 2. Siyasileştirilmeyen ve iyi yönetilen göç geliştirir ve hem göçmene, hem gittiği ülkeye hem de ayrıldığı ülkeye katkı verir, 3. Göçmen/göç kökenliler ister Almanya ister Türkiye tarafından araçsallaştırıldıkça siyasileşir ve emekleri arka plana düşer.

Almanya'daki Türkiye kökenlilerin 60 yılı hem Türklerin hem de Alman toplumunun ortak bir başarı hikayesidir. Almanya'daki Türklerin Türk toplumuna ve Alman toplumuna yönelik "mentalite transferleri" ve en önemlisi Türk toplumu için Batı'ya açılan bir pencere, Alman toplumuna Anadolu'ya açılan bir pencere işlevi görmeleri olağanüstü büyük bir katkıdır. Göçmenlik –pek çok göçmenin farkında bile olmadığı- saygın bir kahramanlık hikayesidir. Pek çoğu yaşadığı köyden, kasabadan çıkıp ilk kez uçağa, trene binen ve yurtdışına çıkan insanların, dil bilmeden, yol bilmeden, iklim bilmeden, iş bilmeden başka diyarlara gidip orayı "acı" da olsa bir vatana dönüştürmesi; alınlarının teri ile hayatlarını kazanıp ailelerini zenginleştirmesi; meslek edinmeleri, ülkelerinin döviz ihtiyacını karşılamaları ve üstüne bir de hem Almanya'ya katkı verip, orayı "acı vatan" belleyip, hem de yoğun bir sevgi ile Türkiye'ye bağlı olmaları, her türlü saygıyı hak ettiklerini bize gösteriyor.

GURBETİN ÖTEKİ YÜZÜ:

70'lerden Günümüze Almanya'ya Göç Filmleri

JANET BARIŞ

TÜRKİYE'DEN ALMANYA'YA İŞÇİ GÖÇÜNÜN HEM GÖÇMENLER İÇERİSİNDE HEM DE TÜRKİYE TOPLUMUNDA YARATTIĞI KÜLTÜREL VE TOPLUMSAL DÖNÜŞÜMÜN EN DRAMATİK UNSURLARI SİNEMA FİMLERİ ARACILIĞIYLA TASVİR EDİLMİŞTİR.

Türkiye sinemasında göç belli bir dönemi güçlü bir biçimde kapsar. Öncelikle iç göçtür bu. İstanbul'un hem çare hem umut olduğu ve çoğu zaman Haydarpasa Garı'nda elde bavulla başlayan, sonrasında ise şehir hayatının keşmekeşi ile taşra sadeliği ve muhafazakarlığı arasında sıkışıp kalan karakterlerin hikayeleridir. Dış göç ise özellikle Almanya'ya gidişlerin arttığı dönemde daha görünür olmaya başlar. Hayatın akışını bu denli etkileyen güçlü bir meselenin sinemada yer alışı hızlı ve etkin olur. Özellikle 70'lerde karşımıza çıkan hikayeler gurbette olmanın verdiği duyguyu, arada kalmışlığı ve toplumsal cinsiyet temsillerini merkeze alır. Kimisi Almanya'da çekilir ve bu çetrefilli kültürel karşılaşmayı yerinde tahlil eder, kimisi ise geride kalanların, gurbetten dönecek olanları bekleyenlerin tarafından bakar. Hepsisi benzer bir tadı taşır ve hem tanıdık hem yabancı olmanın hem ümit etmenin hem de çaresizliğin çatısından beslenir.

ALMANYA ACI VATAN

Şerif Gören'in yönettiği *Almanya Acı Vatan* (1979) işçi olma meselesine farklı bir yerden, kadın işçi olma üzerinden yaklaşır. Güldane (Hülya Koçyiğit) Almanya'da uzun zamandır işçi olan bir kadındır ve artık makineleşmiş bir biçimde para biriktirmektedir. Güldane gibi Almanya'ya işçi olmak için gelmek isteyen Mahmut (Rahmi Saltuk) formalite bir evlilik için Güldane'ye para verir ve Almanya'ya gider. Başta bir karı-koca ilişkileri yoktur. Kadın daha güçlüdür. Mahmut ise başının çaresine bakamaz. Güldane peşinde dolanan bir adamdan kurtulmak için Mahmut'u kabullenir ve gerçekten evli bir hayat yaşamaya başladıklarında ise Mahmut tipik bir Anadolu erkeğine dönüşür. Film Güldane'nin içinde bulunduğu koşullara

hem bir kadın hem de bir işçi olarak isyan etmesiyle sona erer.

Güldane kendisini bir robota dönüştüren sistemin kölesi olduğunu anladığında büyük kentte neye maruz kaldığını da anlamış olur. Film boyunca çalan saatten, metroya yetişen kalabalıktan içinden çıkılmayan, nizami bir düzen olduğunu, makineleşmiş bu hayat içerisinde kimsenin kendine ait bir alanı kalmadığını anlarız. Güçlü mizansenlerle desteklenen bu görüntüler gurbetçi işçilerin sıkıntılarını açık bir biçimde deşer. Makineleşme ve insanın kendine yabancılaşması bakımından bir göç filmi olmanın yanında bir kapitalizm eleştirisi de olur. Sadece Türkiyeli göçmenlerin yaşadığı sıkıntıyı anlatmakla kalmaz aynı zamanda işçi sınıfının kapitalizmin şartları altında nasıl ezilmekte olduğunu da betimler.

Güldane'nin sadece bir göçmen değil aynı zamanda kadın olması köyde alıştığı hayattan çok daha farklı bir hayata ayak uydurma çabasını da beraberinde getirir. Eşarbını zaman zaman bağlama, zaman zaman da çözme isteği ve bu duyguyu betimleyen

mizansenler güçlü bir biçimde göze çarpar. Ana karakterin güçlü, tuttuğunu koparan bir kadın olması da ayrıca dönem için cesurca bir adımdır.

Dönemde göçmen sorunlarını ele alan öncü filmlerden biri olan *Almanya Acı Vatan* aynı zamanda ilk kuşak göçmenin beklentilerini ve umutlarını da resmeder. Genel olarak ilk kuşak göçmenler para biriktirme, memleketi özleme ve ne olursa olsun bir gün geri dönme umuduyla yaşarlar. Hasret çekme, para biriktirme ya da memlekettekilere para yollama en görünür duygudur. İlk kuşak göçmenlerin gerek kültürel gerekse de içsel çelişkilerini anlatan en özgün yapımlardan biri olan film, 1970'lerin sinema ortamı içerisinde toplumsal gerçekçi akımın izlerini de taşır. Sokaklar, kadınların birlikte kaldıkları yerler, fabrikalar dönemin Türkiye sinemasında gelişmekte olan gerçekçi izleri çoğu sahnede görmek mümkündür.

Almanya Acı Vatan umutları, çelişkileri, alışkanlıkla yenilik arasındaki yorucu duyguları hem karak-

terler hem de hikâyenin kendisiyle ortaya çıkaran bir yapımlar olarak özellikle ilk kuşağın yaşadıkları zorlukları anlatan en değerli göç filmlerinden biridir. Günümüzden bakıldığında bile taze sinema dili ve anlatısıyla Türkiye sinemasında klasikler arasında yerini almıştır.

DÖNÜŞ (1972)

Gideni değil de kalanı merkeze alan *Dönüş*'te diğer göçmen filmlerinden farklı olarak kalanın, bekleyen bakış açısını görürüz. Türkan Şoray'ın hem başrolünde oynadığı hem de yönettiği *Dönüş* büyük umutlarla, aşkla evlenen ama gurbetin araya girmesiyle yolları ayrılan İbrahim (Kadir İnanır) ile Gülcan'ın (Türkan Şoray) hikâyesidir. Film gidildikten sonra yaşanan kültürel ve ekonomik değişimin izlerini gösterir ve bir kez köyünden uzağa, Almanya'ya gidenin dönse bile bir daha asla aynı insan olamayacağını dramatik bir biçimde anlatır.

İbrahim tarlasını elden çıkarmamak için Almanya'ya gitmek zorunda kalır, Gülcan daha en baştan istemez gitmesini ama başka çareleri yoktur. İbrahim köyden Almanya'ya gittikten sonra yavaş yavaş karısı Gülcan'ı ve çocuğunu unutmaya başlar, dünyası değişir. Bir kez geri döner ama döndüğünde de Batı'nın olanaklarıyla nasıl sarhoş olduğunu görürüz. Gününde, gecesinde, gerçeğinde, rüyasında hep Batı'da, Almanya'da gördükleri vardır. Büyülenmiş gibidir. Kasabanın geri kalmışlığı, büyük, yabancı

bir şehre göre kendi halinde bir yer oluşu İbrahim'e cezbedici gelmez. Kasabayı, kasabalıyı hor görmeye başlar. Gülcan ise oraya aittir. Artık istemediği, görmezden geldiği ya da kendine göre daha aşağı gördüğü bir yerde, kasabasında kalmıştır.

Dönüş gidenin ne yaşadığını bilmediğimiz, nasıl bir çalışma ortamında yer aldığını görmediğimiz ama kalanın tüm yaşadıklarını ayrıntılarıyla vakıf olduğumuz bir göç filmidir. Gurbeti giden değil de kalan yaşamıştır. Gülcan'ın çaresiz bekleyişi, çocuğuyla yalnız kalışı, yalnızlığı, her türlü tacize tek başına göğüs germesi ve gelecek olan herhangi bir haberdan medet umması, sadece gurbete gidenlerin değil aynı zamanda kalanların da nasıl bir hâl içerisinde olduğunu gösterir. Bu anlamda *Dönüş* her ne kadar daha melodramatik bir anlatıya doğru kaymış olsa da kalanın içerisinde yaşadığı gurbeti resmetmesi açısından ayrıca önemlidir.

40 METREKARE ALMANYA (1986)

40 Metrekare Almanya'da bu kez kadın kısıtılmış bir şekilde çıkar karşımıza. Çalışmak için Almanya'ya giden Dursun'un (Yaman Okay), karısı Turna'yı (Özay Fecht) 40 metrekare bir eve kapatması ve böylelikle onu 'medeni' dünyadan uzaklaştırıp, namusunu koruması anlatılır. Tevfik Başer'in yönettiği film baştan sona klostrofobik bir hava taşır. Dursun kıskançlığı, korkularıyla tipik ataerkil dünyanın gerçek bir temsilidir. Göçmenlik, Batı'da olmak onun ataerkilliğini eksiltmemiş, tam tersine daha da alevlendirmiştir. Bir erkek olarak Dursun Batı'yla, medeniyetle tanışabilirken karısı Turna ancak evin duvarlarını görmek-

te, evden çıkamamaktadır. Burada göçmen olmanın erkekler için aynı zamanda büyük bir korkuya dönüştüğünü, karısını ancak kapatarak sahip olabileceğine inandığını ve dış dünyayı bir tehdit olarak algıladığını görürüz. Büyük ve yabancı bir şehirde kadını özgür bırakmak bir tehdittir. Güvensizdir.

40 *Metrekare Almanya* göçmenliğin gündelik hayatındaki etkisine psikolojik bir bakış ekler. Hem kapatanın hem de kapatılanın psikolojisini görürüz. Yönetmen Tevfik Başer kamera hareketleri ve biçimsel olarak yaklaşımıyla seyirciyi Turna'nın klostrofobik dünyasında gezdirir. Sanki evden çıkamayan, şehri, sokağı göremeyen Turna gibi seyirci de kapana kısılmıştır.

Bu açıdan bakıldığında 40 *Metrekare Almanya* göçmenlik duygusuna psikolojik olarak yaklaşan filmlerden biri olur ve göçmen olma, göçmen karısı olma ve kapatılma üzerine çok şey söyler. Turna ancak Dursun öldükten sonra dışarı çıkabilir, dışarıyı görebilir. Batı'ya bile gidilse kültürel kodlar insanın kendisiyle birlikte taşındığında Almanya'nın göbeğinde bile kadının dışarıya çıkabilmesi, özgür bir birey olabilmesi kocasından boşanması ya da ancak kocasının ölmüş olabilmesiyle mümkün görünür.

SARI MERSEDES (1992)

Tunç Okan'ın yönettiği *Sarı Mercedes* uzun yıllar Almanya'da çalışıp kendine bir Sarı Mercedes alan Bayram'ın (İlyas Salman) memleketine dönüş hikayesidir. Adalet Ağaoğlu'nun *Fikrimin İnce Gülü* romanından esinlenen film, bir yol hikayesidir. Bayram'ın karakterine odaklanan *Sarı Mercedes*, Almanya'dan yaşananlardan ziyade Bayram'ın özünü anlamaya çalıştığımız bir filmidir. Bayram'ın araba sevdasını ve nihayetinde elde edip köye dönüşünü ve ara ara geçmişe döndüğümüz zamanlarda Almanya'daki zamanlarını görürüz.

İyilik kötülük kavramları, Bayram'ın bir Sarı Mercedes uğruna yaşadıkları, para kazanıp, güzel bir araba alıp köyüne döndüğünde saygı göreceğini düşünmesi sürecinde yaşadıkları gerçekçi bir yol filmi şeklinde anlatılır. Filmin sonunda ise Bayram'ın aslında arkadaşı İbrahim'in sağlık raporu ile kendisinin çürük raporunu gizlice değiştirip gidebildiğini anlarız. Almanya'ya gitmek öylesine hayati bir mesele olmuştur ki en yakınındakine bile kumpas kurulabilmektedir. Bayram öylesine heveslidir ki İstanbul'a iki gün öncesinden gider. Biri sorduğunda "ne olur ne ol-

maz diye iki gün öncesinden geldim" der, "Almanya'ya gitmenin yanında lafı mı olur" diye de ekler. İşini sağlama almak için önceden gelmiştir ve iki gün tren garında bekleyecektir.

Uzun süre Almanya'da yaşamak Bayram'ın hem kendine hem de memleketine yabancılaşmasını beraberinde getirmiştir. Benzin alırken Avrupa benzini olmasını tercih eder ya da yaşadığı, büyüdüğü yerdeki insanlara artık uzaktan bakmaktadır. Tıpkı *Dönüş* (1972) filmindeki İbrahim gibi Batı'da kaldığı için kasabalıyı, köylüyü hor görmeye, kendini daha üstün görmeye başlamıştır.

Bayram'ın köyüne gösterişli bir biçimde dönme hissiyatı aslında çoğu göçmenin yaşadığına benzer bir hissiyattır. Özellikle ilk kuşak göçmen için gurbette zorluklar çekerek de olsa para kazanmak, biriktirmek ve döndüğünde memleketinden yer almak ya da elde ettikleriyle köyünde itibar kazanacak olmak önemlidir. Nihayetinde Almanya her ne kadar gidilebilir olsa da taşradan bakıldığında hala uzaktadır, büyük şehirdir ve medeniyetin bir yansımasıdır.

BERLIN IN BERLIN (1993)

Sinan Çetin'in yönettiği *Berlin in Berlin* göçmen bir ailenin dramını anlatır. Alman bir adamın, Thomas'ın, Mehmet'in karısı Dilber'i (Hülya Avşar) yolda görüp fotoğraflarını çekmesi ve Mehmet'in bunu fark ettiğinde Thomas'la kavga edip kazayla ölmesi dramın başlangıcı olur. Mehmet'in kardeşleri kan davası güdüp Thomas'ın peşine düşerler fakat Thomas'ın yanlışlıkla Mehmet'in aile evine sığınması ve aile babası Ekber'in törelerine bağlı kalarak evine sığınan bir adama el kaldırılmasına izin vermesi süreci değiştirir.

Berlin in Berlin kültürel karşılaşmayı başka bir boyuta taşıyarak aynı evin içerisinde yaşama deneyimini gösterir. Üstelik sığınan adam Thomas kazayla da olsa ailenin oğlu Mehmet'in ölümüne sebep olmuştur. Diğer yandan Mehmet'in kardeşi Mürtüz (Cem Özer) Dilber'e aşiktir. Böylelikle aslında diğer göç filmlerinde sokakta, iş yerlerinde gördüğümüz ikilemler ve çelişkiler bir Alman'ın Türkiyeli bir göçmen evine sığınmasıyla aynı çatı altında gerçekleşir. Thomas'ın da Dilber'den hoşlanması ve araya bir de aşk üçgeni eklenmesiyle Alman-Türk gerginliğine bir de iki erkek gerginliği eklenir.

Berlin in Berlin ikinci kuşak çocukların kan davası gütmeye, kadını eve kapama ve namus meselesine yine muhafazakâr bir şekilde bakıldığını gösteren filmlerdendir. Kültürel çelişkiler aşılmış değildir. Thomas'ın Dilber'in fotoğraflarını çekmesi ve bunun kendi kültüründe bir problem olmaması Mehmet içinse tam tersine bu fotoğrafların namus meselesi olması Mehmet'i ölüme götürecektir. 1990'lara gelindiğinde göçmen olmak, gelenekleri korumak değişmemiştir. Diğer yandan Mürtüz'ün daha küçük erkek kardeşi evden, geleneklerden belli başlı kalıplardan sıyrılmış ve Almanlaşmış bir biçimde yaşamaktadır. Film bu anlamda hem sonraki kuşağın asimile olduğunu göstermiş hem de aynı çatı altında hem Türkiyeli göçmen bir ailenin, hem de bir Alman'ın karşılıklı olarak yaşadığı kültürel yabancılaşmayı yansıtmıştır. Finalde ise Dilber'in Thomas'la evden elele ayrılışı her iki taraf için de büyük bir kırılmadır.

DUVARA KARŞI (2004)

Duvara Karşı kendisi de ikinci kuşak bir göçmen çocuğu olan Fatih Akın'ın yönettiği bir film olmasıyla ayrıca önem taşır. Hayatını bitirme noktasına gelmiş, ümidini kesmiş ve intihara sürüklenmiş olan Sibel ile Cahit'in hikayesidir. Sibel (Sibel Kekilli) aile baskısından bunalmış, Cahit (Birol Ünel) de eşini kaybetmiş, uyuşturucu ve alkol bağımlılığı yüzünden hayattan ümidi kesmiştir. Bu iki karakterin yollarını kesiştiren tek şey aynı kimliğe ve dine sahip olmalarıdır.

Sibel hastanede, gelişigüzel tanıştığı Cahit'i bir ümit olarak görür ve evlenme teklif eder çünkü aile baskısından ancak evlenerek kurtulacaktır. Ailesi önceki kuşak göçmen olarak kızlarının Alman kültürüne alışmasından korktuğundan sürekli bir baskıya maruz kalır. Bekaretini de gerçekten ancak evlendiğinde kaybeder ama kocasıyla değil rastgele tanıştığı bir barmenle birlikte olarak özgürlük sürecini başlatır. Sonrasında Cahit ile Sibel birbirlerine gerçekten aşık olacaklar ve film bir aşk hikayesine dönüşecektir.

tir. Fakat Sibel'in asıl sınavı Almanya'da göçmen bir ailenin kızı olmasıdır.

SONUÇ

Duvara Karşı göçmen işçi olma, iki kültür arasında bocalama sürecinin 2000'lerdeki yansımasıdır. Göçen aile artık belli ikilemlerden çıkmış, büyük şehre, Batı'ya, gündelik hayata ayak uydurmuş, fakat yine de kızlarını memleketteki alışkanlıklarıyla yetiştirmeye ve baskıcı bir hayat dayatmaya devam etmişlerdir. Sibel de onlara kendi yöntemleriyle karşılık vermiş ve sahici olmayan bir evlilik yaparak ailesinden kurtulabilmiştir.

Genel olarak gurbetin, gurbetçiliğin yükü giden de kalan da olsa kadının sırtındadır. Zamanlar değişip, giden kuşaklar farklılaşsa da kadının yükü hep en ağır olandır. Dünya değişse de kadının konumu emekçi, gurbetçinin kızı ya da karısı olarak değişmez. Kadına yönelik baskı ne *Almanya Acı Vatan*'daki gibi iktidarı ele aldığında, ne *40 Metrekare Almanya*'daki gibi kapatıldığında, ne *Dönüş*'teki gibi köyünde bekleyen olduğunda, ne de artık zamanlar değişip *Duvara Karşı*'daki gibi daha açık fikirli yeni kuşak genç bir kadın olduğunda değişmez. Hep bir baskı, hep bir tahakküm altındadır.

Türkiye'den Almanya'ya göçtüğünde alışkanlıklar, gelenekler ve görenekler de taşınmış ve gündelik hayata ayak uydurulmuş gibi görünse de ev içlerinde muhafazakârlık değişmemiştir. İlk kuşak hep geri dönmeyi umut etse de sonraki kuşaklar kalıcı olmayı hedeflemiştir. Memleket artık sadece arada gidip görülen bir yer olarak kalacaktır. Zaten gurbette doğan çocuklar ise büyüdükçe hem dil hem görenek hem de gelenek bağlamında ikilemde kalmış, sokakta gördükleri kültür ile evde yaşadıkları kültür arasında bocalamışlardır. Sinema; 1970'lerden bugüne bütün bu çelişkileri, ikilemleri, zorlukları yansıtırken aynı zamanda sanatsal bir estetiğe büründürmüş ve gerçeği farklı bir biçimde yüzümüze çarpmıştır.

CİHAN HARBİ YILLARINDA ALMANYA'DA OSMANLI YETİMLERİ (II):

Ali ve İsmail Dağlı'nın Almanya Tahsili

NAZAN MAKSUDYAN

BU YAZIDA, BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA ALMANYA'YA MESLEKİ EĞİTİM ALMAYA GİDEN YETİMLERDEN OLAN İKİ KARDEŞ, ALİ [HAYDAR] DAĞLI VE İSMAİL [NECİMİ] DAĞLI'NIN HAYATLARINA AİLE TARİHİ, MİKROTARİH VE GÖRSEL TARİH PERSPEKTİFLERİNDEN BAKILMAKTADIR.

Toplumsal Tarih'in Mart 2014 tarihli (no. 243) "I. Dünya Harbi" dosyasında, "Mavi Kep ve Pelerin: Cihan Harbi Yıllarında Almanya'da Osmanlı Yetimleri," başlıklı bir makale yazmıştım. Birinci Dünya Savaşı sırasında çocukların tarihine odaklanan doçentlik araştırmamın bir bölümünün kısa bir özetini sunuyordu yazı.

1916'nın sonlarında Harbiye Nazırı Enver Paşa, Alman askeri ataşesine hükümetin 12 ila 18 yaşlarında 5 ila 10 bin erkek yetimi Almanya'ya göndermeye istekli olduğunu bildirir. Hükümeti böyle bir planı hayata geçirmeye sevk eden, sayıları günden güne artmasına rağmen barındırdıkları 10 binin üstünde yetimin masraflarını karşılamakta zorlanan darüleytamların durumu ve ardı arkası kesilmeyen yeni kabul başvurularıdır. Nisan 1917'de gönderilen 300 kadar zanaat çırağını birkaç ay sonra Berlin'e varacak olan 200 madenci çırağı izler. 150 kadar ziraat çırağı ise henüz yerleşmeden geri dönüş yoluna dizilmek durumunda kalır. Çıraklar Enver Paşa'nın ön ayak olmasıyla Darüleytam Müdüriyeti ve Maarif Nezareti'nin pek de yeterli sayılamayacak hazırlıkları neticesinde apar topar yollanmış, ancak ne çocuklar ne de Alman ustalar bu denizaşırı çıraklık serüveninden memnun kalmıştır.

Böylesi ciddi bir hazırlık ve maddi kaynak gerektiren bir projeyi Alman tarafının kabul etmesinin ardında, Malte Fuhrmann'ın "yarı-sömürgeci zihniyet" olarak tabir ettiği, Osmanlı nüfusu üzerinde etkili olma arzusu yatıyordu. Alman dilini ve kültürünü tanıyan ve bunlara gıpta eden bir kuşak yaratma imkânı, kolay başarılabilecek bir hedef olmamakla birlikte, orta vadede çok önemliydi. Osmanlı talebe-

leri ve çırakların Almanya'da eğitimini teşvik eden Deutsch-Türkische Vereinigung, (DTV, Alman-Türk Derneği), böylece daha fazla gence erişeceklerini umuyordu. Ancak projenin Osmanlı tarafı için gerçek anlamda bir *külfetten kurtulma* mahiyeti taşıdığı söylenebilir. Böylesi uzun mesafeli ve geniş çaplı bir sevkியatın ciddi bir organizasyon eksikliğiyle yapılmış olması, yetimlerin Almanya'daki yaşam koşulları konusunda büyük bir kaygı duyulmadığı, Darüleytam Nezareti'nin ve keza hükümetin esas amacının olabildiğince fazla yetimin masrafından kurtulmak olduğunu düşündürüyor.

Darüleytam talebelerinin 1917'de Almanya'ya yolanmasının ardında yatan nedenleri, bu büyük çaplı sevkியatın detaylarını ve çocukların Almanya'da yaşadığı zorlukları ve sorunları merkeze alan yazı, bu yetimlerden biri olan Ahmed Talib'in bu zorlukları pek de yansıtmayan hayat hikâyesiyle başlıyordu. Geçen yıllar içerisinde, "Mavi Kep ve Pelerin" in en çok okunan yazılarımdan biri olduğunu keşfettim (en azından academia.edu'nun iddiası bu). Dahası, çok sayıda insan, ailelerinde Almanya'ya giden yetimler olduğunu söyleyerek bana ulaştı. Fakat bu temaslardan en talihlisi pandeminin başlarında, ev hapsinde yaşarken gerçekleşti. Ateş Dağlı'dan babası ve amcasının Almanya'ya gönderilen yetimlerden olduğuna dair kısa bir mesaj aldım. Heyecanla, babasının ya da amcasının yazdığı, anlattığı, Almanya'dan getirdiği bir şey olup olmadığını öğrenmek istedim. Neticede, ailenin mütevazı arşivine ve Ateş Bey'in özenli araştırmalarının neticelerine erişmiş oldum.¹

Bu yazıda Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'ya mesleki eğitim almaya giden yetimlerden olan iki kardeş, Ali [Haydar] Dağlı ve İsmail [Necmi] Dağlı'nın hayatlarına yakından bakarak, önceki araştırmamı aile tarihi, mikrotarih ve görsel tarih perspektiflerinden yeniden ele alıyorum.

EDİRNE'DEN ALMANYA/POLONYA'YA

Büyük kardeş Ali 1900'de, Edirne'nin yakınında Lalapaşa ile Bulgaristan sınırı arasındaki Demirköy'de doğar.² Kendisinden iki yaş küçük kardeşi İsmail ise 1902 doğumludur.³ Babaları Ahmet 1888'de 16 yaşında iken Bulgaristan'ın Deliorman bölgesinde [U] rumbeyli köyünden göçüp Demirköy'e yerleşir. Aile

tarımla geçinir, fakat babaları Ahmet'in elinden marangozluk, arabacılık, kaşık oymak gibi işler de geldiği için Kaşıkçı Ahmet diye de bilinir. Ahmet, Balkan Harbi sırasında askere alınır ve geri gelmez, aileye "muharebede kaybolmuş" olduğu bildirilir. Bulgar ordusu Edirne'ye ilerlerken, Ali ve İsmail'in annesi Azize iki çocuğuyla köyden ayrılıp şehre yerleşmeyi daha uygun bulur. Edirne'nin Bulgar işgali altında olduğu sırada (1913) aile şehirdedir ve işgale dair anılar kardeşlerin zihninde canlıdır.⁴ Ali, çekilen Osmanlı ordusunun terk ettiği bir ambardan çaldığı battaniyeyi eve götürürken bir Bulgar süvarisinin onu fark edip, kılıç çekerek kovaladığını, ilerleyen yaşında hâlâ korkuyla anlatır.

Belki işgalin ardından, belki İkinci Balkan Savaşı'nın endişesiyle, belki de daha sonra, Azize ve iki oğlu tekrar göç eder ve İstanbul'a yerleşir. Birinci Dünya Savaşı'nın bir sonucu olarak, 1915'in başlarından itibaren, Darüleytam Nezareti'ne bağlı olarak açılan darüleytamlar,⁵ Ali ve İsmail'in İstanbul'daki yeni ikamet yerleri olacaktır. Aile, kardeşlerin hangi darüleytama yerleştirildikleri, birlikte ya da ayrı mı oldukları konusunda detaylı bilgiye sahip değil. Ancak İstanbul'dan Almanya'ya gönderilen yetim erkek çocuklar bağlamında değerlendirildiğinde, yetim sayısı en fazla olan ve mesleki eğitim konusuna ihtimam gösteren Kadıköy Darüleytamı'nda kalmış olmaları ihtimali yüksek görünüyor.⁶ (Tablo 1)

İsim	Müstağdem	Mefur	Öğretmen	Çocuk
Kadıköy Zükür	109	11	26	1.000
Galata/Beyoğlu Sanayi Zükür	37	7	10	220
Yedikule Zükür	61	5	8	140
Haydarpaşa Sanayi Zükür		7	6	100
Kadıköy Anakucakçı (karma)	70	9	9	400
Kadıköy Kunduracı (Zükür)	3	3	1	50
Büyükdere Zükür	19	8	6	140
Hoca İsmail Malûr Efendi Kız	13	17	28	800
Bebek Sanayi Kız	15	5	15	300
Toplam	325	72	107	3.050
Toplam Kız	39	22	43	1.000
Toplam Erkek	296	50	64	2.050

Tablo 1: İstanbul'daki Darüleytamlar (1917)

BOA, ME.EYT., 7/51, 5/L/1335 (25.07.1917)

Bazı darüleytam talebelerinin Almanya'ya gönderilecekleri ilan edilince anneleri Azize, oğullarının bu kafilede yer almasını ister ve bu yönde İstanbul'da girişimlerde bulunur.⁷ Neticede, çeşitli zanaat dallarında çıraklık yapmak için 17 Nisan 1917'de Berlin'e hareket edecek trendeki 314 kişilik grubun içinde iki kardeş de yer alır.⁸ Kısa bir süre Berlin'de kaldıktan sonra, Türk dostu gazeteci Ernst Jäckh'in başında olduğu Deutsch-Türkische Vereinigung, (DTV, Alman-Türk Derneği), tarafından ayarlanan ustalarının yanına gönderilirler. Ali, Berlin'e çok uzak olmayan (126 km.), Oder ve Warta nehirlerinin ortasında kalan Cüstrin/Küstrin kasabasında (bugün Polonya'da, Kostrzyn) Paul Schlöricke isimli bir demircinin yanında çırak olmak üzere ustasının evine yerleşir. İsmail ise Berlin'e 400 km mesafede, Bromberg'de (bugün Polonya'da Bydgoszcz) Herr Pauls isimli bir

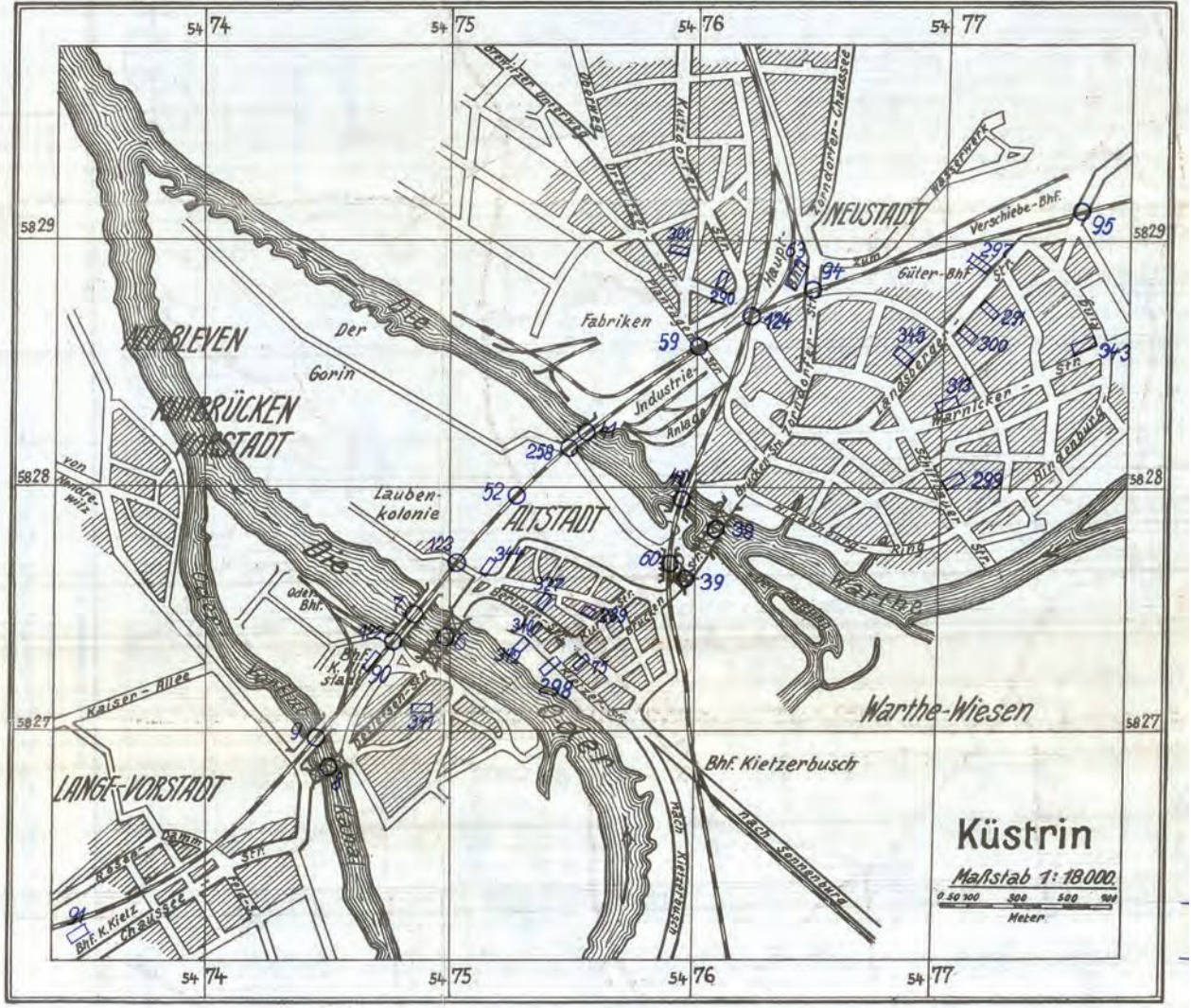
bahçıvanın yanında çırak olur. DTV'nin idari kadrosundan Dr. Hans Hermann Russack'ın hazırladığı tabloda Bromberg'e gönderilen tek bahçıvan olan İsmail'i kolayca bulmak mümkün. Cüstrin, ufak bir kasaba olduğu için, Ali büyük ihtimalle Frankfurt (Oder) altında listelenmiş olmalı.⁹ (Tablo 2)

Meslek	Toplam	Augsburg	Berlin	Breslau	Bromberg	Düsseldorf	Frankfurt/Oder	Hannover	Mainz	Oldenburger	Schwetzingen	Ulm	Weimar
Metal işleri													
Demirci	27	3	2	4	5	2	2	3	-	2	-	4	-
Nalbant	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Bakırcı	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Çilingir	5	1	-	1	-	-	-	-	-	2	-	1	-
Makine motor ustası	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	-
Mekanikçi	7	2	-	-	-	1	-	-	-	-	-	4	-
Makine yapımcısı	4	2	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1	-
Makine teknikeri	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-
Elektrik teknikeri	5	1	-	1	-	-	-	-	-	1	-	2	-
Tesisatçı	3	-	2	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
Keskiçi	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-
Demir kalıpcı	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Demir torna operatörü	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-
Metal işçisi	2	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Toplam	64												
Ahşap işleri													
Marangoz (Tischler)	24	2	3	3	5	-	3	3	-	1	1	3	-
Mobilyacı	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-
Modelci	2	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Arabacı	13	1	1	-	3	2	-	3	-	1	2	-	-
Marangoz (Zimmerer)	3	-	-	2	-	-	-	-	1	-	-	-	-
Ağaç tornacısı	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-
Toplam	44												
Kıyafet işleri													
Terzi	18	1	-	-	1	5	3	4	-	-	2	-	2
Kunduracı	9	-	-	-	-	1	5	1	1	1	-	-	-
Toplam	27												
Yiyecek işleri													
Fırıncı	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-
Değirmençi	10	-	-	1	-	-	-	6	1	-	1	1	-
Toplam	11												
Müteferrik													
Gözlükçü	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	-
Saatçi	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-
Boyacı	5	1	1	1	-	-	1	-	-	-	-	2	-
Düvarcı	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Sepetçi	4	-	-	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Cam parlatma	4	-	-	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Camcı	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Sarraf (eyerci)	5	1	-	-	-	2	1	-	1	-	-	-	1
Kürkçü	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
Mücellit	2	-	-	-	-	1	-	-	1	-	-	-	-
Matbaacı	3	-	-	-	-	-	-	-	3	-	-	-	-
Berber	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
Bahçıvan	2	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Toplam	36												
Genel toplam	182	19	5	26	15	16	17	20	8	9	9	30	4

Table 2: Almanya'daki zanaat çıraklarının bulundukları şehir ve uzmanlıkları(1918). Hans Hermann Russack, "Die türkischen Lehrlinge," Türkische Jugend in Deutschland: Jahresbericht der Schülerabteilung der Deutsch-Türkischen Vereinigung (Berlin: Deutsch-Türkische Vereinigung e.V., 1918), 52-53

ALMANYA YILLARI

Yukarıda değindiğim 2014 tarihli makalemden ve 2019'da yayımlanan kitabımda, Almanya'ya gönderilen yetimler meselesini, çocukların perspektifinden değerlendirmeyi hedeflemiştim. Post-kolonyal ku-

Harita 1 – Küstrin. http://maps.mapywig.org/m/City_plans/Central_Europe/Kuestrin_An_l_zur_H.Dv.g.40-66_1933_LoC_U115_G3_A32.jpg

ramsal çerçeveden sosyal tarih yazımında, madun seslerini duymanın ve güçsüzlerin failliğinin izlerini kaynaklarda bulmanın zorluğunun altı çizilir.

Çocuk ve gençlerin tarihini yazma uğraşının da en zor yönlerinden biri çocukların seslerini duya bilmektir. Yerel yöneticiler ya da merkezi denetçiler tarafından hazırlan DTV'nin raporlarının yanı sıra, çocukların şikâyet dilekçeleri ve kaçış hikayelerinin

den yola çıkarak yetimlerin yaşadığı çeşitli maddi ve kültürel zorlukları ve maruz kaldıkları ön yargıları ve kötü muameleyi belgelemiştim.

Bu açıdan bakıldığında, Ali ve İsmail'in tecrübele-ri, Ahmed Talib'inki gibi mutlu ve istisnai birer örnek gibi görünüyor. Ailelerinin aktardığı kadarıyla, ikisi de ustalarını saygıyla anar, sanat ve mesleklerini on-lara borçlu olduklarını söylerlermiş. Kötü muamele

Foto 1a - Ali ustası

Schlörice'nin atölyesinde
çalışma arkadaşlarıyla
birlikte poz vermiş
(sağdan üçüncü, kollarını
kavuşturmuş)

Ateş Dağlı, aile arşivi

Foto 1b - İsmail'in Bromberg yıllarından bir hatıra fotoğrafı, 4 Ekim 1918. Ateş Dağlı, aile arşivi

gördüklerine dair de hiçbir aktarımda bulunmamışlar. Cüstrin'in 1913 yılı adres rehberinde, Ali'nin ustası Paul Schlörick'e'nin adı ve adresi listelenmiş.¹⁰ Meslek hanesine, "demirci ustası" (Schmiedemeister) olmasının yanı sıra, ordu süvari birliklerinde demircilik yaptığını ve teğmen rütbesinde olduğunu belirten "Üst Bayrak Demircisi" [vgl. geprft. (königliche geprüft) Oberfahnschmied] eklenmiş. Schlörick'e ailesinin Schiffbauerstr. 7 numaradaki evleri, kasabanın Cüstrin-Neustadt diye bilinen bölümünde, Warta nehrinin kuzeydoğusunda kalıyor. (Harita 1)

Schlörick'e'nin atölyesinde çekildiği tahmin edilen bir fotoğrafta Ali, çalışma arkadaşlarıyla birlikte poz vermiş (sağdan üçüncü, kollarını kavuşturmuş). Fotoğrafın hafif solunda kalmış olsa da resmin merkezinde bir kütüğün üstüne yerleştirilmiş bir örs, üstünde büyük bir tekerlek, beş kişinin elinde de demir dövdükleri farklı boyutlarda çekiçler var. Zanaat erbabının kıyafetlerinin genellikle statülerine işaret ettiği düşünülürse, tekerin sağ ve solunda duran kasket takmış kişilerin kalfa oldukları iddia edilebilir. Kasketi bu ikisinden farklı olan ve tekere çekiç darbesini indiren kişinin ise bizzat Paul Schlörick'e'nin kendisi olması mümkün görünüyor.¹¹ (Foto 1a).

İsmail'in de Bromberg yıllarından hatıra bir fotoğrafı var. İsmail'in ustası Herr Pauls'ün 51. yaş günü ve Pauls çiftinin gümüş evlenme yıl dönümü (25. yıl) dolayısıyla, 4 Ekim 1918'de çekilen fotoğrafta yer alan herkes belli ki en iyi kıyafetlerini giymiş. İsmail, arkadan üçüncü sırada, ortanın az sağında, küçük bir kızla geniş beyaz yakalı bir kıyafet giymiş kadının arasındaki genç adam (Foto 1b). Gömleğinin, ceketinin, boyun bağının şıklığı ve fotoğraftaki merkeze yakın konumu itibarıyla, karın tokluğuna çalışan bir çırağtan çok ailenin bir evladına benziyor. İsmail Bey'in Pauls ailesinin yanındayken hep "aile-den biriymiş gibi" muamele gördüğünü söylemesine

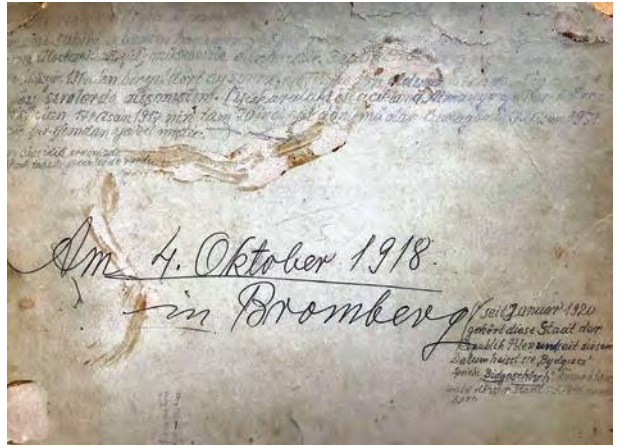

Foto 1c - Bromberg'de çekilen fotoğrafın arkasına İsmail'in düştüğü notlar. Ateş Dağlı, aile arşivi

şaşırmamak gerek. İsmail, çıraklık eğitiminin yanı sıra Bromberg'de ormancılık ve botanik konularında eğitim almış.¹² Fotoğrafın arkasına muhtemelen çekildikten kısa bir süre sonra büyük bir yazı karakteriyle "4 Ekim 1918'de, Bromberg'de" yazılmış. Sonradan eklendiği belli olan daha küçük harfli bir el yazısıyla sağ alt köşeye Almanca, "Ocak 1920'den beri, bu şehir Polonya Cumhuriyeti'ne ait ve adı Bydgoszcz, 'Bidgosthisch' okunuyor. Şehrin nüfusu 65.000." Günnün anlam ve önemini özetleyen açıklamayı, İsmail Dağlı 17 Nisan 1987'de Türkçe yazmış. 1 Mayıs 1917'de şehre varışından fotoğrafın çekildiği tarihe kadar bir yıl dört ay geçtiğini, yaşının o sırada "16 1/2" olduğunu, sigaraya da bu sıralarda alıştığını belirtmiş (Foto 1c).

Araştırmamda altını çizdiğim, yeme içme alışkanlıkları dolayısıyla zorluk yaşadıklarına dair de bir paylaşımları da olmamış iki kardeşin. Dini inanç, Hristiyan ailelerin yanında kalmalarından kaynaklanan bir anlaşmazlıktan da söz etmemişler. Babaları Ahmet'in memleketi Deliorman bölgesinin o dönemde Alevilerin yoğun yaşadıkları bir yer olması ve bü-

Foto 2 – Erika Schlöricke'nin Ali'ye yolladığı "konfirmasyon hatırası", 9 Nisan 1922. Ateş Dağlı, aile arşivi

yük kardeşin isminin Ali Haydar olması ailenin Alevi olduğunu düşündürüyor. Almanya'daki hayatlarına nispeten kolay alışmaları, Sünni İslam ritüellerinden zaten uzak olmalarından kaynaklanıyor olabilir.¹³ İki kardeş de belli ki birlikte kaldıkları ailelerle sorun yaşamak bir yana, oldukça samimi ilişkiler kurmuşlar. Ustaları önce çırak sonra kalfa olarak dört buçuk yıl yanlarında yaşayan ve çalışan kardeşlerden son derece memnunnarmış. Mesleki eğitimleri tamamlandığında Türkiye'ye dönmeyip yanlarında kalmalarını teklif etmişler.¹⁴

Ali ve İsmail'in Schlöricke ve Pauls aileleriyle gerçekten yakın oldukları Almanya'dan ayrıldıktan sonra dahi bağlarını koparmamalarından da açıkça anlaşılıyor. Aile arşivinde iki kardeşe ait 1920'li ve 30'lu yıllarda Almanya'dan gönderilmiş arkaları notlu altı fotoğraf bulunuyor. Ali'ye ulaşan en eski tarihli fotoğraf, ustasının kızı Erika tarafından 9 Nisan 1922'de yollanmış (Foto 2). Erika fotoğraf arkasına "konfirmasyon hatırası" (*zum Andenken an mein Konfirmation*) diye not düşmüş.¹⁵ Bu özel gün için en temiz kıyafetini ve kurdeleli ayakkabılarını giymiş on dört yaşındaki Erika, elinde İncil, oymalı bir sandalye ve küçük bir masanın arasında poz vermiş. Fotoğraf arkasındaki damgadan, Cüstrin-Neustadt'da Hans Baudert'in stüdyosunda çekilmiş olduğunu anlıyoruz. Bu fotoğrafla aynı zamanda yollanmış olması muhtemel diğer bir fotoğrafta, Erika'nın kız kardeşi gibi görünen Edith'i "okul külâhına" (*Schultüte*) sarıl-

Foto 3- Edith Schlöricke'nin okula başlama hatırası
Ateş Dağlı, aile arşivi

mış, ilkokula başladığı gün, kameraya gülümserken görüyoruz (Foto 3).¹⁶ Fotoğrafın arkasına "Edith'in okula başlama hatırası" yazılmış.

Ali'ye çalışma arkadaşı olduğunu tahmin ettiğim Werner Grosbernd tarafından gönderilen ikinci hatıra, "Cüstrin, 11 Mart 1923" tarihli (Foto 4). Werner, Esther'le aynı stüdyoda, aynı dekor önünde poz vermiş ve fotoğraf çekildiği sırada 13-14 yaşlarında olmalı.¹⁷ Fotoğrafın arkasına, "Sevgili Ali, hatıra olarak sana bir resmimi yolluyorum. Umarım hâlâ oldukça iyisindir. Kısa zamanda yine bana yaz. Sevgilerimle." diye kısa bir not yazmış. Son cümledeki "yine" (*nochmal*) ifadesinden, Werner'in daha önce de Ali'den mektup aldığını anlıyoruz. İmzasının altında, ilaveten arkadaşları Else'nin selamını göndermiş. Ali Haydar'a ulaşan 18 Şubat 1936 tarihli son fotoğrafta ustasının oğlu, Erwin Schlöricke, güneşli bir günde üstünde asker üniformasıyla poz vermiş (Foto 5). Fotoğrafın arkasına, sadece "hatıra olarak" yazılmış, imza ve tarih atılmış.

Aile arşivinde küçük kardeş İsmail'e yollanmış iki fotoğraf bulunuyor. Ne yazık ki ikisi de tarihsiz olan bu fotoğraflar 1920'lerde yollanmış olmalı. İlk fotoğrafta yeleği, üç düğmeli ceketi, papyonuyla son derece şık giyinmiş, saçları özenle taranmış, ergenlik çağında bir oğlan görünüyor (Foto 6). Fotoğraf arkasındaki nottan isminin Mahmud Nedim olduğunu ve fotoğ-

Foto 4 - Werner Grosbernd'in Ali'ye gönderdiği fotoğrafı, Cüstrin, 11 Mart 1923. Ateş Dağlı, aile arşivi

rafı Bromberg'den gönderdiğini anlıyoruz. DTV'nin kayıtları, 1918'de Bromberg'de toplam 15 çırak bulunduğunu gösteriyor (Tablo 2). Dolayısıyla, Mahmud Nedim'in de Darüleytam çıkışlı olduğu ve şehirde bir ustanın yanına yerleştirilmiş çıraklardan biri olduğunu varsaymak mümkün. Sol yakasındaki iğnenin detayları çok net olmamakla birlikte, ihtimal çıraklık yaptığı meslek koluna işaret ediyor olabilir. İsmail ve Mahmud muhtemelen izin günlerinde görüşüp, Bromberg'de birlikte vakit geçiriyordu. Mahmud'un resmin arkasına Almanca yazmış olması, dil becerilerini geliştirmek için yarı zamanlı veya gece kurslarına katılan çıraklardan biri olduğunu gösteriyor.¹⁸

İsmail'e gönderilen Adolf Niemann imzalı, hitapsız ve tarihsiz diğer bir fotoğrafta ikisi kadın, ikisi çocuk yaşta toplam on iki kişi bağ bahçe gibi bir yerde poz vermişler. Fotoğrafın arkasındaki nottan – "çalışma arkadaşlarından yadigâr" (*Zum Andenken an deinen Kollegen*) – İsmail'in beraber bahçıvanlık yaptığı aile ve çalışanları olduğu anlaşılıyor.

İSTANBUL'A DÖNÜŞ

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde ve Alman Dışişleri arşivlerinde yaptığım araştırma neticesinde çırak gönderilen yetimlerin çoğunun 1919'da geri döndüklerini belirtmiştim. DTV'nin kayıtlarına göre 1919'un ikinci yarısı itibarıyla, çırakların yarısından fazlası (320) geri gönderilmiştir, 250 çocuk ise hâlâ Alman-

Foto 5- Asker üniformasıyla Erwin Schlöricke, 18 Şubat 1936 Ateş Dağlı, aile arşivi

Foto 6 - Mahmud Nedim'in İsmail'e gönderdiği hatıra fotoğrafı Ateş Dağlı, aile arşivi

**Foto 7 -Adolf Niemann'ın
İsmail'e gönderilen çalışma
arkadaşları hatırası**
Ateş Dağlı, aile arşivi

ya'dadır.¹⁹ Darüleytam Nezareti tarafından Ekim 1919'da Dahiliye Nezareti'ne gönderilen bir raporda, Almanya'daki yetimlerin artık Nezaret "yetki ve koruması" altında olmadığı, bu tarihten itibaren çocukların sorumluluğunun Harbiye Nezareti'ne devredildiği belirtiliyordu. Denetim ve himayeleri, askeri müfettişlere bırakılmıştı.²⁰ Çırak yetimlerin gözetiminden sorumlu Teğmen Şükrü Bey, 1921 Şubat'ında Almanya'da halen 139 yetimin çıraklık eğitimine devam ettiğini bildirir.²¹ Şükrü Bey'e göre eğitimlerinde "sebat eden ve gayret gösteren" bu çocuklardan ikisi de Ali ve İsmail'dir.

Askerler ve diplomatik görevlilerle birlikte geri dönebilmeleri için düzenlemeler yapılmış olmasına karşın hatırı sayılır miktarda yetimin Almanya'da kalmayı tercih etmesinin birincil sebebi eğitimlerini tamamlayıp, ustalık belgesi alabilmektir. 1917'de Ticaret ve Sanayi Odaları ile Osmanlı Sefareti temsilcisi arasında imzalanan çıraklık eğitimi sözleşmesine istinaden, yetimler üç yıl ücret almaksızın çıraklık yapacak, ardından "kalfalık sınavına" (*Gesellenprüfung*) girecekti. Sınavı geçmeleri durumunda, dördüncü yıllarını aynı ustanın yanında ücreti karşılığında kalfalık yaparak geçirebilecek, usta olmaya hak kazanacaklardı. Almanya'da çıraklığa dayalı mesleki eğitimin esaslarına uygun hazırlanan sözleşme, Osmanlı yetimlerinin en az dört yıl kalacağı varsayımını içeriyordu. Savaşın, yetimlerin gelişinden iki yıl sonra, üstelik de İttifak Devletleri'nin mağlubiyetiyle sonuçlanması, hem büyük umutlarla göçmen işçi olmayı kabul eden çocuklar hem de anlaşmanın tarafı olan iki devlet için hayal kırıcıdır. Şükrü Bey'in altını çizdiği gibi "sebat," her şeye rağmen tahsili tamamlama çabasıdır.

Ustalarıyla dört buçuk yıl geçiren iki kardeş 1921'in sonlarına doğru kara yoluyla Trieste'ye, oradan da gemiyle İstanbul'a dönerler. 1921 yılı Aralık ayının ilk yarısında İstanbul'a varırlar. Başbakanlık Osmanlı Arşivi kayıtlarından, Almanya'dan dönen çok sayıda çırak gibi iki kardeşin de bir müddet Darülaceze'de ikamet ettiğini takip edebiliyoruz. Fakat birkaç ay içerisinde nakledilmişler. Dahiliye Nezareti'nin Darülaceze Müdüriyeti'ne ilettiği, 14

İsim	Tarih	İsim	Tarih
İsmail	1919	Ali	1919
...	...	...	...

Belge 1 - Halkalı Ziraat Mektebi'ne kabul olunacak talebe listesi

BOA, DH. UMVM, 119/27, Belge 15-16, 31 Mart 338 (1922)

Mart 338 (1922) tarihli "Halkalı Ziraat Mektebi'ne kabul olunacak talebe" listesinde İsmail de bulunuyor (5. Sırada).²² Kayıtlara ismi İsmail Necmi Efendi, baba adı Ahmed, memleketi Edirne, Almanya'da bulunduğu şehir Bromberg, yaşı 19, zanaatı bahçıvan şeklinde yazılmış (Belge 1).²³

Ali'nin de o tarihlerde Halkalı Ziraat Mektebi-İ Âlisi'nde demirci ustası olduğunu trajik bir olay sayesinde teyid etmek mümkün.²⁴ 29 Ekim 1922'de son sınıf öğrencisi bir genç, sürdüğü Fordson marka traktör engebeli arazide devrilince hayatını kaybeder. Öğrencinin mezarının demir parmaklıklarını ustası, Ali Usta yapar.²⁵ Okul 1928'de kapanana kadar görevini sürdürür. Okulun civarındaki Halkalı köyünden Ayşe Münevver isimli bir kızla tanışır, 1928'de evlenirler. Çift, 1930'lu yıllarda Ayancık'a (Sinop) taşınır. Ali Dağlı, 1926'da kurulan Zingal Türk Anonim Şirketi'nde işe girer.²⁶ Halkalı'dan Zingal şirketine geçmesinde şirketin ortaklarından Tevfik Ali Bey'in rolü vardır. Özellikle Almanca bilen eleman aradıklarını belirterek, Halkalı'ya gelip Ali Dağlı'ya iş teklif ederler. Şirket elemanlarının bazılarının Avrupalı olması, Ali'nin de

iyi Almanca bilmesi işe alınmasında rol oynamıştır.²⁷ Ali Dağlı, 1943'te kısa bir süre İstanbul'da çalıştıktan sonra Türkiye Şeker Fabrikaları'na²⁸ geçip 1950'lerin sonuna kadar Turhal ve Eskişehir'de çalışır.²⁹ Eskişehir Şeker Fabrikası'nda atölye ustabaşısıyken emekli olur.

Ailenin aktardığı kadarıyla İsmail Dağlı bir müddet sonra Bahçeköy'de Orman Mekteb-i Âlisi'nde fidan mütehassisi olarak işe başlar ve İstanbul civarında ağaçlandırma atılımlarında çalışır. 1930'da evlenir, 1940'lı yıllara kadar bu görevde kalarak, ailesi ile İstanbul'da Beylerbeyi'nde yaşar. 1940'ların başında kısa bir süre Eskişehir'de özel bir şirkette çalıştıktan sonra, 1940'ların ortasında abisi gibi Türkiye Şeker Fabrikaları'na geçer ve bütün fabrikaların ağaçlandırma, peyzaj projelerini yönetir. Ayrıca Şekerbank ve Halkbank'ın işçi dinlenme tesisleri, park, bahçe ve orman projelerinin peyzaj mimarı olarak çalışır.³⁰ Hayatının sonuna kadar bu alanda çalışmaya devam eder, mesleki ve entelektüel olarak aktif kalır.³¹

ALMANYA, TATLI VATAN?

Ali Dağlı 1921'de dönüşünün ardından bir daha yurt dışına çıkmaz. Kardeşi İsmail ise Almanya'yla ve Almanya'da edindiği dostlarla ilişkilerini daha uzun zaman devam ettirir.³² İsmail Dağlı'nın iki oğlu Tür-

kiye-Almanya İşgücü Antlaşması'nı (1961) takip eden yıllarda "misafir işçi" (*Gastarbeiter*) olarak Almanya'ya göç eder. Babalarının gençlik anılarının ve Almanya'ya kültürel yakınlığının bu tercihte kısmen etkisi olmuş olabilir. Almanya'daki çıraklık yıllarını görece mutlu ve verimli geçiren kişilerin, ailelerinin sonraki kuşaklarını eğitim ya da çalışmak üzere Almanya'ya gitmek üzere teşvik etmesi başka örneklerde de karşımıza çıkıyor.³³ İsmail Dağlı, 1970'lerde Almanya'daki oğullarını ziyarete gider. Bu seyahat sırasında oğluyla, artık Polonya sınırları içinde olan Bromberg'e de uğrarlar. İsmail Bey, hayatı boyunca ustasının kızı Ilse Pauls ile mektuplaşmaya devam eder. 1987'de ilk (ve son) olarak Berlin, Nikolassee'de oturan Ilse Pauls ile yüz yüze görüşürler.³⁴

Gençlik yıllarında hatırı sayılır bir süre Almanya'da yaşamış olmak iki kardeşin de hayatlarında son derece etkili olur. Öncelikle, Almanya'da çırak olarak öğrendikleri meslekleri hayatları boyunca icra etmeye devam ederler. Almanya'da geçen yılları söz konusu olduğunda hep özlemle konuşur; arkadaşlarından, ustalarından sevgiyle bahsederler. Ayrıca iki kardeş de Almanca konuşmaya; mesleki, kültürel, aktüel Alman basınına izlemeye ve hayatları boyunca Almanca dergi ve kitap okumaya devam ederler.

DİPNOTLAR

- 1 Bu vesileyle hem aile arşivini, hem kendi özenli araştırmalarının bulgularını benimle paylaşan, Ali Haydar Dağlı'nın oğlu, İsmail Dağlı'nın yeğeni Ateş Dağlı'ya ve makalenin son halini okuyup düzeltilerini ileten İsmail Dağlı'nın kızına içtenlikle teşekkür ederim.
- 2 Doğum tarihi 1931 tarihli nüfus cüzdanına göre Rumi 1314 imiş (1898-99). Doğum gününü tam olarak bilmez, hatta yılın dahi yanlış olabileceğini söylemiş. Sonraki nüfus kayıtlarında doğum yılı 1900 olarak kayıtlı kalmış.
- 3 Ali Bey, kardeşinin Almanya'ya gidebilmesi için (veya başka bir sebepten) İsmail'in doğum yılını değiştirdiklerini ima edermiş. Almanya'ya gitmenin önünde engel teşkil edebilecek yaşa dair tek mevzu askerlik yaşının tashih olması olabilir. Dolayısıyla, doğum yılının tashih konusunun İsmail'den çok Ali'nin gidişi açısından önemli olduğu izlenimine kapılıyorum.
- 4 1912-1913 Edirne kuşatması ve Bulgar işgali hakkında, bkz. Avigdor Levy, "The Siege of Edirne (1912-1913) as Seen by a Jewish Eyewitness: Social, Political, and Cultural Perspectives," *Jews, Turks, and Ottomans: A Shared History, Fifteenth Through the Twentieth Century*, Avigdor Levy (der.), (Syracuse: Syracuse University Press, 2002), 153-193.
- 5 Birinci Dünya Savaşı sırasında açılan Darüleytamlar hakkında daha detaylı bilgi için, bkz. Nazan Maksudyen, *Ottoman Children and Youth during the World War One* (Syracuse: Syracuse University Press, 2019), 16-47.
- 6 Kadıköy Zukur Darüleytamları, Ocak 1915'te Kadıköy'de ünlü Fransız okulu, Collège de St. Joseph'in Katolik misyonerlerinin elinin alınan işgal altındaki binalarında açılmıştır. İlk açıldığında sadece yirmi altı erkek çocuğunun bulunduğu kurum, zamanla yedi yüz ila bin erkek çocuğa mesleki eğitim veren istanbul'daki en büyük yetimhane haline gelmiştir. Maksudyen, *Ottoman Children and Youth*, 22-25.
- 7 Çocuklarının Almanya'ya gitmesinin ardından Azize ikinci defa evlenmiş ve bu evlilikten de bir oğlu (Mehmet) olmuş. Yeğenleri, Mehmet amcalarının doğumunun 1920-25 civarında olduğunu tahmin ediyor. 1940'lı ve 1950'li yıllarda Azize'nin büyük ve küçük oğlu - Ali ve Mehmet - ve aileleri Eskişehir'de aynı mahallede yaşar ve sık görüşür. Mehmet tornacıdır, iki kardeş de Eskişehir Şeker fabrikasında çalışır. Anneleri Azize hayatının sonuna kadar Eskişehir'de yaşar.
- 8 İsmail Dağlı'nın Bromberg'de çekilen bir fotoğrafın arkasına yazdığı not, çırakların hareket tarihini teyit ediyor. "Yukarıdaki açıklama Almanya'ya hareket tarihimiz olan 17 Nisan 1917'nin tam 70. yıl dönümü olan Cuma günü 17 Nisan 1987 günü tarafından yazılmıştır."
- 9 Dr. Hans Hermann Russack, "Die türkischen

- Lehrlinge," *Türkische Jugend in Deutschland: Jahresbericht der Schülerabteilung der Deutsch-Türkischen Vereinigung* (Berlin: Deutsch-Türkische Vereinigung e.V., 1918), 52-53.
- 10 http://wiki-de.genealogy.net/K%C3%BCstrin/Adressbuch_1913_s_65.
- 11 Ailenin 1920'ler ve 30'larda Ali'ye gönderdiği fotoğraflarda, oğluyla arasında benzerlik bunu destekliyor.
- 12 1930 tarihli evlilik cüzdanında yazan mesleği, uzmanlığı bulunduğuna işaret ediyor: "Orman mektebinde fidan mütehassısı."
- 13 Ateş Dağlı, babasının ve amcasının yetişkin hayatlarında ve kendi aile yaşamlarında hiç dindar olmadıklarının altını çiziyor.
- 14 Bu noktada, Ahmed Talib'in dönmeyi, öte yandan Ali ve İsmail'in kalmamayı seçmesinin sebeplerini kestirmek çok kolay değil. Fakat Dağlı kardeşlerin annelerinin sağ olmasının etkisi büyük olmalı.
- 15 Konfirmasyon, Protestan evanjelik inancında önemli bir kutsama törenidir. Alman bölgesel kiliselerinde, konfirmasyon genellikle 14 yaşında gerçekleşir ve yetişkinliğine geçiş işaret eder.
- 16 "Okul külahı", okula yeni başlayan çocuklara hediye edilen, genellikle kartondan yapılmış, içine hem kırtasiye malzemesi hem şekerleme vb. doldurulan oldukça büyük bir külahtır. Okulun ilk günü tüm çocukların yanlarında bir külah götürme geleneği, 19. yüzyıldan beri Almanya'da uygulanmaktadır, Avusturya'da da yaygındır.
- 17 Yirminci yüzyıl başlarında stüdyo fotoğraflarının ancak özel günlerde çektiirildiği düşünüldüğünde, Werner'in güncel bir fotoğraf değil de, sahip olduğu daha eski - belki de konfirmasyon gününden kalma - fotoğrafını yollaması mümkün.
- 18 Russack, "Die türkischen Lehrlinge," 62.
- 19 "Jahresbericht der DTV für 1918 [-1919], 11. DeceMBER.1919," PA AA, R63443.
- 20 BOA, DH.İ.U.M., 19-16/1-28, Belge 4, 25/Re/1339 (07.12.1920).
- 21 BOA, DH.İ.U.M., 19-16/1-28, Belge 2, 18/Ca/1339 (27.02.1921).
- 22 BOA, DH. UMVM, 119/27, Belge 15-16, 31 Mart 1922 (1922).
- 23 Almanya'dan dönmüş ve Darülaceze'den başka bir okula nakledilen çok sayıda gencin dair bilgi içeren bu dosyada Ali Haydar'ın ismine rastlamadım.
- 24 İlginç biçimde, bu iki okul birleştirilerek 1893-1909 arası Halkalı'da hizmet vermiştir. Bahçeköy'de Orman Mekteb-i Âlisi adı altında iki yıllık eğitim veren müstakil bir orman okulunun açılmasıyla orman kısmı öğrencileri, 1909'da Bahçeköy'e nakledilmiştir. Volkan Çeşme, "Osmanlı'da Ziraati Modernleştirme Sürecinde Halkalı Ziraat Mektebi (1892-1928): Kuruluşu ve İdari Yapısı," *Osmanlı Bilimi*

Araştırmaları, XV/2 (2014): 39-80.

- 25 Ateş Dağlı daha ilköğretim çağında küçük bir çocukken babası onu Halkalı'daki kabristana götürür ve etrafı demir parmaklıklarla çevrilmiş, mütevazı bir köy mezarlığı için kısmen süslü bu mezarı göstermiştir. Halkalı mezarlığındaki mezarı 2019 yılında yeniden bulan Dağlı, fotoğrafını çekmiş ve mezar taşını okumuş. Şöyle yazmaktadır: "hüvelbâki / ziraat mekteb-i âlisi son sınıf / talebesinden iken 29 teşrin-i evvel 1338 / tarihinde mektep arazisinde yapılan / traktörler tecrübesinde sevküidare / etmekte olduğu fordson / traktörünün arazinin arızası / dolayısıyla devrülmesinden / fen ve ilm uğrunda şehit / Amin."
- 26 Şirket 1926'da kurulmuş ve Zindan ve Çangal Devlet ormanlarının eli sene müddetle işletilmesi hakkını almış. Zingal, çoğunluk hissesi yabancı sermayeye ait, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yabancı sermayeli şirketlerinden biridir. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-18-1-2, 14 / 68 / 8, 15.10.1930.
- 27 1935'te Ziraat Vekaleti'ne yollanan bir şikayet dosyasında şirketin 50 kadar yabancı üst düzey çalışanı "Türklüğü tahkirir" suçlanmıştı. Şirkette çalışanların çoğunun Polonyalı, Macar, Çekoslovak, Romanyalı, Yugoslav, Avusturyalı, Alman, "hatta Filistinli" Yahudiler olduğu anlaşıyor. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-10-0-0, 183 / 264 / 4 (28.10.1935), Belge 6-7.
- 28 Aile Ayancık'ta yaşadıkları günlerden özlemle bahseder. Ateş Bey, o günlere dair dinlediği hikâyelerinde hep yabancı isimleri iştittğini hatırlıyor.
- 29 Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi, "99 sene müddet ve 22,000,000 Türk lirası sermaye ile" Haziran 1935'te kurulur. BCA, 30-18-1-2, 56 / 53 / 6 (08.06.1935).
- 30 Fabrikaların 1930'lardan kalan kayıtları itibarıyla, bir miktar "Alman Yahudi" çalıştırdıkları anlaşılıyor. Ali Dağlı'nın bu işi bulmasında da Almanca bilgisi etkili olmuş olabilir. BCA, 30-18-1-2, 44 / 22 / 7 (12.04.1934); BCA, 30-18-1-2, 85/118/3 (28.01.1939); BCA, 30-18-1-2, 86/40/1 (11.05.1939); BCA, 30-18-1-2, 88/78/10 (05.08.1939).
- 31 Yalova ve Marmara Ereğlisi'ndeki tesisler kurulurken yeğeni Ateş Dağlı kendisini bu kamplarda ziyaret eder.
- 32 İsmail Bey, çalışma hayatı boyunca Türkiye'ye görevli gelen üst düzey Alman çalışanlarla iyi bir iletişim içinde kalmış.
- 33 Birinci Dünya Savaşı sırasında iletişimleri kesintiye uğrar, ancak yıllar sonra eski adreslerine yazdığı bir mektup, yeni adreslerine bir şekilde ulaşır ve temaslarını sürdürürler.
- 34 Maksudyen, *Ottoman Children and Youth*, 168-69.
- 35 Bu buluşmaya Pauls'un eşi ve İsmail Dağlı'nın kızı da katılır. İsmail Bey'in çocukları bu dostluğu Ilse Pauls'in ölümüne dek yaşatır.

TARİHLE KAVGALI REAKSİYONER BİR TARİHÇİNİN ARDINDAN:

Dimitris Kitsikis ve “Heretik” Tarihyazıcılığı

AYTEK SONER ALPAN

**BU YAZININ AMACI AĞUSTOS AYINDA
HAYATINI KAYBEDEN OSMANLI TARİHÇİSİ
DİMİTRİS KİTSİKİS’İN ARDINDAN
BİYOGRAFİK BİR VEFAT İLANI KALEME
ALMAKTAN ZİYADE SPEKÜLATİF VE “AYKIRI”
TARİH TEZLERİNİN ANA AKSLARINI
TARTIŞMAKTIR.**

*“Biz hep arada yaşar, bölünür, iki karşıt şeyden
birine tutsak olur ya da onu yeneriz.”
Behçet Necatigil*

Dimitris Kitsikis, 28 Ağustos 2021 tarihinde 86 yaşında hayata gözlerini yumdu. 1970 yılından itibaren Ottawa Üniversitesi Tarih Bölümü’nde akademik faaliyetlerini yürüten Profesör Kitsikis, 1996 yılından bu yana “emeritus” ünvanıyla aynı üniversitenin Lisansüstü Çalışmaları ve Araştırmaları Okulu’nun bir üyesiydi.

Dimitris Kitsikis,
Sparta-Georgitsi’deki
tiyatronun girişine
konulan mermer
kitabelerden
kendisine ait şiirin
önünde. Şiirin
tercümesi yazının
sonunda verilmiştir
Dimitri Kitsikis’in
Resmî twitter Hesabı
(@kitsikis) / twitter,
19/08/2019, bit.
ly/3n6RzTY.

Osmanlı ve modern Yunanistan tarihi, Türkiye-Yunanistan ilişkileri, Kıbrıs meselesi ve Çin üzerine çok sayıda çalışmaya imza atmış olan Kitsikis, ülkemizde de tanınan ve gündeme gelen, eserlerinin bazıları Türkçeye çevrilmiş bir tarihçiydi. Kitsikis, tarihsel tezleri, akademik konumlanışı ve siyasi ilişkileri açısından en yumuşak tabirle “ihtilaflı” bir isim olageldi.¹

Bu yazının amacı Kitsikis’in ardından biyografik bir vefat ilanı kaleme almaktan ziyade spekülatif ve “aykırı” tarih tezlerinin ana akslarını tartışmaktır. Yine de Kitsikis’in biyografisiyle entelektüel kimliği ve tarihçilik mesleğini icra edişi arasında bazı anlamlı bağlantılar kurulabileceğini düşündüğümünden öncelikle tarihçinin yaşam öyküsüne dair kimi hususları vurgulamak istiyorum.

ELİTLERE DÜŞMAN BİR “ŞÖMİNE” KÖKENLİ: ŞEKİL VEREN YILLAR

Neredeyse tüm entelektüel yaşantısını kendisinin “Kolonaki müesses nizâmı” (*l'establishment de Kolonaki* / το κολωνακιώτικο κατεστημένο) diye adlandırdığı “batıcı siyasal ve akademik elitlerin” inşa ettiği evrene karşı kuran bir isim olarak Dimitris Kitsikis,

**Nikos Kitsikis, Dimitris
Kitsikis'in babası**
wikimedia.commons

1935 yılında Atina'da tam da bu elit evrende dünyaya geldi. Yunanistan'da kullanılan tabirle "şömine" kökenliydi.² Bu ailenin önemini şöyle ifade etmek mümkündür: Dimitris Kitsikis'in soyağacını ve hayat hikâyesini takip ederek modern Yunanistan'ın siyasal ve/veya entelektüel tarihini yazmak pekâlâ mümkün olabilir.

Kimi örnekler vermekle yetinelim:

Dimitris Kitsikis'in annesi Yunan solunun ve feminizminin önemli bir figürü olan Beata Kitsikis, doğum adıyla Meropi Petyhakis'tir. Girit'in önemli ailelerinden olan Petyhakisler, Kahire'de de yatırımları olan varlıklı bir aileydi. Meropi Petyhakis'in babası Emmanuel, 1915'te öldüğünde Triesteli İtalyan-Yunan kökenli bir kontun kızı olan annesi Corinna, Giritli bir avukatla, Aristidis Stergiadis'le evlenecektir. Burada bir isim benzerliği bulunmuyor: Dimitris Kitsikis'in annesinin üvey babası İzmir'in işgali esnasında yüksek komiser olan, kendisinin "anti-Atatürk" diyeceği Aristidis Stergiadis'tir.³ Yunan milliyetçileri tarafından hâlâ "Türk dostu" olmakla suçlanan, "Küçük Asya Felâketi"nin "baş mimarı" olarak kabul edilen Stergiadis, Kitsikis'in aile ağacındadır.

Atina'daki yüksek sosyeteyle yıldızı barışmayan ve Yunanistan Komünist Partisi (KKE) üyesi olan Beata'nın işgale karşı direniş ve İç Savaş esnasında gösterdiği cesaret onu komünist hareket içinde kahraman düzeyine çıkarmış, savaş sonrasında ölüme mahkûm edilmesine rağmen hakkında verilen karar hayata geçirilmemiştir. Annesi ölümle yargılanan Dimitris, Merlier çiftinin referansı ile Paris'te yatılı okula gönderilir. Octave Merlier, Atina'daki Fransız Enstitüsü'nün kurucu başkanı; Melpo Merlier, Küçük Asya Araştırmaları Merkezi'ne dönüşecek olan projenin kurucusu ünlü etnologdur. Kitsikis, Fransa'ya gönderilişini anılarında şöyle anlatır: "1 Nisan 1947'de Kral II. George aniden öldü. O gün Psyhiko'daki okulum, Amerikan Erkek Koleji'ne (ortaokul 6. sınıftay-

dım) gittim. Ben sınıfa girer girmez, sınıf arkadaşlarım el kol hareketleriyle tehditkâr şekilde 'Kahrolsun komünistler! Kralımızı öldürdünüz!' diye bana bağır-maya başladılar; hakarete uğrayıp sırama oturdum. Ülkeyi terk etmeliydik."

Dimitris Kitsikis'in babası ise tıpkı annesi gibi bugün hâlâ tüm Yunan solunun sitayişle andığı Nikolas Kitsikis'tir. Baba Kitsikis, oğlunun doğumundan iki yıl sonra meşhur Politeknik Okulu'nun önce rektör yardımcısı ardından rektörü seçilecektir. 1929-1935 arasında Eleftherios Venizelos'un Liberal Partisi'nden senatör seçilen Nikos Kitsikis, II. Dünya Savaşı yıllarında Yunanistan'da komünistlerin öncülük ettiği faşist işgale karşı mücadeleye katılmıştır. Rektörken iki kez tutuklanan Nikos Kitsikis, 1944'te KKE'ye üye olmuş, savaş sonrasında bu kez KKE üyesi olduğu için görevinden el çektilmiştir. Savaş sonrasında Yunan-Sovyet Dostluk Derneği'nin başkanlığını yapan Nikos Kitsikis, Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) henüz Yunanistan tarafından tanınmamışken ÇHC'nin *de facto* büyükelçiliği görevini üstlenmiştir. Buna ek olarak, Beata Kitsikis de Yunanistan - Halkçı Çin Dostluk Derneği'ni kurmuştur.

Çocukluk yılları Atina'nın iki varlıklı muhiti olan Kolonaki ve Ekali'de geçen Dimitris Kitsikis'in Soğuk Savaş'ın ilk sıcak cephesi olan Yunanistan'dan Fransa'ya uzanan hayat hikâyesi bu şekilde başlar. Hayatını Fransa'da kuran Dimitris Kitsikis, doktora derecesini 1962 yılında Sorbonne Üniversitesi'nden "Propagande et pressions en politique internationale étude historique sur la propagande et les pressions de la Grèce en 1919, pour faire aboutir ses revendications à la Conférence de la Paix" (Uluslararası siyasette propaganda ve baskılar: 1919'da Yunanistan'ın Barış Konferansı'nda taleplerinin gerçekleştirilmesi için yaptığı propaganda ve baskılar üzerine tarihsel çalışma) başlıklı teziyle alır. Kitsikis'in doktora tezine danışmanlık yapmış olan Pierre Renouvin, ulusla-

DİMİTRİ KİTSİKİS

TARİH DOKTORU

YUNAN
PROPAGANDASI

MEYDAN NEŞRİYAT

Cağaloğlu, Türkocağı Caddesi 7/1, İSTANBUL

Kitsikis'in doktora tezinin bir bölümü 1964 yılında *Yunan Propagandası* başlığı ile Türkçe yayımlanır. Kitap büyük yankı uyandırır da ikinci baskısı ancak 10 yıl sonra Kaynak Kitaplar tarafından yapılır. Tercüman kitapta belirtilmesi de Hakkı Devrim'dir

rarası ilişkiler tarihini kuran isimler arasında kabul edilmektedir. Bu noktada, Renouvin'in tarihsel pratiği uluslararası ilişkiler alanında da etkileyen maddi olduğu kadar manevî-kültürel yapılara vurgu yapan Annales ekolü esinli "derin kuvvetler" (*forces profondes*) kavramsallaştırmasını dikkate almak gerekir. Zira Renouvin'in bu kavramla kültürel faktörler ve kolektif zihniyetlere yapmış olduğu vurgu, "derin kuvvetler" kavramını doğrudan kullanmasa dahi Kitsikis'in tarih okumasındaki ana akslar üzerinde fazlasıyla etkilidir.

Uluslararası propaganda ile diplomasi, savaş ve devlet inşası arasındaki ilişkiye odaklanan en erken çalışmalardan olan ve hâlâ bu alanda önemli bir kaynak olarak kabul edilen Kitsikis'in doktora tezi büyük yankı uyandırır. Kitsikis, bu çalışmasında ailevi ayrıcalıklarından da faydalanarak eriştiği 1918 sonrasında Venizelos'un tercihiyle bir çeşit propaganda koordinasyon merkezi olarak faaliyet gösteren Yunanistan'ın Londra Büyükelçiliği'nin arşiv materyalini cömertçe –zaman zaman aşırı cömertçe– kullanır.⁴ Fransa'da kitap olarak 1963 yılında yayımlanmasının hemen ardından, Kitsikis'in tezinin bir bölümü Türkçede *Yunan Propagandası* adıyla basılır. Ülkemizde övgüyle karşılanan kitap "hedefiyle imkânları arasında uçurumlar bulunan çelimsiz Yunanistan"ın diplomatik olarak "büyük devletlere tesir etmek için her çareye başvurduğu" ve emperyalizm tarafından

kayırlıldığı yönündeki Türkiye'deki yerleşik kanıya, 1963-1964 Kıbrıs Krizi'nin ortasında tarihsel bir zemin sunar.⁵

Dimitris Kitsikis'in ebeveynlerinin ÇHC ile yakın ilişkilerine değinmiştik. 1950'lerin sonundan itibaren Dimitris Kitsikis de bu ilişkiler ağının bir parçası haline gelir. Kendi deyişiyle 1958-1974 arasında "adanmış bir Maocu" olarak siyasî faaliyet gösterir. Bu durum, yalnızca ailevi nedenlerle değil, Fransa'daki entelektüel rüzgarlarla da yakından ilgilidir. Sömürgecilik karşıtı mücadelelerle "Üçüncü Dünyacılık" üzerinden rezonans alan Maoculuk, "Doğulu" bir düşünce akımı olarak Fransa'da ülkenin Cezayir'deki sömürgeci varlığı ve ona karşı yürütülen savaşın üzerinden özellikle 1960'larla birlikte hızlanarak entelektüeller arasında zemin bulabilmiştir. Mao'nun coğrafi olarak Doğu ve Batı, siyasal iktisadî olarak kapitalist gelişkinlik üzerinden jeopolitikaya teşmil ettiği sınıflar mücadelesi kuramının Maocu uluslararası ilişkiler kelime dağarcığına kattığı önemli bir kavram "ara bölge"dir (*zhongjiang didai*).⁶ Sovyet-Çin bölünmesinden çok önce, iki kutuplu uluslararası hiyerarşiden doğan ara bölge ya da bölgeler fikri, bu bölge ya da bölgelerin hegemonik mücadele için taşıdığı önem ve bu bölgeleri tanımlayan "azgelişmişlik" Maoizmin uluslararası ilişkiler okumasına içkindir.

Otobiyografik anlatısına göre Kitsikis'in Fransa'daki akademik yaşantısının sona ermesi bir Maoçu olarak 1968'deki eylem dalgasına katılmasıyla ilişkilidir. Fransa'da sözleşmesi yenilenmeyen Kitsikis'in yolu 1970'te Kanada'ya uzanır.

Bu biyografik özeti ardından Kitsikis'in tarih yazımının ana akslarını incelemeye başlayabiliriz.

BATI-KARŞITI BİR DÜNYA TARİHİ:
DOĞU, BATI, ARABÖLGE VE İMPARATORLUK

Dimitris Kitsikis'in tarihsel hermenötiğinde Dünya, üç temel jeomedeniyet bölgesine ayrılmıştır: Amerika, Avustralya-Yeni Zelanda ve Batı Avrupa'yı içine almış bulunan Batı, üç yarımada'yı (Hindistan; Endonezya ile birlikte Güneydoğu Asya; Kore ve Japonya'yla birlikte Çin) içeren Doğu ve bunların arasında hegemonik mücadelelerin konusu olan bir Arabölge.⁷ Arabölge'nin coğrafi olmasa da siyasî kalbi haritadaki vurgudan da anlaşılacağı üzere "Ellino-türk yöresi/konominyumu" ve onu yöneten "Ellino-türk İmparatorluğu"dur. Bir tarihçi olarak Kitsikis'in amacı Arabölge'nin ve onun siyasî kalbinin tarihini yazmaktır.

Kitsikis, Batı medeniyetini bütünüyle reddeder. Rönesans ile birlikte Batı, insanlığın yaşadığı tüm sorunların kaynağı olarak ortaya çıkmakta, dünyanın kalanına biteviye "Üçüncü Dünyalaşma" ihraç eden bir motor haline gelmektedir. "Ruhu maddeden, ruhanî olanı dünyevî olandan, bilimi dinden" ve nihayetinde Batı'yı yerkürenin kalanından ayıran Rönesans ve onun rasyonalizminin ortaya çıkardığı modern teknoloji, tüm felaketlerin başlangıç noktasıdır. Batı'nın dini Katoliklik ve Protestanlıktır. Bunlar Batı'nın yalnızca kültürel temel taşları değil, sözcü-

gün her anlamıyla ajanlarıdır. Doğu'da ise Hinduizm ve Budizm hakimdir.

Bu çerçeveye getirilebilecek bariz eleştiriler vardır. Öncelikle, Kitsikis'in üç medeniyet bölgesinin neye göre belirlendiği açık değildir. Aralarındaki mücadelenin dünya tarihine yön verdiği iddia edilen Doğu ve Batı medeniyetlerini birbirinden ayıran maddî ve manevî kriterler nelerdir? Batı ve Doğu diye adlandırılan bölgeleri bütünlüklü kılan nedir? Arabölge için de aynı soruyu yinelemek mümkündür. Sibiryadan Sahra Çölü'ne, Adriyatik'ten İndus'a uzanan bir coğrafya hangi siyasal ve sosyokültürel kriterler üzerinden yekpare bir birim olarak tanımlanmaktadır? Bu soruların tutarlı yanıtları, Kitsikis'in çalışmalarında yoktur. Batı ve Doğu medeniyetleri arasındaki ahistorik mücadelenin konusu nedir? Kitsikis genelgeçer bir hegemonya mücadelesi dışında bu sorunun da net bir yanıtını okuyucusuna vermemektedir. Batı merkezliği eleştirmek üzere yola çıkarsa dahi analiz birimini Batı ve Doğu olarak belirleyen ve bunları mutlaklaştıran hemen tüm çalışmalarda gördüğümüz sorun Kitsikis'inkilerde de ortaya çıkar. "Tersinden Batı merkezçilik" denilebilecek bu yöntemsel problem nedeniyle Doğu'nun yahut Arabölge'nin kendi tarihi yok olur; Batı'dan bağımsız bir Doğu/Arabölge tarihi imkânsız hale gelir. Doğu'nun tarihi ancak ve ancak Batı'nın tarihi içinde, onun tarihsel hareketine verilen tepkiler içerisinde anlam kazanabilir. Batı bir kez Doğu'ya galebe çaldıktan sonraysa, Doğu'nun tarihi tek yönlü -Kitsikis'in anakronik adlandırmasıyla- "Üçüncü Dünyalılışma" haline gelir.

Buradan Arabölge kavramına geçebiliriz. Kitsikis'in Arabölge'nin sınırlarını nasıl çizdiğine bakalım.⁸

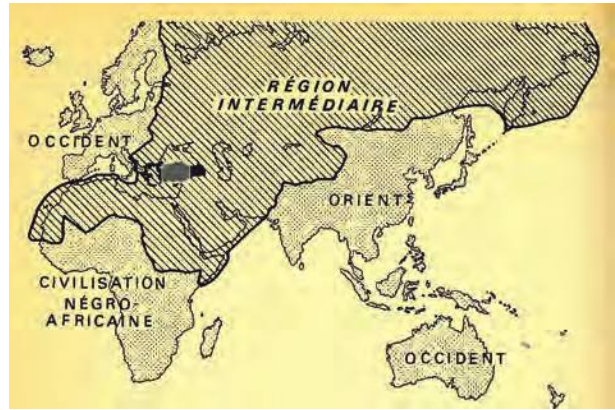
"Arabölge'nin batı sınırları Baltık'ın kuzeyinden Adriyatik'in ortasına değin tüm Katolik ve Protestan ülkeleri, örneğin Finlandiya, Baltık devletleri, Polonya, Çekoslovakya, Macaristan, Hırvatistan ve İtalya'yı, Batı'ya bırakacak şekilde uzanır. Arabölge'nin doğu sınırları Budist Moğolistan'ı Çin'i (Çin Türkistanı hariç) ve Hindistan'ı (Pakistan'ın İndus Nehri'nin doğusunda kalan kısmıyla [günümüz Bangladeş'i]) Doğu'ya bırakacak şekilde Hazar Denizi'nden Aden Körfezi'ne uzanır. (...) Yani, Arabölge, Sovyetler Birliği'ni (Baltık devletleri hariç), altı Balkan devletini (Hırvatistan hariç), tüm Arap ülkelerini (Fas'tan Arap Yarımadası'na, Etiyopya, İran, Afganistan ve İndus Nehri'nin batısındaki 'Farsî' Pakistan [Belucistan ve Peştun]) ve nihayetinde Çin Türkistanı'nı içerir."

Kitsikis'e göre Arabölge'nin etnik kompozisyonu "Slav Ortodokslar, Ellenler, Türkomoğollar, Araplar, Yahudiler ve Perslerden" oluşmaktadır. Dinsel olarak, Arabölge'ye Ortodoks Hristiyanlık ve Sünni İslam hâkimdir. Şiilik, Yahudilik ve Alevilik bölgenin inanç coğrafyasının "renkleridir".

Kitsikis bu kavrama nasıl ulaşmıştır? "Arabölge", Immanuel Wallerstein'in "yarı-çevre" kavramsallaştırmasına getirilen eleştirilerde belirtildiği gibi kalıntı (*residual*), giydirme bir isimlendirme değildir. Kitsikis, adeta Arabölge kavramına ulaşabilmek üzere

tüm sistemini kurmuştur. Ancak atfedilen bu öneme rağmen, Arabölge, somut kriterler üzerinden değil, izlenimsel bir biçimde saptanmıştır. Kitsikis, bu minvaldeki eleştirilere yanıtında aslında eleştirilerin ne denli haklı olduğunu göstermektedir:⁹

"Avrasya'nın Doğu ve Batı olarak ikiye bölünmesi beni şaşkınlığa düşürmüştü. Bu iki dünya arasında çizilen sınır ise bir yazardan diğerine büyük farklılık gösteriyordu. Bu nedenle benden önceki yazarların Doğu ve Batı'ya biçtikleri alanları haritalar halinde sınıflandırmaya koyuldum. Tüm haritaları şeffaf bir kâğıt üzerine yerleştirdiğimde ise, Batı ve Doğu'yu ayıran sınırın her zaman Adriyatik Denizi ile İndus Irmağı arasındaki bir yere çiziliyor olduğunu anladım."

Arabölge (*Région Intermédiaire*). Dimitri Kitsikis, *L'Empire Ottoman* (Paris: Presses Universitaires de France, 1985), 16

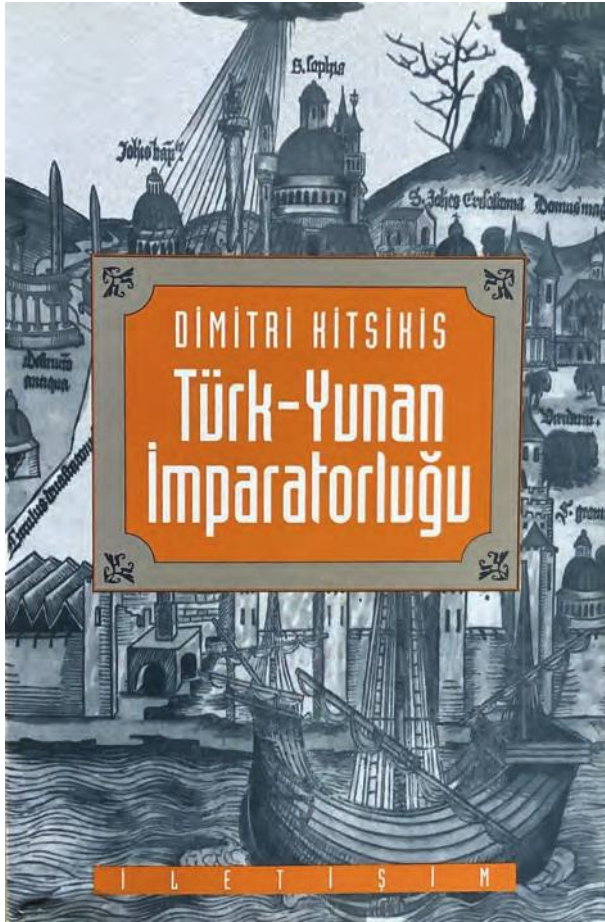
Dünya üzerinde hegemonik mücadelelerin merkezi konumunda olan Arabölge'nin merkezi ise "Ege Denizi, daha kesin bir tanımlamayla da Boğazlar ve İstanbul" olagelmıştır.

Arabölge üzerinden ulaşılan bir diğer kavramsa, "imparatorluk", daha spesifik bir ifadeyle "ekümenik imparatorluk"tur. Kitsikis'e göre, imparatorluklar, günümüz federatif devletlerine karşılık gelen bir yönetim biçimi olmakla birlikte aynı zamanda "*Lebensraum*" kavramını çağrıştıracak şekilde medeniyet bölgelerine karşılık gelen *doğal* politik yapılarıdır. Doğal etnokültürel yaşam bölgelerinde genişleyen devletlerin sömürgecilikle malul olmaları da mümkün değildir.

Arabölge, 2500 yıl boyunca imparatorluklar eliyle idare edilmiştir. Bunun yaklaşık 1600 yılı kesin bir süreklilik içindeki Bizans-Osmanlı Ekümenik İmparatorluğu "bayrağı" altındadır. Arabölge'nin kültürel ve siyasî bütünlüğünü koruyan bu "ekümenik imparatorluk" olagelmıştır. Ekümenik sıfatı bu bölgenin "ayrı bir gezegen gibi" kendi kendine yeterliliğini anlatmaktadır. Ekümenik imparatorluk yönetimi altındaki Arabölge, Doğu ve Batı'dan bağımsız, ayrı bir gezegendi. Kitsikis'in "Bizans-Osmanlı Ekümenik İmparatorluğu" kavramsallaştırması, Arabölge'nin merkezi dediği coğrafi bölgede 11. yüzyıldan itibaren birlikte mayalanan iki kimliğin (Ellenlik ve Türklük) füzyonunun, karşılıklı bağımlılık ilişkisi ortaya çıktığı ve bugüne uzandığı iddia olunan bir ideolojinin üzerine bina edilmiştir: Ellinotürkçülük.

ELLİNOOSMANLILIK VE ELLİNOTÜRKÇÜLÜK: TARİHSEL VE MUHAYYEL

Osmanlı İmparatorluğu'nda milliyetçilikler meselesini çalışanlara tirelenmiş/hibrit ideolojiler, gayriresmî çoğul Osmanlılıklar çok da yabancı değildir. *Wataniyya*'da Araplar ve Türklerin kardeş olduklarını savunan Arap Osmanlılığı, Yunan ve Türk unsurların belirleyiciliğinde Avusturya-Macaristan esinli bir şarkî Balkan federasyonundan bahseden Ellinoosmanlılık, Osmanlı yasallığı içinde iktisadi gelişme gösteren ancak Yunan rekabeti ve ayrılıkçı Bulgar milliyetçiliği karşısında endişeden kurtulamayan Bulgar tüccarların geliştirdiği Bulgaroosmanlılık biçiminde bazı örneklerini sayabileceğimiz "Osmanlı düalizmleri" imparatorluğun kompleks ideolojiler dünyasının son yüzyılında dolaşıma girmiş olan tarihsel gerçekliklerdir. "Osmanlı düalizmleri" ile tarihsel konjonktürde bazen ulusüstü teritoryal vatanseverlikler, bazen protomilliyetçilikler, zaman zaman yükselen ana akım milliyetçiliklere cemaatlerin içinden gelen sınıfsal tepkiler, kimi zaman rakip milliyetçiliklerin elini zayıflatmak üzere taktik politik açılımlar olarak daha ender zamanlarda da gayri-milliyetçi veya Avrupa/kolonyalizm karşıtı bir içerikte ortaya çıkan, imparatorluk dahilinde yeni karşılaşılan bir fenomen olarak milliyetçilik sorununa farklı millet yahut etnisitelerin (elitlerinin)

Dimitris Kitsikis'in arabölge ve ekümenik imparatorluk kavramlarını geliştirdiği çalışması Türkçede *Türk-Yunan İmparatorluğu - Arabölge Gerçeği Işığında Osmanlı Tarihine Bakış* başlığıyla yayımlandı

önerdikleri (kon)federatif çözümler kastedilmektedir.¹⁰ Daralan ve genişleyen sınırlarıyla Osmanlıcılığın değişik veçheleri olarak karşımıza çıkan Osmanlı düalizmleri homojen olmaktan ziyade kendi içlerinde de çatallanmalar (seküler-dinî; monarşist-anayasalcı vs.) gösterebilmektedirler. 1860'lardan itibaren adıyla sanıyla dolaşımda olan Ellinoosmanlılık ve diğer düalist ideolojiler Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. yüzyıl gerçekliği içinde şekillenmiş, maddî ve objektif zemini olan tarihsel fenomenlerdir ve o şekilde incelenmelidir.

Kitsikis'in Ellinotürkçülüğünün ise 19. ve erken 20. yüzyıldaki görünümü Ellinoosmanlılığın bir versiyonunu andırır ve tarihsel nitelik yakalamaya yaklaşıp da Bizans'tan başlayarak çeşitli dönemlerde görünürlük kazanıp kaybolan bir ideoloji olarak tarif edildiği oranda hızla müphem ve muhayyel bir içeriğe bürünür. Kitsikis'e göre Ellinotürkçülük, 14. yüzyılda Bizans-İçî mücadelelerde ortaya çıkmış, "Ellen cenahında" Gregori Palamas ve Trabzonlu Yorgo; "Türk cenahında" ise Şeyh Bedreddin'de vücut bulmuştur. İstanbul'un fethi sonrası bu senkretizmlerin bir yorumu II. Mehmed'in tercihleriyle Osmanlı kurumsallığına içkin hale gelmiştir. Bu nedenledir ki, Kitsikis'e göre, Osmanlı İmparatorluğu 19. yüzyılda Batı'dan ithal milliyetçilikler tarafından "bozulana" değin bir Türk-Yunan kondominyumu olmayı sürdürmüştür.

1990'larda ve 2000'lerde akademik olarak bir hayli ağırlık kazanan "imparatorluk nostaljisi"nin çok erken bir örneğini sergileyen Kitsikis'e göre ulus-devletlerden daha gelişkin idarî yapılanmalar olan imparatorlukların herhangi bir ulusal kimliğin tekelinde olduğunu iddia etmek, cemaatler arası mutlak hoşgörüyü dayalı yönetim modeli olarak imparatorlukların doğasını anlamının önünde engeldir. Kitsikis'e göre, Osmanlı İmparatorluğu, Yunanistan resmi tarih yazımında anıldığı üzere bir Türk boyunurdurğu değil; Ellen tarihinin parlak bir sayfasıdır.¹¹ Buna karşın, bu "ekümenik imparatorluğu", modern milliyetçiliklerden ne şekilde ayrıldığını tam olarak kavramanın mümkün olmadığı Ellenizm, Türkçülük ve bunların terkiibinden oluşan Ellinotürkçülük ile neden ve nasıl tarif ettiğimizi anlamak güçtür. "İmparatorluğun egemen halkı Türktü", "binlerce yıl boyunca Ellenizmin gelişebilmesi için en uygun ortam imparatorluklardı" gibi tarihsel tarif ve kanıtlar sunulmadan ortaya atılan anakronik genellemeler üzerine inşa edilmiş Ellinotürkçülük, milliyetçi paradigmayı çeler gibi görünse de özünde Ellenizm ve Ortodoksluğun kategorik üstünlüğüne dayalı, aslında Türklerin Anadolu'ya geldiklerinden beri bunların yörüngesinde bulunduklarını ön kabul olarak alan bir kavramdır. Osmanlı tarihindeki tüm önemli tarihsel figürlerin şu ya da bu şekilde Ellen asıllı olduğunu kanıtlamaya girişen Kitsikis'in bu kavramı, Millas'ın tariziyle, ELLİNOTürkçülük şeklinde yazılsa yeridir.¹² Kısacası, Ellinotürkçülük, primitif ve kaba bir milliyetçilikten çok da öteye gidemez.

Kitsikis'e göre Ellinotürkçülük, 19. yüzyılda milliyetçiliklere tepki olarak yeniden canlanır ve bunda

Kitsikis, 1990-1992 yılları arasında Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın danışmanlığını yapmıştır

iki cemaatin sunduğu olanaklar etkilidir: Masonlar ve Aleviler.¹³ Bu noktadan sonra gerek Osmanlı İmparatorluğu'nun gerek Yunanistan'ın gerekse de Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihi, ezoterik ilişkiler tarafından belirlenen ayrılıkçı partikülerist milliyetçiliklerle Ellinotürkçü federalist vizyonlar arasındaki mücadelelerin tarihi haline gelir. Bu mücadelelerde Yunanistan ve Türkiye'nin siyasal ve düşünsel dünyasına yön veren iki ana partiden (παράταξη) söz etmek mümkündür: Batı Partisi ve Doğu Partisi.¹⁴

Toplumsal açıdan burjuvazinin orta ve yüksek kesimine, entelektüellere ve işçi sınıfına yaslanan Batı Partisi, üç temel ideolojiyi bünyesinde barındırır: burjuva kozmopolitizmi yahut işçi sınıfı enternasyonalizmi, Fransız tipi milliyetçilik ve Rönesans rasyonalizmi. Arabölge'nin varlığını reddeden Batı Partisi'nin burjuva kanadının savunduğu devlet modeli anayasal monarşi ya da parlamenter demokrasi iken, işçi sınıfı kanadı proletarya diktatörlüğünü savunur. Bunlara siyasî tercihlere denk düşen iktisadî politikalar da sırasıyla liberalizm ve kolektivizmdir.

Doğu Partisi, modernistler ve gelenekselciler olarak ikiye ayrılır. Modernist Doğucular küçük burjuvaziye ve küçük mülk sahibi köylülüğe yaslanırken Alman tipi milliyetçiliği ya da Russoculukla harmanlanmış eşitlikçi bir Ellinotürkçülük/Osmanlılık savunur. Siyaseten monarşi karşıtı otoriter rejim talep eden modernist Doğucular, iktisadî açıdan devletçilik ve solidarizm taraftarıdır. Gelenekselci Doğucularsa büyük toprak sahiplerinin, Batı müdahalesinden zarar gören burjuvazinin ve köylülüğün temsilcisidir. Siyaseten mutlak monarşi, iktisaden merkantilizm taraftarı olan Gelenekselciler, ideolojik açıdan Bizans-Osmanlı ekümenizmini, emperyal Ellinotürkizmi, pan-İslamizmi savunur. Geleneksel Doğucular, Arabölge kavramının esas taşıyıcısıdır.

Burada bu sınıflandırmayı derinlemesine tartışmak mümkün olmasa da şu soruyu sorabiliriz: Kitsikis'in kategorizasyonunun kanıtları nelerdir? Bu sorunun yanıtı bağlamsız seçmecî alıntılar ve yazarın şiirsel, sloganvari yargılarından öteye gitmez. Yeterli sosyolojik ve tarihsel veri olmadan konvansi-

yonel sınıfsal/politik kategorizasyonları kadük ilan edip tarihsel aktörleri yeniden konumlandırmak suretiyle yepyeni bir tarih okuması öneren "büyük anlatıların" kaderinden Kitsikis'in siyaset teorisi de kaçamaz. Sağlam ve nesnel verilere dayanmayan bu kategorizasyonda Doğucu bir Ellinotürkist aniden ateşli bir milliyetçi haline gelerek Batıcı kampa geçmekte yahut Batıcı bir milliyetçi nâgehân Yunan-Türk kondominyumunun savunucusu oluvermektedir. Örneğin, Yunan irredentizminin büyük ülküsü *Megali İdea*'nın en coşkulu savunucularından Eleftherios Venizelos, Girit'in "enosis'i, Yunanistan'ın Cihan Harbi'ne katılması ve Anadolu'nun işgaline girişmesi esnasında Batı Partisi'nin paradigmatic örneğiymiş, 1930'da Mustafa Kemal Atatürk ile kişisel dostluk geliştirerek Türk-Yunan yakınlaşmasının mimarı olduğunda Doğu Partisi'nin bir üyesi haline gelir.¹⁵ Bütün bunlarsa, objektif koşulların belirlediği dönüşümler değil, kişisel parantezlerin açılıp kapanması olarak sunulur. Kurtuluş Savaşı'nı komuta eden Mustafa Kemal de, Doğu Partisi'nin bir mensubudur, ancak hem cumhuriyetçidir hem Türkiye'nin batılılaşma macerasının en radikal atılımına imza atmıştır.

"DOĞU PARTİSİ" NİN TEMSİLCİSİ OLARAK SİYASETÇİ KİTSİKİS

Kitsikis, siyasî saiklerle tarih yazdı, bu saiklerden bir program türetmeye çalıştı. Bu programın başında, kendi tabiriyle fikrisabiti haline gelmiş olan Ellinotürk idealinin hayata geçmesi yer aldı. Yazarın imparatorluk nostaljisi, obsesyona dönüştükçe tarihi geriye döndürme ve muhayyel bir geçmişe yapışıp kalma biçimini aldı ve hemen her türlü reaksiyonerliğe göz kırpar hale geldi. Kitsikis'in Ellinotürkizminin üzeri biraz kazındığında milliyetçiliğin çok ilkel bir formundan başka bir şey olmadığı net bir şekilde görülebilmekteydi ve bu ideoloji üretildiği bağlamın koşullarında akması gereken mecrağa doğru akıyor; tabiatına uyum sağlıyordu.

Entelektüel açıdan en çok ürettiği ve en fazla dik-kate alındığı bağlam Soğuk Savaş yılları olan Kitsikis, temel tezlerinin üzerine anti-Sovyetizm sosu dökmeyi ihmal etmiyordu. Maoculuğun alâmetifarıkası haline gelmiş "Üç Dünya Teorisi" ve onun mütemmim cüzü "Sovyet emperyalizmi" tezlerinden ilhamla başlayan siyasal ve entelektüel seyahati, 1970'lerde "Sovyet yayılcılığına karşı NATO'nun desteği ile inşa edilecek Ellinotürk federasyonu" hedefinde somutlanıyordu. Yunan milliyetçiliğinin tezlerini çeliyor görünen yaklaşımının Türkiye ana akım siyasetinde karşılık bulacağı düşünüldüğünden olsa gerek, Kitsikis, 1975 yılında Yunanistan hükümetini temsilen gayriresmî temaslarda bulunmak üzere Lefkoşa ve Ankara'ya gönderilir. 1981-1982 yıllarında Boğaziçi Üniversitesi'nde ziyaretçi öğretim görevlisi olarak bulunan Kitsikis, bu döneme dair Ahmet Davutoğlu'nun kendi öğrencisi olduğunun altını çizerek.¹⁶ 1990'ın yaz aylarında Cumhurbaşkanı Turgut Özal ile tatile çıkan Kitsikis, bu gezinin ardından iki yıllığına Özal'ın danışmanlığı görevini üstlenecektir.

Kitsikis'in Kadir Mısıroğlu ile yakınlığı Mısıroğlu'nun 2019 yılında ölümüne değin sürmüştür. Bu fotoğrafı Kitsikis, Mısıroğlu'nun ölümünün ardından kendi twitter hesabından paylaşmıştır
 Dimitri Kitsikis'in Resmî twitter Hesabı (@kitsikis)
 / twitter, 20/09/2019, bit.ly/3FWVKdF

Kitsikis'in sık sık kullandığı ifadeyle; Özal, Kitsikis'i akıl hocası olarak görmüştür.

Kitsikis'in Türkiye siyasetine olan ilgisi burada da bitmedi. Çeşitli reaksiyonerliklere göz kırpan Kitsikis, Osmanlıcı idealin esas taşıyıcısı olarak gördüğü Gülecilerle ve onların akademik şebekesi ile yakından ilişkiliydi. 2011 yılında Gediz Üniversitesi'nde ziyaretçi öğretim üyesi olarak bulunan Kitsikis, bu üniversite tarafından "bilime yaptığı istisnâî katkılar" nedeniyle ödüllendirildi. 15 Temmuz 2016'da gerçekleşen darbe girişiminin hemen ertesinde Yunanistan'ın popüler yayınlarından *LiFO*'daki röportajında Kitsikis, "Fethullah Gülen'in kurduğu Hizmet tarikatının önde gelen üyelerinden" şeklinde okuyucuya tanıtılıyordu.¹⁷ Carleton Üniversitesi'nde, 2009'da düzenlenen bir konferansın sunumları 2016 yılında *Fethullah Gülen ve Hizmet Hareketi Üzerine Konuşmalar: Daha İyi Bir Dünya Düşlemek* başlıklı kitapta toplanmış, Kitsikis'in "Osmanlıcılık ve Fethullah Gülen: Ütopya-dan Realiteye" başlıklı sunumu da bu kitapta yerini almıştı. Bu sunumda Gülen'in Osmanlıcılık yaklaşımı ve Kitsikis'in bu görüşe dönük duruşu şöyle özetlenmekteydi:¹⁸

"Benim bir düşünüm var, Fethullah Gülen'le paylaştığım bir düş. Dinî değil kültürel bir düş, Osmanlı İmparatorluğu'nun diriltilmesi. [...] Bugün bu düş, Recep Tayyip Erdoğan'ın Türk Hükümeti tarafından da paylaşılıyor. Dışişleri Bakanları, Ahmet Davutoğlu, Osmanlı İmparatorluğu'nu yeniden canlandıracak Türk-Yunan Konfederasyonu düşümü yaymak üzere orada ders verirken İstanbul'daki Boğaziçi Üniversitesi'nde öğrenciydi. Davutoğlu, benim öğretimden etkilendi ve bugün bu düşü tüm bölgeye, Anadolu'ya ve Balkanlara yayıyor. [...] Yıllar var ki Gülen, odasının duvarına üzerinde şu cümle olan bir Osmanlı İmparatorluğu haritası astırmıştı: 'Her zaman düşlerimdesin'. Fakat sonra, bunu bir dünya haritasıyla ve daha sonra bu ikinci haritayı uzaydan

çekilmiş üçüncü bir Dünya gezegeni fotoğrafıyla değiştirdi. Bu yaptığı, vaktiyle Osmanlı İmparatorluğu olan Ekümenik İmparatorluk'un tanımını bu imparatorluğun gezegen çapında ve ülküsel olduğu, sınırları olmadığı yönünde netleştirebilmek amacını taşıyordu. Osmanlıcılık, tanım gereği, gezegen ölçeklidir. [...] Günümüz Türkiye'sinde Osmanlı İmparatorluğu'nu yok eden milliyetçiler Kemalistler ve seküleristler olarak adlandırılıyor, Osmanlı İmparatorluğu'nu bir konfederasyon formunda yeniden yaratmak isteyen federalistlerse Fethullahçılar olarak."

2 Eylül 1978 tarihinde *Hürriyet* gazetesinde yayımlanan "Çamlıca Hayali" başlıklı makalesinden bu yana Türk basınında sık sık gündeme gelen ve zaman içinde öldükten sonra İstanbul'da Çamlıca Tepesi'ne gömülme yönünde ciddi bir vasiyete dönüşen bu tepeye olan muhabbetinin derinleşmesini de bir dizi sebebin yanında Kitsikis, tepenin "Coşkun Koleji ve 'Akademi' gibi Hizmet kurumlarına" yakınlığı ile açıklıyordu. Kitsikis'in Yunanca *Wikipedia* sayfasına baktığınızda etkilendiği "düşünürler" arasında üç isim yer almaktadır: Rousseau, Mao ve Gülen.

Yüksek sesli Gülenizm taraftarlığına rağmen, Adalet ve Kalkınma Partisi'ne (AKP) yakınlığı ile tarif edilen, Osmanlı tarihine "revizyonist" yaklaşan medyanın Kitsikis'e dönük sıcakkanlı ilgisi 2016 sonrasınca da azalmadı. Kitsikis'in de onlara... 28 Nisan 2016 tarihinde *Yeni Şafak*'ta, Haziran 2017'de *Derin Tarih*'te, Eylül 2019'de *Gerçek Hayat*'ta Kitsikis mülakatları yayımlandı. Türkiye'deki akademik ilişkileri hayli zayıflamış olan Kitsikis, "Yeni Türkiye'nin yarı-resmî tarih yazımı üzerinde etkisi bariz olan Kadir Mısıroğlu'yla yakın dosttu ve bu dostluk da AKP ile Gülecilerin ayrılan yollarına rağmen bozulmamıştı.

Yunanistan siyaseti söz konusu olduğunda da Kitsikis tahmin edilebilecek şekilde konumlanmaktaydı. Kitsikis, 1990 yılından itibaren kendisinin siyaseten esas yol göstericisinin Ortodoks Hristiyan-

lık olduğunun altını çizmekteydi.¹⁹ Parlamenterizmi Batı tipi bir yönetim biçimi olması ve Yunanistan'la yapısal uyumsuzluğu nedeniyle reddeden Kitsikis'in sistem önerisi, siyasal alanı tekeline almış bir otorite figürü ile kilisenin kaynaşmasından oluşmuş Bizans-Osmanlı tarzı otokratik-teokratik bir yönetimdi.²⁰ Batı'nın Yunanistan'ı işgaline ve Ellenizmi yok etmesi tehlikesine Kilise'den başka hiçbir kuvvet engel olamazdı. Batı medeniyetini yıkabilecek tek model de teokrasiydi.²¹ 2010'dan itibaren, "nasyonal bolşevizm" dediği, ismiyle müsemma bir siyasi akım içinde kendisini tanımlayan Kitsikis, 14 Şubat 2014'te "baştan yanlış kurulmuş sistemi yeniden inşa etmek üzere yıkmak" amacı ve "yalnızca halkçı bir buldozerin mevcut zemini düzleyebileceği" savıyla neonazi görüşleriyle bilinen Altın Şafak'a oy verilmesi çağrısında bulundu. Pek çok kriminal aktivitenin altında imzası bulunan Altın Şafak, 2020 yılında bir suç şebekesi olduğu gerekçesiyle siyasetten men edilecekti. Bunun dışında, özellikle 1990 sonrasında Kitsikis, Yunanistan'da reaksiyonerliğin kültürel işareti sayılabilecek Yunancanın politonik yazımı, eski takvimciliği destekleme gibi her duruşa sahip çıkmasıyla bilinir hale gelmişti.

Dimitris Kitsikis, yaşadığı dünyayı, üzerine düşen

güncelliği lunaparktakiler gibi deforme ederek yansıtan, sırnı kendisinin ürettiği ve geçirdiği bozuk bir tarih aynasından izliyordu. Belli açılardan kendine has belli açılardan oldukça tipik ama her koşulda tarihsel gerçeklikten kopuk nostaljik Osmanlı tahayyülü, güncel olanı eleştirmesi için ona bir zemin sunmaktaydı. Kitsikis, tezleri tartışma götürür olsa ve tarihsel kanıta ihtiyaç duysa da orijinal diye adlandırılabilir fikirlerle sahip tarihçi ve elitlere düşman bir elit olarak başladığı entelektüel yolculuğunu, güya milliyetçiliklere karşı bir aşırı-milliyetçi; Batı-karşıtı, klasik faşizmin sınırlarında gezinen ve o sınırları sıklıkla geçen "ekümenik" bir reaksiyoner, kifayetsiz bir stratejist, etkisiz bir siyasetçi olarak tamamladı. Geriye "heretik" tarihyazımını da gölgeleyen, ciddiye alınmaz kılan yazının girişinde kullandığımız görseldeki şiirinde²² özetlenen şovenist bir dünya görüşü kaldı:

Ellen olunmaz, doğulur
Fakat tüm gezegen
Çabılıyor Ellen olmak için
Ve biz Ellenlerin, bu soyun
Yanıt vermek borcudur
Cihanşümul çağrıya
Ellenleşsin tüm evren

DİPNOTLAR

- 1980'li yılların ikinci yarısında Kitsikis'in Osmanlı İmparatorluğu üzerine çalışmaları yayımlanmaya başlayınca Türkiye'de de Kitsikis'in yazdıklarına dönük bir ilgi uyanır. Ülkemizdeki bu ilgiye paralel olarak 1988 yılında iki önemli Kitsikis eleştirisi yayımlanır. Taner Timur'un *Görüş'te yer alan makalesinde Kitsikis'in kimi tezlerinin özgünlüğüne ve milliyetçilik karşıtı görünümüne ifade tarzına prim verilse de sezgi düzeyinde bu tezlerin hangi tehlikeli yönleri meylettiği kavranabilmiştir. Diğeriyse, Herkül Millas'ın çok daha derinlikli ve Kitsikis'in 1970'lerde Yunanca basılan kitaplarını da mercek altına alarak hazırladığı bütünlüklü değerlendirmesidir. Taner Timur, "Dimitri Kitsikis'in Osmanlı analizi ve eleştirisi: Üç Osmanlı 'Millet'i', *Politikada Görüş*, s. 18 (Mayıs 1988); ss. 36-37; Herkül Millas, "Türk-Yunan 'Birliği' ve Kitsikis", *Toplum ve Bilim*, ss. 43-44 (1988); ss. 191-200.*
- Şömine, Yunan popüler kültüründe zenginlik alameti kabul edildiğinden zengin ve köklü kabul edilen aileler için halk arasında bu ifade kullanılır.
- Dimitris N. Kitsikis, *Αριστέλης Στεργιάδης - Ο Άγνωστος Αντι-Ατατούρκο!* [Aristeidis Stergiadis - Bilinmeyen Anti-Atatürk] (Athens: Trito Mati, 2002). Stergiadis, Kitsikis'e göre neredeyse bir anti-Atatürk'tür, Stergiadis'in dezavantajı Venizelos'a tabi olması, bağımsız hareket edememesidir. Ibid., ss. 14-15.
- Tarihçi Richard Clogg, otobiyografisinde bu materyale dair bir Kitsikis anısını paylaşır. 1980'lerde Richard Clogg, "Toynbee Meselesi" üzerine araştırmalar yaptığı esnada bazı arşiv materyaline ulaşamaz. Yunanistan Dışişleri Bakanlığı Arşivi'ne yaptığı başvurular da sonuç vermeyince 1960'larda bu belgelere eriştiği bilinen Kitsikis'e bir mektup yazar. Clogg hikâyesinin devamını şöyle aktarır: "Oldukça tuhaf bir biçimde Londra'da 'ilgili dosyanın' fotokopisini almış olduğu yanıtını verirken benim kendi yayınlam sonuna bir ek olarak yayımlanacak ayrı bir makale yazmayı teklif etti. Bu pek de çekici olmayan alışılmadık bir öneriydi ve mesele orada kapandı." Richard Clogg, *Greek to Me: A Memoir of Academic Life* (London: Bloomsbury Publishing, 2017), s. 179.
- Bkz. Dimitri Kitsikis, *Yunan Propagandası* (İstanbul: Meydan Neşriyat, 1964), ss. 5-7.
- Maocu uluslararası ilişkiler teorisi içinde ara bölge kavramı için bkz. Niu Jun, "The Transformation of Chinese Foreign Policy and Its Impact on East Asia: International Patterns in the 1950s," in *Empire and After: Essays in Comparative Imperial and*

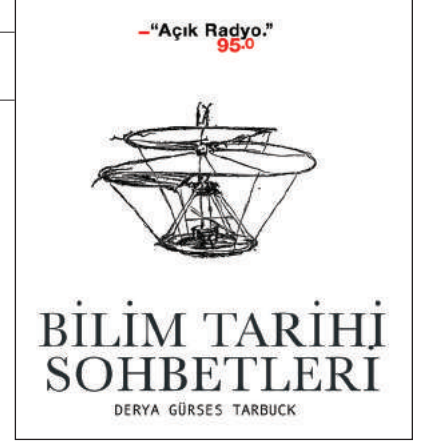
- Decolonization Studies*, ed. Uyama Tomohiko (Sapporo: Slavic Research Center of Hokkaido University, 2012), ss. 83-84.
- Kitsikis'in haritasında "civilisation négro-africaine" tanımlamasıyla yer bulan Sahraaltı Afrika, jeomedeniyetler arasında anılmaz; tarihyazımındaki yeriyse "harem ağaları" ve "köleler"den ibarettir.
- Dimitris Kitsikis, *Συγκριτική ιστορία Ελλάδος και Τουρκίας στον 20ο αιώνα* [20. yüzyılda Yunanistan ve Türkiye'nin Mukayeseli Tarihi], 3. bs (Atina: Estia, 1998), 42-3. Ayrıca bkz. idem, *Türk-Yunan İmparatorluğu - Arabölge Gerçeği Işığında Osmanlı Tarihine Bakış* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1996), ss. 26-8.
- Kitsikis, *Türk-Yunan İmparatorluğu*, s. 26.
- Burada uzun bir bibliyografya verme imkânı olmasa da konu üzerine çalışan bazı akademisyenlerin isimlerini verebiliriz: Arap Osmanlılığı konusunda Hasan Kayalı, Rashid Khalidi ve Mahmud Haddad'ın çalışmalarına; Ellinoosmanlılık konusunda Elli Skopetea, Sia Anagnostopoulou, John Athanasios Mazis, Vangelis Kechriotis, Dimitris Kamouzis ve Leonidas Moiras'ın çalışmalarına; Bulgarosmanlılık konusunda Maria Todorova, Mary Neuberger, İliia Todev ve Aleksander Vezhenkov'un çalışmalarına; Judeosmanlılık için Michelle U. Campos'un çalışmaları bakılabilir. Osmanlı düalizmlerinin II. Meşrutiyet bağlamında birbirleriyle ve diğer ideolojilerle etkileşim içinde nasıl "işlediklerine" dair Ileana Moroni'nin çalışmalarına başvurulabilir.
- Kitsikis, *Συγκριτική ιστορία*, s. 65.
- Millas, "Türk-Yunan 'Birliği' ve Kitsikis", ss. 195-196.
- Kitsikis'e göre Osmanlı İmparatorluğu'na temel karakterini veren Alevilik/Bektaşilik, İmparatorluk'un Arabölge'de hakimiyetini kurabilmesinin temel nedenidir. Osmanlı'nın Balkanlardaki genişlemesi İslamizasyon değil, Alevizasyondur. Günümüzde de Ellinotürkçü programın realize olması Alevilik inanışının dominant hale gelmesiyle mümkündür. Alevilik, Şamanizm, Şiilik ve Ortodoks Hristiyanlığın sentezi olan saf bir Türk dinidir. Alevilik'teki Ali kültü ve theosis anlayışı, Ortodoksluğun ve Ellen kültürünün etkisiyle ortaya çıkmıştır. Aleviler, Türklerle Yunanlar arasındaki köprüdür. Bektaşî olup İstanbul'da Πρώδος (Terakki) locasına bağlanarak masonluğa giren Namık Kemal Türk cenahındaki en maruf Ellinotürkçülerdendir. Dimitris Kitsikis, *Η σημασία του μεκτατισμού-αλεβιτισμού για τον ελληνισμό* [Ellenizm için Alevilik-Bektaşilik'in Önemi] (Atina: Ekati, 2006),

- s. 9, 12-13, 40, 97-98. Ayrıca bkz. idem, *Türk-Yunan İmparatorluğu*, ss. 63-72.
- Kitsikis, *Συγκριτική ιστορία*, s. 31.
- 1930'lara damgasını vuran Türk-Yunan yakınlaşması Kitsikis için Ellinotürkçülüğün üçüncü canlanış momentidir (1928-1932). Yazar, bu yakınlaşmanın kesin bir şekilde (kon)federatif bir perspektifle inşa edildiğini savunur. Dimitri Kitsikis, *Ιστορία Ελληνοτουρκικού χώρου από τον Ε. Βενιζέλο στον Γ. Παπαδόπουλο (1928-1973)* [Venizelos'tan Papadopoulos'a Ellinotürk Bölgenin Tarihi] (Atina: Estia, 1981), 25-26. Dördüncü Ellinotürkçü pencere 1968-1973 döneminde açık kalır. Yunanistan'ın yakın tarihinin en karanlık yılları olan Albaylar Cuntası'nı ve başındaki Georgios Papadopoulos'u övgülere boğan Kitsikis, cuntayı "başarısız dahi olsa Yunan tipi Kemalizm" diye tanımlar. Ibid., 246. Bu dönem için Kitsikis'in Türkiye'de üzerinde en fazla durduğu ve övdüğü siyasi figür Alpaslan Türkeş'tir. Ibid., ss. 254-261.
- Kitsikis, Davutoğlu'nun -dolayısıyla Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP)- Osmanlıcı vizyonunun ve kullandığı "hinterland" gibi kavramların kendisinden esinli olduğunu iddia eder. Kitsikis'i en son 2013 yılında İzmir'de bir konferansta canlı olarak dinledim. 30 Ocak tarihinde Büyük Efes Oteli'nde (Swissotel) gerçekleşen 90. yılında Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi'ni konu edinen konferansa katılan Kitsikis, dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun kendi öğrencisi olduğunu gururla vurgulamıştı.
- Dimitris Kitsikis, O αρετικός Έλληνας τουρκολόγος Δημήτρης Κιτσίκης: «Οχι μόνο έχασε ο Ερντογάν αλλά και έσκαψε τον λάκκο του!» [Heretik Yunan Türkolojist Dimitris Kitsikis: "Erdoğan sadece kaybetmedi; fakat kuyusunu da kazıyor!], röportaj yapan Theodoris Andonopoulos, *LiFO*, 29 Temmuz 2016, bit.ly/3pdaaRk.
- Dimitri Kitsikis, "Ottomanism and Fethullah Gülen: From Utopia to Reality", içinde *Conversations on Fethullah Gülen and the Hizmet Movement: Dreaming for a Better World*, ed. Peter Barnes ve Gregory Baum (London: Lexington Books, 2016), ss. 89-96.
- Dimitris Kitsikis, *Η τρίτη ιδεολογία και η Ορθοδοξία* [Üçüncü İdeoloji ve Ortodoksi] (Atina: Akritas, 1990).
- Dimitris Kitsikis, *Το Βυζαντινό πρότυπο δικτατορίας και το τέλος του κοινοβουλευτισμού* [Bizans Yönetim Modeli ve Parlamenterizmin Sonu] (Atina: Espotron, 2001).
- Kitsikis, *Η τρίτη ιδεολογία*, ss. 307-309.
- Kitsikis'in yayımlanmış altı şiir kitabı bulunmaktadır.

SERİ EDITÖRÜ: DERYA GÜRSER TARBUCK

Bilim Tarihi Güncesi'nin bu ayki sayısı iki disiplinin tarihçesine ayrılmış durumda, Fizik Tarihi ve Biyoloji Tarihi. Her iki disiplinin Yeni Çağ ve öncesindeki pratiklerine yer veren bu iki yazımız, ayrıca alanlarının kuramları konu-

unda da tanıtıcı bir işlev görüyor. Bu disiplinlerin tarihi üzerine Türkçe literatüre kazandırılmış daha çok yayının olması dileği ile herkese iyi bir yeni yıl diliyoruz.

FİZİK TARİHİ

MELTEM KOCAMAN

Fizik, birden çok kaynaktan doğmuş bir bilim dalıdır. Modern anlamıyla bir disiplin halini almaya başladığı 19. yüzyıldan itibaren alt dallarının her birinin tarihi geçmişe doğru izlenirse, yollar astronomiye, doğa felsefesine ve matematiksel bilimlere çıkacaktır. Mekanığın tarihi Antik Yunan'a, elektriğin tarihi 18. yüzyıla, çağdaş fizik teorilerinin kökenleri geç 19. yüzyıl veya erken 20. yüzyıla uzanacaktır. Yöntemleri, kapsamı ve tanımı Antik Yunan'dan günümüze değin o kadar büyük değişimler geçirmiştir ki, fiziğin bütün bu serüvenini "baştan sona" anlatan kitaplarla nadiren karşılaşırız. Türkçe tercümesi de olan John L. Heilbron'un kısa fizik tarihi,¹ genel okura hitap edebilen bu tarz az sayıda kitapta biridir.

Daha yaygın olarak karşımıza çıkan tarihler, konulara, dönemlere, kurumlara, kişilere veya fiziğin dönüm noktalarına odaklanmış olanlardır. Bu tarzdan Türkçe basımı da olan bir örnek verecek olursak Emilio Segre'nin kitabını sayabiliriz.²

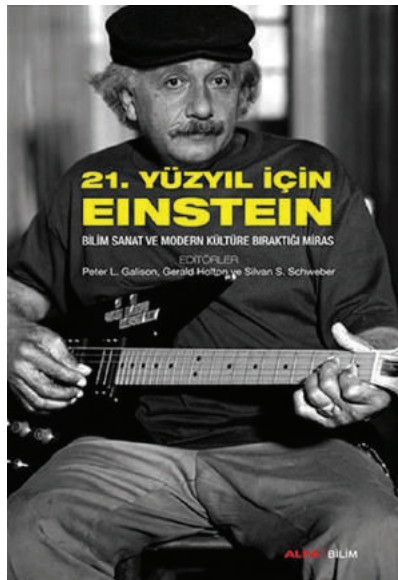
Fizik tarihinin tarih yazımı açısından da geniş bir yelpazesi vardır. Bir yanda uzmanlar tarafından kaleme alınmış ve fiziğin kendi "iç meseleleri"ni inceleyen tarihler, fiziği düşünce tarihi içinde ele alan yayınlar, diğer yanda fiziği kolektif bir etkinlik olarak siyasi, ekonomik, endüstriyel bağlantıları içine konumlandıran araştırmalar vardır. Bu ikinci kategoride Türkçeye tercüme edilmesini çok arzu ettiğim ve 19. yüzyıl fizik tarihini kültür tarihi açısından ele alan *When Physics Became King*³ kitabını örnek verebilirim. Bir de fiziği

kişi kültürleri üzerine inşa ederek, Galileo, Newton gibi ikon haline gelmiş bilim insanlarında duraklayarak anlatan eserler vardır. Bu türe, daha az karmaşık olması, genel okura hitap etmesi bakımından popüler fizik tarihlerinde daha çok rastlanır. Artık pek makbul görülmeyen ama uzun zamandan beri süregelen bu tarih yazımının, bilim insanlarının başarılarını topluma göstererek meşruiyetini sağlamlaştırma açısından belli bir işlevselliği de vardır. Fikrimce tarihçilik açısından problemli olan, bir özne olarak bilim insanının bilimsel üretimdeki rolüne özel bir dikkat göstermek değil, bilimi yalnızca bilim insanların etkinliklerinden ibaret olarak görmektir. Yoksa tek bir kişi etrafına örülmüş ama aynı zamanda çok katmanlı olabilen tarihçilik örnekleri de vardır.

Bunlardan biri 21. yüzyıl için Einstein: Bilim Sanat ve Modern Kültüre Bıraktığı Miras kitabıdır.⁴ 2005 yılı,

Einstein'ın özel görelilik kuramı dahil 4 ünlü makalesini yayınladığı 1905'in 100. yıl dönümü olması nedeniyle dünya fizik yılı ilan edilmişti. Birçok ülkede Einstein ve onun kuramları hakkında etkinlikler düzenlenmişti. Bu kitap da, 2005'te Berlin'de Einstein Forumu'nda sunulan bildirilerin yayına dönüşmüş halidir. 20 farklı yazarın birer bölümle katkı sağladığı kitabın editörlüğünü Peter L. Galison, Gerald Holton ve Silvan Schweber yapmışlar. Kitabın yazarları arasında Lorraine Daston, Yehuda Elkana, Jürgen Renn gibi bilim tarihi ve felsefesinin dünyaca ünlü isimleri var. Kitap üç ana bölüme oluşuyor: Birinci bölüm Einstein'ın kişisel felsefesini, dünya ve dini inançlar hakkındaki fikirlerini, atom bombası ve nükleer silahlarla ilgili tartışmaları ele alan 7 makaleyi içeriyor. Einstein'ın bir bilim ikonu olarak etkisi yalnızca bilim alanıyla sınırlı değildir, 21. yüzyıl kültür alanında da geniş bir etkisi olmuştur. Kitabın ikinci ana bölümü 5 makale ile onun sanat ve estetik alanındaki izlerini sürüyor. Üçüncü ana bölüm ise, kuantum mekaniği, uzay-zaman ve geometri konularını Einstein ile ilişkisi çerçevesinden ele alıyor. Kitap, akademik bir derleme olması sebebiyle, bilim tarihine ilgi duyan genel okurdan ziyade uzmanlara hitap ediyor. Bu tarz yayınlar Türkçeye pek tercüme edilmediğinden, bir boşluğu doldurmaya aday. Özellikle bilim tarihi-felsefesi alanında lisansüstü öğrencilerin, fizikçilerin ve hatta sanat tarihçilerin ilgisini çekebilir.

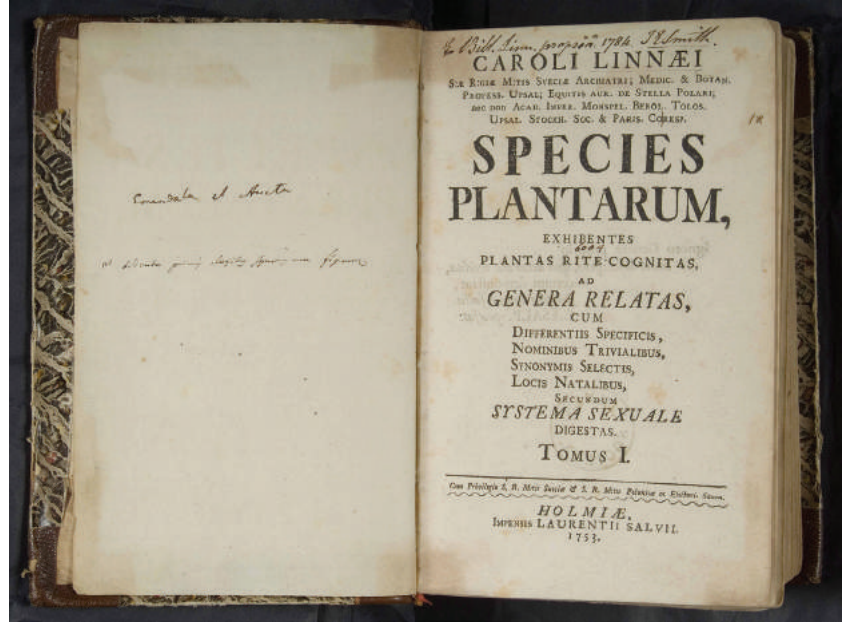
MELTEM KOCAMAN - İSTANBUL
ÜNİVERSİTESİ, BİLİM TARİHİ BÖLÜMÜ

MUSTAFA YAVUZ

Biyolojinin tarihini Carolus Linnaeus'un *Species Plantarum* (1753) adlı eserinden çok daha geriye götürmemiz mümkündür. Örneğin Dioscorides tıbbi maddeleri ele aldığı *περί ὕλης ἰατρικῆς* (Tıbbi Maddeler Üzerine) adlı eserinde bazı bitkiler için ikili adlandırma benzeri bir yöntemi başarıyla kullanır. Dolayısıyla, ikili adlandırmanın ilk halinin -şimdilik- Dioscorides tarafından kullanıldığını ve aynı yöntemin Arapça bilim ve tıp çalışmaları yapıldığı dönemlerde sürdürüldüğünü biliyoruz. İkili adlandırmayı miladi ilk yüzyıla çekmemiz mümkünken, biyolojinin ne zaman başladığı sorusu -yine şimdilik- ucu açık kalabilir.

Biyologlar olarak, biyoloji bilimini -bu yaygın bir kanaat olduğu için- Aristoteles ile başlatıyoruz ancak ondan ötesinin olduğunu düşünüyoruz. Babasının tabip olması sebebiyle Aristoteles'in canlılara küçük yaştan itibaren ilgisinin olduğu söylenir. Platon sonrası Akademi'de geleceğinin olmadığını fark ettiğinde, Midilli Adası'na gelir. Adanın koylarında muhtelif deniz canlılarını yerinde gözlemler. Aristoteles kendisi arıcılık yapmasa bile arıcılık yapanlardan arıların davranışları (meşhur halka dansı) ile ilgili gözlem bilgilerini derler. Aristoteles'e gelen gözlem bilgilerinin kaynağı öğrencileri, çobanlar, arıcılar olabilmektedir. Nihayet Aristoteles, zihninde şekillenen sistematik felsefenin merkezinde, doğa felsefesi kapsamında özellikle canlılarla ilgili bilgileri konumlandırır. Nitekim bu alanda *De Historia Animalium*,⁵ *De Generatione Animalium*,⁶ *De Motu Animalium*⁷ gibi farklı ve yetkin eserler verdiğine şahit oluyoruz. Buradaki 'animalium, hayvan' kelimesi 'canlı(lar)' olarak da okunabilir. Aristoteles'e ithaf edilen fakat onun olmadığı anlaşılan *De Plantis*⁸ adında bir kitap daha bulunmaktadır.

Nicholas Damascenus tarafından yazılan kitap, Aristotelesçi bir botanik metnidir. Özetlersek, Aristoteles'in deneye yakın çalışmalar ve objektif gözlemler yaptığını, obje olarak canlıların üzerinden çıkarımlar yaptığını söyleyebiliriz. O sebeple biyolojide ve biyoloji tarihinde kendisinden övgü ve hürmetle ilk biyolog olarak bahsedilir.

BİYOLOJİK EVRİM TEORİSİ (BET) NE GETİRDİ?

BET'in geliştirilmesinde en önemli basamak, Charles Darwin'in doğal seçim ilkesini ortaya atmasıdır (1859). Charles Darwin'in meşhur gezisini tamamlayıp, notlarını derleyip, eserini yazıp sunulacak kıvama getirmesi, dönemin siyasi-kültürel atmosferine göre buna teşebbüs etmesi yaklaşık on dört yıl sürmüştür. İtirazlar ve savunmalarla geçen bir süreçten sonra özellikle yirminci yüzyılda -ikincil dönüm noktalarından henüz bahsetmiyorum- BET şekillenir. BET öyle bir paradigma değişimi getirmiştir ki, bazıları tarafından biyoloji biliminin ortaya çıkış tarihi olarak 1859 anılmaya başlanmıştır. Dobzhansky'nin meşhur "Evrimin ışığı" olmaksızın biyolojide hiçbir şey anlam-

lı değildir."⁹ vecizesi, bu bakışın en güzel ifadesidir.

BET, biyolojiye gereken teorik zemini sağlamaktadır. Bu teorinin kabul edilip edilmemesi gibi tartışmalar bir yana; öğrenilmesi, öğretilmesi, her şeyden önce anlaşılması gereken bir kompleks sistem olduğu düşüncemi belirtmek isterim. Günün birinde biyoloji bambaşka bir teoriye geçebilir mi? Elbette. Ama öyle bir şey olacaksa da bunu bilim insanlarından bekliyoruz. BET ile insanı yeryüzündeki tüm diğer canlılardan üstün ve yeryüzünün kursesiz hâkimi görme gibi düşünceler terk edildi. Köken ortaklığı fikri, ontolojik sorgulamalara yol açtı. Ne yazık ki biyoloji ve alt dallarına gereken önem verilmediğinden, moderniteyle birlikte biyosferin kaynaklarına giderek daha fazla yüklenildiği ve daha fazla zarar verildiği görülmektedir. Zaman kaybetmeksizin, biyosfere verilen hasarın tafafisi için hem biyoloji biliminden hem de tarihinden ve felsefesinden yararlanılmalıdır.

MUSTAFA YAVUZ - İSTANBUL
MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ,
BİLİM TARİHİ BÖLÜMÜ

DİPNOTLAR

- 1 John L. Heilbron, *Fizik: Beşinci Elementten Kuarklara Kısa Bir Tarih*, Çev. Toros Öztürk, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2017.
- 2 Emilio Segrè, *X Işınlardan Kuarklara Çağdaş Fizikçiler ve Buluşları*, Çev. Çağlar Tuncay, İstanbul: Sarmal yay., 1995
- 3 Iwan Rhys Morus, *When Physics Became King*, Chicago, London: The University of Chicago Press, 2005
- 4 21. Yüzyıl İçin Einstein: Bilim Sanat ve Modern Kültüre Bıraktığı Miras, Ed. Peter L. Galison, Gerald Holton, Silvan S. Schweber, Çev. Nursel Yıldız, İstanbul:

Alfa yay., 2013.

- 5 Hayvanların Araştırılması Üzerine
- 6 Hayvanların Üremesi / Oluşması Üzerine
- 7 Hayvanların Hareketi Üzerine
- 8 Bitkiler Üzerine
- 9 Dobzhansky, Theodosius Grygorovych, 1973. Nothing in Biology Makes Sense Except in the Light of Evolution. *The American Biology Teacher*, 35:125-129.

EDEBİYATIN GÜLÜMSETEN YÜZÜ:

Klasik Türk Edebiyatında Mizah

SÜLEYMAN YİĞİT

**TARİH BOYUNCA ZAMAN ZAMAN DIŞLANAN,
ZAMAN ZAMAN YÜCELTİLEN, ZAMAN ZAMAN
DA SIĞINILACAK BİR LİMAN OLARAK
GÖRÜLEN MİZAH, TANÇ'IN ESERİNDE CANLI
VE RENKLİ BİR ANLATIMLA ELE ALINIYOR.**

Klasik Türk edebiyatının dünyasına girebilmek, bu edebiyatın kültür ve zihniyet yapısını kavramakla mümkündür. Bunun için de başvurulabilecek en önemli kaynakların başında tematik ve monografik incelemeler gelmektedir. Bu minvalde, bir şahsın hayatının incelendiği ya da bir kavramın, bir türün, bir nazım şeklinin odağa alınarak kavramsallaştırıldığı çalışmalardan söz etmek mümkündür.

Tematik ve monografik incelemeler, ele alınan kavramı derinlemesine irdeleyerek imkânları ölçüsünde kavramın sınırlarını çizen çalışmalardır. Ayrıca bu türden çalışmalar sayesinde ele alınan kavramın tarihi seyri takip edilebildiği gibi, kavram hakkında yapılacak mukayeselere de zemin hazırlanmaktadır. Tematik ve monografik çalışmaların önemine uzun yıllar boyunca dikkat çeken Agâh Sırrı Levend, Sadık Tural ve M. Kayahan Özgül gibi araştırmacılar, edebiyat tarihi yazımının biyografi ve monografilerle mümkün olacağını dile getirmişlerdir. Bugün geline nokta da hala herkesçe kabul edilmiş bir edebiyat tarihi yazılmamış olmasının sebebi biyografik ve monografik eserlerin sayıca yetersiz oluşu ile ilişkilendirilebilir. Monografik eserlerin ortaya çıkabilmesinin ön şartı ise panoramik çalışmaların hazırlanmasıdır.

Klasik Türk edebiyatı üzerine yapılan çalışmalar neticesinde ortaya konulan panoramik eserlerin sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Bu konuda yapılan belli başlı çalışmalar arasında Ali Nihat Tarlan'ın *Divan Edebiyatında Tevhidler*, *Divan Edebiyatında Muamma*, Agâh Sırrı Levend'in *Gazavât-nâmeler*, Mehmet Arslan'ın *Türk Edebiyatında Manzum Surnameler*, Âmil Çelebioğlu'nun *Türk Mesnevi Edebiyatı*, Emine Yeniterzi'nin *Divan Şiirinde Na't*, editörlüğünü Mustafa İsen'in üstlendiği *Şair Tezkireleri*, yine Mustafa İsen'in kaleme aldığı *Acıyı Bal Eylemek -Türk Edebiyatında Mersiye-*, M. Fatih Köksal'ın *Mevlid-nâme*, Mustafa Erdoğan'ın *Türk Edebiyatında Muhammes*, Reyhan Keleş'in *Divan Şiirinde Mi'raciyye Kasideleri*, Mehmet Sait Çalka'nın *Divan Şiirinde Rubai*, Yunus

Kaplan'ın *Klasik Türk Edebiyatında Hammamiyeler*, Haluk Gökalp'in *Türk Edebiyatında Manzum Tevhidler*, Ahmet Atilla Şentürk'ün *Klasik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden Rakib'e Dair* ve *Klasik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden Suî yahut Zahid Hakkında*, Asaf Halet Çelebi'nin *Divan Şiirinde İstanbul*, Dilaver Cebeci'nin *Divan Şiirinde Kadın*, Abdullah Aydın'ın *Divan Şiirinde Rakip Portresi*, Mehtap Erdoğan Taş'ın *Güzellik Unsurlarıyla Divan Şiirinde Sevgili*, Hüseyin Güfta'nın *Divan Şiirinde İlim* ve *Divan Şiirinde Cehalet* vb. çalışmaları sayılabilmektedir. Bu türden panoramik incelemelere yeni eklenen çalışmalardan biri de *Klasik Türk Edebiyatında Mizah* başlığını taşımaktadır.

Klasik Türk edebiyatının mizahi yönü hakkında yapılan panoramik çalışmalar arasında Agâh Sırrı Levend'in *Türk Edebiyatı Tarihi* adlı eserindeki *Gülmece* ve *Yergi* ile *Fıkralar ve Latifeler*, Tunca Kortantamer tarafından kaleme alınan *Temmuzda Kar Satmak -Örnekleriyle Geçmişten Günümüze Türk Mizahı-* adlı müstakil çalışma ile *Kuruluşundan Tanzimat'a Kadar Osmanlı Dönemi Türk Mizahının Kısa Bir Tarihi* adlı çalışma sayılabilir. Ayrıca Fikret Türkmen tarafından kaleme alınan *Osmanlı Döneminde Türk Mizahı* adlı çalışma ile Gamze Demirel'in hazırladığı *Klasik Türk Edebiyatında Hiciv Literatürü* adlı bibliyografya çalışması da oldukça önemlidir. Konu hakkında İpek Taşdemir de bir bibliyografya çalışması hazırlamıştır.

Klasik Türk Edebiyatında Mizah adlı çalışma Nilüfer Tanç tarafından kaleme alınmış ve Grafikler Yayınları tarafından Eylül 2020 tarihinde yayımlanmıştır. 'Önsöz' ve 'Giriş'in ardından gelen iki ana bölüme ayrılan çalışma 'Sonuç' ve 'Kaynakça' ile tamamlanmıştır.

İnsan yaratılışı gereği negatif şeylere çekilirken, pozitif şeylerin arayışı içinde olmuştur. Dinler, insanın dünyaya gönderilişini bir günaha bağlamış ve bu günah neticesinde uzaklaştırıldığı cennete geri dönmesinin dinin sevap olarak nitelediklerini yapıp, günah olarak nitelediklerinden kaçınarak mümkün olacağını ifade etmişlerdir. Aslında bir genelleme yapılarak bu durum hayatın her alanına adapte edilebilir. Söz gelimi insan, kendisine zarar vereceğini düşündüğü kötülükten kaçmış, iyiliğe yönelmiş, çevresini daha yaşanır bir hâle getirmek için güzelin peşine düşerek sanatı ortaya çıkarmıştır. Gülümseme ise -kahkahayla gülmek zaman zaman negatif olarak görülse de- pozitif tarafa yazılabilecek özelliklerden biridir.

Eğlenmek, gülmek için sebepler arayan insan, çeşitli vesilelerle buna ortam hazırlamıştır. İnsanın bu uğraşı ve bu uğraş neticesinde ortaya konulan eserler

mizah kapsamında değerlendirilmiştir. Mizah, dönemden döneme önemi artıp azalmakla birlikte her dönemde çeşitli işlevleriyle ön plana çıkmıştır. İnsanlar bazen tebessüm etmek için, bazen kahkaha atmak için, bazen muhatabını küçüksemek için, gülünç duruma düşürmek için, bazen şikâyetçi olduğu bir duruma başkaldırabilmek için mizaha yönelmişlerdir. Bunu da devrin şartlarına göre açıkça veya üstü kapalı şekilde icra etmişlerdir.

Türklerin İslam medeniyet dairesine girmeleriyle şekillenen klasik Türk edebiyatının mizahi yönüne panoramik bir bakış atan *Klasik Türk Edebiyatında Mizah* adlı eserde Tanç, seçmiş olduğu örneklerle Osmanlı toplumunda mizahın canlı bir şekilde yaşadığını, toplumun her kesimine sirayet edebildiğini ortaya koymuştur. Öyle ki devletin başta gelen ikinci adamı sadrazamdan medresede hocalık yapan kişilere kadar herkes mizaha konu edilebilmiştir. Tanç'ın da eserde dile getirdiği gibi klasik Türk edebiyatının yaşadığı dönemde Osmanlı toplumunda şiir, günümüzün basın-yayın organlarının işlevini yerine getirdiği için mizahın hâkim olduğu eserler hem bir eleştiri/ hiciv aracı olarak kullanılmış, hem de zaman zaman bir bozukluğa dikkat çekme/ bozukluğu düzeltme görevini de üstlenmiştir. Hatta Rüstem Paşa'ya yazılan mersiye de görüldüğü üzere yer yer hicvin ağır bastığı şiirlerden de söz etmek mümkündür. Ayrıca bu edebiyatın icra ortamı da göz önünde bulundurulduğunda şiir meclislerinde samimi bir ortamda söylenmiş nükteli, latif ifadelerin hâkim olduğu nispeten daha yumuşak mizahi metinlere rastlamak da mümkün görünmektedir. Bu örnekler şiir meclislerindeki sosyal ortam hakkında araştırmacılara bilgi verecek niteliktedir.

Klasik Türk edebiyatının mizahi metinleri eserde de görüleceği üzere geniş bir yelpazeye yayılmış durumdadır. Şairler, kamburluğu, burnun büyüklüğünü, boyun küçüklüğünü, oburluğu, kekemeliği eserlerine konu etmişlerdir. Sürûrî'nin 'Kanbur Ahmed' redifli şiiri ile, Bahşî'nin 'burun' redifli şiiri konu hakkında seçilmiş örneklerdendir. Ayrıca bilgisizlik/ cahillik, ahlak

ve davranış bozuklukları bir yandan mizahın konusu edilirken, diğer yandan hicvedilmiştir. Şairler bununla da kalmamış, imla kuralları ve telaffuz hataları üzerinden bile mizah yaratmışlardır. Bir kekemenin telaffuzu taklit edilerek kaleme alınmış şiirlerden birine eserde yer verilmiştir. Bunun yanında Tırsî adlı şairden alınan 'galat' redifli şiir, Osmanlı toplumu tarafından benimsenmiş yanlış kullanımlı kelimeler üzerinden okuyucuyu güldürmektedir.

Tanç'ın, eserin örneklem kısmında türler üzerinden hareket etmesi ona geniş bir hareket alanı kazandırdığı gibi, latife, hezel, tehzil, hiciv gibi mizaha daha yakın türlerin aksine ilk bakışta mizahi unsurlara rastlanmayacağını düşünebileceğimiz türlerde dahi mizaha rastlanabileceğini ortaya koymuştur. Ölen kişilerin olumlu yönlerinin ele alındığı mersiye zaman zaman mizahi şekilde de yazılmıştır. Rüstem Paşa için yazılan mersiye/ hicviye de bunlardan biridir. Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzade Mustafa'nın ölümünden sorumlu tutulan Rüstem Paşa'nın ölümü üzerine yazılan manzumenin, ironik söylemi Tanç tarafından incelenmiştir. Söz konusu manzumeyi kaleme alan devrin şairlerinden Taşlıcalı Yahya'nın söylediği mısralar Rüstem Paşa'yı toplum gözünce oldukça gülünç bir duruma düşürmüştür. Bu yolla şair, toplumun gözünde ve tarihe bir not düşerek şiiri okuyan bugünün okuyucusu gözünde Rüstem Paşa imajını yıkmayı amaçlamıştır.

Şairlerin uğradıkları haksızlık üzerine seslerini padişaha duyurabilmek için şiir kaleme aldıkları bilinmektedir. Bunun en güzel örneklerinden biri Şeyhî tarafından kaleme alınan Har-nâme adlı eserdir. Har, eşek demektir. Tanç'ın, klasik Türk edebiyatında hayvanlar üzerinden yapılan mizaha da yer verdiği başlıkta, eşek üzerinden oluşturulmuş anlatılar ele alınmış ve Molla Lutfî'nin eseri incelenmiştir. Eserde anlatılanlar Osmanlı ulema sınıfına mensup kişilerin ilişkilerine de ışık tutacak niteliktedir. Bu eserin incelenme sebebi, dönemin ilim adamlarının birbirleriyle şakalaşmalarını ve mesleki çatışmalar yaşadıkları rakipleriyle çekişmelerini ele almasıdır. Bu durum mizahın her durumda ve herkes tarafından kullanıldığının da bir göstergesidir.

Klasik Türk Edebiyatında Mizah, genellikle dini yönü ağır basan, 'ciddi' bir edebiyat olarak algılanan bu geleneğin hatırı sayılır derecede mizahi unsurları da barındırdığını göstermektedir. Tarih boyunca zaman zaman dışlanan, zaman zaman yüceltilen, zaman zaman da sığınılacak bir liman olarak görülen mizah Tanç'ın eserinde canlı ve renkli bir anlatımla ele alınmıştır. Bunda yazarın teorik eserlere nispeten rahat bir dil kullanması ve eser boyunca seçilen örneklerin büyük katkısı olmuştur. Klasik Türk edebiyatındaki mizah kavramının ana hatlarıyla ortaya konulmuş olması kendisinden sonra yapılacak monografik çalışmalara da kapı aralayacaktır.

SÜLEYMAN YİĞİT - MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ

KAYNAKÇA

Nilüfer Tanç, *Klasik Türk Edebiyatında Mizah*, Ankara: Grafiker Yayınları, 2020.

“Bağır bağır bağır bağırıyorum.”

M. MELİH GÜNEŞ

ESERLERİNDEKİ HER SÖZCÜĞE, BÜYÜK
VE KÜÇÜK HARFLERE, NOKTASINA,
VİRGÜLÜNE SAHİP ÇIKAN NÂZIM HİKMET’İN
ESERLERİNİN ELBETTE Kİ NOKTASINA
VİRGÜLÜNE BİLE DOKUNULMAMALIDIR.
ANCAK BU TUTUM YENİ BULUNAN BİLGİLERİ
VE ESERLERİNİ DE GÖRMEZDEN GELECEK BİR
TAVRA DÖNÜŞMÜŞ DURUMDADIR.

Uzun zamandır Nâzım Hikmet’in eviyle, eş-
yalarıyla, eserleriyle, özellikle Rusya’daki
ona dair bazı arşiv belgeleriyle haşır ne-
şirim. Türkiye’de ise bir yandan hem do-
ğum hem ölüm yıl dönümlerindeki görkemli anma
törenlerinde şairle kucaklaşan, eserleri ve ömrüyle
efsaneleşmiş büyük şairle adeta büyülenmiş bir halk;
bir yandan Nâzım Hikmet’e ait gözden geçirilmesi ge-
reken eksik bir külliyat, Rusçada yayımlandığı halde
Türkçede basımı henüz kabul edilmemiş eserler içe-
ren bir edebî miras, müzeleşmemiş, bir araya getiri-
lememiş dağınık ve yitirilmek üzere olan bir tereke
yıllardır gözümüzün önünde durmaktadır.

Şairin memleketinde 1965’ten bu yana yayım-
lanmakta olan eserlerinin son halinin ise “Nâzım
Hikmet’in yayın hakları 2033’te sona erecek ve her-
kes tarafından basılabilecek. Ben onu son biçimine
getirdim. Basacak olan herkes benim hazırladığım
biçimini kopyalayıp bassın ki, Nâzım kuşaktan kuşa-
ğa yanlışsız olarak ulaşabilsin.” diyerek tembihleyen
Memet Fuat tarafından verildiği belirtilmekte ve bu
uyarıya adeta kayıtsız koşulsuz uyulduğu görülmek-
tedir. Oysa Memet Fuat’ın 2002’de ölümünden sonra
belgeleriyle birlikte pek çok yeni eser gün ışığına çıktı.

NÂZIM HİKMET’İN EDEBÎ MİRASI İÇİN SSCB’DE YAPILAN ÇALIŞMALAR

SSCB Merkezî Edebiyat ve Sanat Arşivi, Nâzım
Hikmet’in 3 Haziran 1963’te ölümünden sonra eser-
lerine sahip çıkmak amacıyla oluşturulan Nâzım

Hikmet’in Edebî Mirası Komisyonu’nun kendilerine
gönderilen mektubunu hemen ertesi günü 20 Hazi-
ran 1963’te yanıtlayarak “Nâzım Hikmet’in edebiyat
arşivini ve kütüphanesini, edebiyat çalışmalarıyla
ilgili sinema, fotoğraf ve diğer birikimlerini korumak
üzere teslim almaya hazır olduklarını, şairin sanatsal
mirasının toplanması, gerekli muhafaza şartlarının
sağlanması ve Hikmet’in arşivinin bilimsel tanım-
laması için yapılacak çalışmaların sorumluluğunu
aldıklarını” Komisyon’a bildirir. Edebî Miras Komis-
yonu, bunun üzerine 25 Haziran’da toplanır ve çalış-
malarına yön verir.

Komisyon, Nâzım Hikmet’in eserlerinin telif gelir-
lerinin dağılımını da karara bağlar ve komisyon baş-

kanı sıfatıyla Konstantin Simonov, veraset konusunun netleştirildiğini Polonya'da yaşayan Münevver Andaç'a 25 Aralık 1963 tarihli "...Müellif Hakları Koruma Müdürlüğü'nün mektubunu, vasiyetnamenin ve belgenin fotokopilerini ve Münevver Andaç'la Nâzım Hikmet'in Edebi Mirası Komisyonu arasında yapılan sözleşmenin bir kopyasını ekte gönderdiği" bir mektupla iletir. Hemen akabinde SSCB Yazarlar Birliği Birinci Sekreteri K. A. Fedin ile Nâzım Hikmet Edebi Mirası Komisyonu Başkanı K. M. Simonov imzalarıyla SBKP Merkez Komitesine gönderilen 29.01.1964 tarihli ve 57 sayılı bir mektupla Nâzım Hikmet'in ölümünden sonra ortaya çıkan bazı konuların görüşülmesi rica edilerek Komisyon kararlarının bazılarıyla birlikte, SSCB ve diğer ülkelerdeki telif gelirlerinin Polonya'da yaşayan Münevver Andaç'a iletilme yöntemleri de sıralanır (Moskova'ya ilk 1965'te giden Aziz Nesin ise vasiyet konusunu Simonov'la birlikte konuşarak karara bağladıklarını yazar. Simonov'un bu mektubundaki bilgiden, kararı Aziz Nesin'e de fikir payı verircesine söylediği ya da Aziz Nesin'in çoktan verilmiş bir kararı bu şekilde yansıttığı düşüncesi oluşmaktadır.).

Her türlü belge ve bilginin Devlet Sanat ve Edebiyat Arşivi'nde toplanması, yayımlanmamış eserlerinin Rusça yayınlanması, *Romantika* (Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim) adlı romanın SSCB'de yayınlanması, şair için Novodeviçiye Kabristanı'nda bir anıt-mezar yapılması, Boğazlar'dan geçecek bir gemiye Nâzım Hikmet adının verilmesi, tüm külliyyatının Türkçe olarak Bulgaristan'da yayınlanması gibi Komisyon kararlarının pek çoğu böylece gerçekleşir.

NÂZIM HİKMET'İN SAĞLIĞINDA TÜRKİYE'DE YAYIMLANAN KİTAPLARI

Nâzım Hikmet'in eserleri Türkiye'de 1965'te tekrar yayımlanmaya başladı. O tarihe değin, şairin sağlığında Türkiye'de yayımlanan kitapları yakın zamanda söylendiği gibi sekiz adet değil, emin olunduğu kadarıyla ve başlıcalarıyla aşağıdaki gibidir:

1. *Dağların Havası* (Akbaba Neşriyatı [Marifet Matbaası], 1925, yazar adı olmaksızın yayınlanmıştır.)
2. *835 Satır* (Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, 1929)
3. *Jokond ile Si-Ya-U* (Akşam Matbaası, 1929)
4. *Varan 3* (Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, 1930)
5. *1+1=Bir* (İlhami Matbaası, 1930, Nail V. [Çakırhan] ile)
6. *Sesini Kaybeden Şehir* (Remzi Kitaphanesi, 1931)
7. *Benerci Kendini Niçin Öldürdü?* (Sühulet Kütüphanesi, 1932)
8. *Kafatası* (Semih Lütfü Sühulet Kütüphanesi, 1932)
9. *Gece Gelen Telgraf* (Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, 1932)
10. *Bir Ölü Evi Yahut Merhumun Hanesi* (Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, 1932)
11. *Orman Cücelerinin Sergüzeşti* (Sühulet Kütüphanesi, 1932, Naime Hassan adıyla, uyarlama)
12. *Seçilmiş Şiirler* (Sinan Matbaası Neşriyat Evi, 1932)
13. *Unutulan Adam* (Resimli Ay Matbaası, 1935)
14. *Taranta-Babu'ya Mektuplar* (Beyazıt Bozkurd Matbaası, 1935)

Dağların Havası 1925

Güneşi İçenlerin Türküsü 1928, Bakü baskısı

Sesini Kaybeden Şehir 1931

Nâzım Hikmet
Seçilmiş Şiirler
1932

Orman Cücelerinin
Sergüzeştî 1932

15. *Portreler* (Yeni Kitabcı, 1935)
 16. *Yeşil Elmalar* (İnkılap Neşriyatı, 1935, Nâzım Hikmet adı yazılmaksızın)
 17. *Sovyet Demokrasisi* (Selamet Basımevi, 1936)
 18. *Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin Destanı* (Yeni Kitabcı, 1936)
 19. *Alman Faşizmi ve Irkçılığı* (Kader Basımevi, 1936)
 20. *İt Ürür Kervan Yürür* (Yeni Kitabcı, 1936, Orhan Selim adıyla)
 21. *Kağıtta Kalmıyacaktır* (1939, Mehmet Ran adıyla)
 22. *Harb ve Sulh* (Maarif Vekaleti, Milli Eğitim Bakanlığı, 1943-1949, Zeki Baştımar ile çeviri)
 23. *La Fontaine'den Masallar* (Ahmet Halit Kitabevi, 1949, Ahmet Oğuz Saruhan adıyla, çeviri)
- Sağlığında, dünyada kırktan fazla dilde yayımlandığı bilinen kitaplarının toplam sayısı ise iki yüze yakındır.

NÂZIM HİKMET'İN ÖLÜMÜNDEN SONRA ESERLERİNİN TÜRKİYE'DE YAYINLANMASI

1965 yılında, şairin oğul yerine koyduğu (önceki eşlerinden Piraye Hanım'ın oğlu) Memet Fuat ile Piraye Hanım'ın damadı ve Nâzım Hikmet'in baba bir kardeşi olan Metin Yasavul, birlikte kurdukları De Yayınevi'nde şairin kitaplarını yayımlamaya başladılar. İzlem Yayınları, Pınar Yayınevi, Evren Yayınları, Dost Yayınları, Kovan Kitabevi bu yıllarda peş peşe Nâzım Hikmet'in kitaplarını (yakın zamanda daha net anlaşıldığına göre, herhangi bir müellif hakkı ücreti ödemeksizin) yayımladılar. Bazı kitaplar kovuşturmaya uğradı.

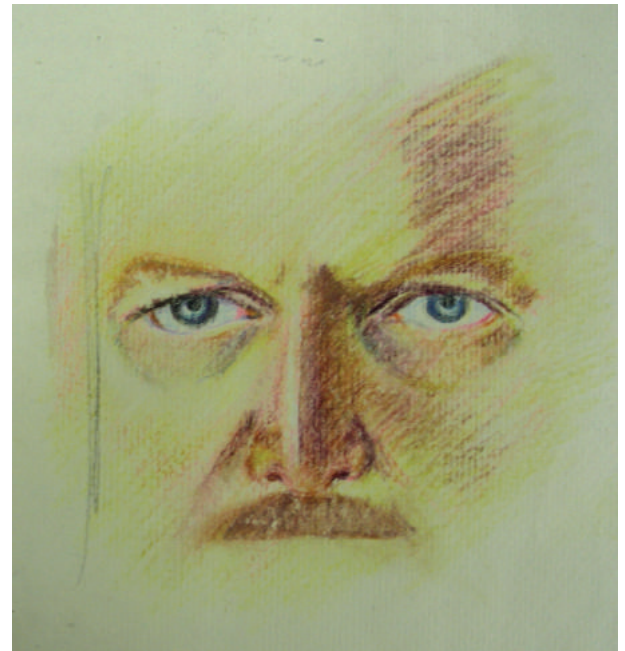
Türkiye'de kısaca "*Sofya Baskıları*" olarak adlandırılan ve SSCB'deki Nâzım Hikmet Edebi Mirası Komisyonu kararlarından biri olan, şiirlerini, oyunlarını, romanlarını, masallarını, öykülerini içeren külliyat ise Türkçe olarak, Ekber Babayev'in editörlüğünde 1967-1972 yılları arasında, toplam 4164 sayfa tutan sekiz ciltte Bulgaristan'da yayımlandı.

1975 yılında Cem Yayınevi, Nâzım Hikmet'in şiirlerini *Tüm Eserleri* başlığı altında, açıklama ve

karşılaştırmalarla yayımlamaya başladı (Bu dizinin Münevver Andaç'ın bilgisi ve izniyle yayımlandığı bilinmekte). Kitabı hazırlayanlardan Şerif Hulusi'nin ölümüyle yalnız kalan Asım Bezirci ikinci ciltten itibaren tüm çalışmayı üstlendi. Bu sekiz cilt, açıklama ve notlardan dolayı hâlâ vazgeçilmez bir başvuru kaynağıdır.

Nâzım Hikmet'in yapıtları 1987 yılında Adam Yayınları tarafından yayınlanmaya başladı. Memet Fuat editör, Asım Bezirci araştırmacı olarak birlikte, şairin tüm yapıtlarını, yazılarını, bazı mektuplarını 1990 yılında, yirmi sekiz ciltte tamamladılar. Memet Fuat, 1951 ile 1963 yılları arasında yazdığı şiirlerin başlıca kaynağının, editörlüğünü Ekber Babayev'in yaptığı Bulgaristan basımları olduğunu; sırasıyla Cem Yayınları, Adam Yayınları ve Yapı Kredi Yayınları'nın son on iki yılın şiirlerini bu kitaplardan aldığını belirtir.¹

2001 yılında, şairin doğumunun 100. yıldönümüne doğru Yapı Kredi Yayınları "yeniden gözden geçirilerek" yayımlandığını belirttiği külliyatı, yanlışsız

Nâzım Hikmet'in otoportresi

ve eksiksiz olduğu söylenen Adam Yayınları'ndaki halleriyle, şiirleri sekiz, oyunları beş, yazıları altı, romanları üç, masallar, hikâyeler ve çeviri hikâyeleri birer ciltte olmak üzere toplam yirmi beş kitap olarak yayımladı. *Öteki Defterler*, *Fatma Ali ve Diğerleri*, *Bu Şehir Güzelse Senin Yüzünden*, *Hasretle* (mektuplar), *Hanene Huzur Dolsun Sevdalı Bulut* (çizgi film senaryoları) gibi son yıllarda gün ışığına çıkan bazı yapıtlarla birlikte yayınevinin Nâzım Hikmet'le ilgili yayımladığı kitapların sayısı altmışı aşmıştır.

HALİHAZIRDAKİ KÜLLİYATTA BİLİLEN EKSİKLER / YANLIŞLAR

Zaman içinde yapılan araştırmalar ve bulgular sonucunda Nâzım Hikmet'in mevcut külliyatındaki eksik ve yanlışlar belgeleriyle gün ışığına çıkmıştır. Bunlardan başlıcaları şöyle sıralanabilir:

1. *Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim* romanında olduğu gibi, yanlışlıklar yıllarca yurtdışındaki çevrilere de yansımıştır. Kitaplarda "Tüm külliyyatı gözden geçirerek yayınladığını" belirten YKY, *Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim* romanıyla ilgili eksik ve yanlışlar TKP tarafından gündeme getirildiğinde, "*Nâzım Hikmet'in Yapı Kredi Yayınları tarafından yayımlanan bütün eserleri, bir önceki yayınevi olan Adam Yayıncılık'ın 90'lı yıllardaki baskılarının aynısı*" olduğunu 18 Kasım 2017'de bir duyuruyla beyan etmiştir. Romanın sonrasındaki baskılarında bazı düzeltmeler yapılsa da Nâzım Hikmet'in arşivdeki belgeleri yerine Bulgaristan'da yayımlanan *Yaşamak Güzel Şeydir Kardeşim* kitabına itibar edilmesi tercih edildiği için roman hâlâ yanlışlar içerir.
2. 1928 Bakû baskısı *Güneşi İçenlerin Türküsü*'nde olup da külliyatta olmayan "Kom-Genç Birliği'ne" şiirinin dizilişi Babayev'in Sofya baskıları sayesinde netlik kazanmıştır. 1. Cilt'teki dizgi hatasıyla şiirin ancak sonu yayımlanmış, Babayev bunu hemen bir sonraki 2. Cilt'te düzeltmiş ve yayımlamıştır. Ancak bu düzeltme gözden kaçtığı ya da 2. Cilt'in sonundaki "açıklamalar"a itibar edilmediği için şiir Türkiye'de isimsiz olarak yalnızca son kısmındaki "Hari, hari, / hurr, hurr, / hurr, hurr, / Geçti bize / diktaturala..." dizeleriyle Türkiye'deki baskılara geçmiş, külliyata güdük bir heybetle kurulmuştur. Bu küçük örnek bile, Nâzım Hikmet'in şiirlerinin toplu olarak yayımlanan ilk kitabı *Güneşi İçenlerin Türküsü*'nün dahi yeterince incelenmediğinin ya da eserlerin güncellenmediğinin anlaşılabilir, külliyatın tekrar gözden geçirilmesi gerektiğine dair bir ipucudur.
3. İlk 1938'de yayımlanmış olan ve "Senin adını / kol saatımın kayışına tırnağımla kazıdım", "Bugün Pazar" gibi şiirlerle aynı dizide olan "Sana fevkalâde mühim bir fikir söyleyeyim" dizesiyle başlayan şiir bile külliyatta yoktur. 1938, 1946, 1969, 1970 ve 2003 yıllarında (bir YKY yayını *Kurtuluşun Sonrakiler*'de) Türkiye'deki bazı antoloji ve kitaplarda da yayımlanan, Nâzım Hikmet'in bir mektubunda Münevver Andaç'tan bulmasını

özellikle istediği on dört şiiri arasındaki şiir, kendi seçtiği şiirlerinden oluşan 1962 baskısı Rusça kitapta ve İtalyanca, Japonca, İspanyolca, Fransızca gibi pek çok yabancı dilde şairin sağlığında yayımlanmıştır.²

4. *Memleketimden İnsan Manzaraları*'ndaki, 1950'lerde "Moskova Senfonisi" başlığı altında yayımlanmış kısmın üç yüzden fazla dizesi mevcut külliyatta yer almamaktadır. Gün ışığına çıkarıldığım bu eksik kısımlar ilk kez "Tarihimin Adını İnsan Manzaraları Koydum" başlıklı yazımla 3 Haziran 2019 tarihli *Birgün* gazetesinde ve daha ayrıntılı olarak *Nâzım Hikmet'in Ellerin İzinde* adlı kitabımda yayımlanmıştır.

5. YKY yayını *Bahtiyar Ol Nâzım* adlı kitapta 2008 yılında yayımlanan "Martılara rastlamadım" ile "Bitirdin dokuzunu Anuşka" dizeleriyle başlayan iki şiir hâlâ külliyata girmeyi beklemektedir.

6. YKY ve İş Kültür Yayınları ortak yayını *Büyük İnsanlık* adlı kitapta 11 yıl kadar önce ilk kez yayımlanan "Bütün yolculuk boyunca hasret ayrılmadı benden" ile "Bir ucu bir kuyuda kaybolan rüzgârlı bir şosede" dizeleriyle başlayan iki şiir dahi yıllardır yeni baskılara dahil edilmemektedir.
7. "Çoban Ali" şiiri de eksiklik ve farklılıklar içerir.
8. Ocak ayında yayınladığım *Nâzım Hikmet'in Ellerin İzinde* başlıklı kitabımda, *Memleketimden İnsan Manzaraları* içinde yer alan "Memetçik Memet" olarak bilinen kısımda yer almayan bir parçası Bulgaristan'da Türkçe yayımlanmış 1951 baskısı bir kitaptan alıntılanarak yayımlanmıştır.
9. *Nâzım Hikmet'in Ellerin İzinde*'de belgeleriyle görülebileceği gibi külliyatın eksiklikleri örneklerle çoğaltılabilir. Örneğin "Benim oğlan fotoğraflarda büyüyor" şiiri, Türkiye'de bilinmeyen "Kore'ye Giden Gemi" şiirinin içinde bir parçadır.
10. "Pekin'de Ak Güvercin", "Bayrak ve Ak Güvercin", "Yeni Çin Seddi", "5 Mart 1953", "Posta Güvercini" adlı şiirler ile 2020 Mayıs ve Temmuz'unda TÜSTAV'ın Komintern Arşivi'nden gün ışığına çıkan "İstanbul'da 1 Mayıs", "Beyanname", "Gecenin

Nâzım Hikmet'in 1951 Eylülü'nde Bulgaristan'ı ziyareti sırasında Bulgaristan Komünist Partisi Yayınevi tarafından yayımlanmış kitabın Nâzım Hikmet'in imzası ve notları bulunan nüshasında "Mehmet" adlı şiire Türkiye'de yayımlanmış külliyatta rastlanmamıştır. Ancak "Memetçik Memet" tekrarlamalarını içeren farklı dizeler Memleketimden İnsan Manzaraları, 1. Kitap'ta yer almaktadır.

MEHMET

510 numaralı katarın üçüncü mevki vagonunda
üç yolcu var:

Sefalet
Felâket
ve Mehmet.

Tiren düdükları öter Mehmetçiğin üstünden
medet medet

uzun yollar gider memleket memleket.
Yok bu raylarda merhamet.

Mehmetçik Mehmet
Mehmetçik Mehmet
Mehmetçik Mehmet

Dağlar taşlar Mehmet dolu
kiminin asılı dallarda kolu
kiminin pantolonu

kiminin donu

Bu uzun yolların sonu
varır kışlasına Selimiye'nin
Selimiye avlusu Mehmet dolu
Mehmedin koyunu bit dolu
bit Mehmed'i yer
Mehmet bit'i

Tiren düdükları öter Mehmetçiğin üstünden
medet medet

Uzun yollar gider memleket memleket
Yok bu raylarda merhamet:

Mehmetçik Mehmet
Mehmetçik Mehmet
Mehmetçik Mehmet

1947

Penceresinde", "İtiraf" adlı şiirler olmak üzere dokuz şiir de kitapların yeni baskılarında bulunmalı, külliyata girmelidir.

11. Ayrıca henüz Türkçeleri bulunmayan ancak Türkçeye çevirileri yayımlanmış olan "Hatırlıyorum", "Nâzım'ın Oğlu Memet'in Fransa'ya Mektubudur", "Henri Martin'in Sesi", "Büyük Sevdaların Adamı", "Ninni", "İki Ruh Hali", "Bakû'ye Gidiyorum Ay Balam" adlı yedi şiir daha vardır.

12. Nâzım Hikmet'e ait olduğunun kesinleştirilmesi beklenen "Bil Bakalım!" ve "Olur mu Bu?" adlı iki şiir daha vardır.

13. Rusçadan çeviri bazı oyunları külliyatta yayımlanmış olmasına karşın, SSCB'de ve İtalya'da yayımlanmış olan, Vera Tulyakova ile birlikte yazdığı "İki İnatçı" oyunu bile hâlâ Türkçeye çevrilip yayımlanmayı beklemektedir.

14. Nâzım Hikmet'in kıymet verdiği "Prag Saatleri" oyunu da halen Türkçeye çevrilip yayımlanmamıştır.

15. Bir film senaryosu olan "Aynı Mahalleden İki Delikanlı"nın Türkçeye çevirisi 1978 yılında yayımlanmış olmasına rağmen külliyatında yer verilmemekte, diğer senaryoları gibi günümüzde adeta yok sayılmaktadır.

16. Nâzım Hikmet'in sorunlu hale getirilen eserlerine dair bir başka örnek verilecek olursa; hapis hanedeyken Zeki Baştımar'la birlikte çevirdiği *Harb ve Sulh, Savaş ve Barış* adıyla Can Yayınları tarafından 2010 yılında yayımlanırken Nâzım Hikmet adına yer verilmez. Uyarım üzerine 2016 yılındaki ikinci baskısından itibaren kapak ve künyeye şairin adı eklense de kitaptaki Nâzım Hikmet biyografisinde yanlış bilgiler bulunmaktadır. Yayımlanan metin ise aşağıda görüleceği gibi bambaşka bir dil içerir. Bir örnek verilecek olursa:³

Nâzım Hikmet ve Zeki Baştımar çevirisi olan ilk baskıda "Petersburg'da da Moskova'da olduğu gibi nazik, sevimli insanların havası Piyer'in etrafını sardı. Prens Vasili'nin kendisine sağladığı mevkii, yahut daha doğrusu ünvanı, (çünkü hiçbir

iş görmüyordu) reddedemedi, tanışmalar, davetler, kibar âlemi meşguliyetleri o kadar çoktu ki Piyer bir zihin bulanıklığı, bir telaş, boyuna yaklaşan fakat bir türlü gerçekleşmeyen bir saadet hissini Moskovadakinden daha çok duyuyordu.” (Harb ve Sulh, I. Cilt, 2. Kitap, s. 7) olan kısım günümüz baskısı Savaş ve Barış’ta şöyle “düzeltilmiş”tir: “Petersburg’da da Moskova’da olduğu gibi nazik, sevimli insanların havası Piyer’in çevresini sardı. Prens Vasiliy’in kendisine sağladığı konumu, daha doğrusu unvanı (çünkü aslında hiçbir iş yapmıyordu) reddedemedi, tanışmalar, davetler, sosyete meşguliyetleri o kadar çoktu ki Piyer bir zihin bulanıklığı, bir telaş, hep yaklaşan ama bir türlü gerçekleşmeyen bir mutluluk duygusunu Moskova’dakinden daha çok duyuyordu.” (Savaş ve Barış, I. Cilt, s. 307).

MEVCUT KÜLLİYATIN “NOKTASINA VİRGÜLÜNE DAHİ DOKUNMAMALI” MI?

Bu kısa ve başlıca örneklerden de anlaşılacağı gibi Nâzım Hikmet’in tüm şiirlerinin eksiksiz ve yanlışsız olmadığı barizdir. Ne kadar titizlenilse de Nâzım Hikmet’le ilgili çalışmaların yanlış ve eksiklikler içermesi olağan ve hoşgörüle karşılanabilir. Nâzım Hikmet’in eserlerini titizlikle 2000’li yıllara ulaştıran Asım Bezirci, Şerif Hulusi, Memet Fuat ve Ekber Babayev’in çalışmaları, emekleri, hürmeti hak etmektedir.

Bir mektubunda “Eleştiri dinlerim, ama virgülmü vermem!” diyen, eserlerindeki her sözcüğe, büyük ve küçük harflere, noktasına, virgülüne sahip çıkan Nâzım Hikmet’in eserlerinin elbette ki noktasına virgülüne bile dokunulmamalıdır. Ancak bu tutum yeni bulunan bilgilerini ve eserlerini de görmezden gelecek bir tavra dönüşmüş durumdadır.

Öyle ki; Nâzım Hikmet’in eserlerini günümüzde yayınlayan yayınevinin bazı yayınlarında yeni bulunan eserlerine yer vermesine karşın “bütün eserleri” ısrarla hâlâ güncellenmemekte, yeni bulunan şiirlerine kitaplarında yer verilmemekte, Adam Yayınları’ndaki haliyle “olduğu gibi” yayınlanmaya devam edilmektedir. Asım Bezirci’nin 1980 yılında, Cem Yayınevi’ndeki şiirleri son sekizinci ciltle tamamlarken “Yine de şiirlerin son biçimlerinin, ancak Moskova’daki Nâzım Hikmet Arşivi’nde bulunan metinlerin yayımlanışından yahut incelenmesinden sonra kesinleşeceğini belirtmek isteriz.” uyarısı dikkate alınmamaktadır. Bu prensip, Memet Fuat’ın “... Ben onu son biçimine getirdim. Basacak olan herkes benim hazırladığım biçimini kopyalayıp bassın ki, Nâzım kuşaktan kuşağa yanlışsız olarak ulaşabilsin.” sözünün sonucu olabilir mi? Bu “dokunmama” öyle bir hale varmıştır ki yayınevinin tüm Nâzım kitaplarında şairin doğum günü 14 Ocak 1902 olarak değiştirilmesine karşın, geçtiğimiz aylarda tekrar yayımlanan Memet Fuat’ın A’dan Z’ye Nâzım Hikmet Ansiklopedisi’ndeki 20 Kasım 1901 doğum tarihi düzeltilmemiş, editöryal bir açıklamaya dahi gerek görülmemiş, yanlış bilgi üstelik açıklamasıyla 2002’deki baskısında olduğu

gibi aynen yayımlanmıştır (Ansiklopedinin sonundaki Nâzım Hikmet şeceresindeki isimler eksiklik ve/veya fazlalıklarıyla ayrıca dikkat çekicidir. Piraye Hanım önceki kocasından olan torununun çocuğuna kadar yer alırken, Münevver Andaç’ın torunlarıyla -ki bu torunlar, Nâzım Hikmet’in özbeöz oğlu Mehmet Hikmet’in anne bir kız kardeşinin çocuklarıdır- Vera Tulyakova’nın çocuk ve torununa yer verilmez.).

NÂZIM HİKMET SAHİPSİZ Mİ?

2010 Ağustos’unda Milliyet Kitap’ta yayımlanan, güncelliğini ne yazık ki hâlâ koruyan yazıma, içeriğinden dolayı “Nâzım Hikmet sahipsiz mi?” başlığı uygun görülmüştü. Gündüz Vassaf’ın geçtiğimiz günlerde yayımlanan yazısındaki “Ona olan sevgimizden, ihtiyacı olmadığı halde sahiplenmek arzumuzdan...” sözü 13 yıl önceki bu başlığı ve yazımı anımsattı. Vassaf’ın söylemek istediği sahiplenme arzusu, kendisi de zaten bir değer olan kişilerin Nâzım’la benzerlikler kurarak boy gösterme halleri, birlikte aynı filme dahil olunması, yan yana heykellerinin diktilmesi gibi kendini onunla özleştirip eşleştirecek denli sahiplenmesi olduğu halde başka bir içerikteki “Nâzım Hikmet sahipsiz mi?” başlıklı yazımı çağırıyordu.

30 küsur yıl kadar önce vaktin ANAP milletvekillerinden biri Nâzım Hikmet’e sözle hakaret edince şairin kız kardeşi Samiye Yaltırım merhum ağabeyine ve ailesine sahip çıkarak dava açmış ve kazanmıştı. 5 yıl kadar önce de bir internet gazetesi şaire ve ölmüş karısına, bir kitaptaki lafları evirip çevirip manşette bir iftirayla yayınladı ve bildiğim kadarıyla benden başka kimseden tepki gelmedi (Nâzım Hikmet’in

adını taşıyan vakıfta sonradan yönetim kurulu üyesi de olan sitenin o dönemki bir çalışanı bir yıldan fazladır artık başka bir kurumda, manşet ve yazı ise hâlâ sitede durmaktadır.). Samiye Yaltırım artık yoktu, oğlu Mehmet Hikmet ise her türlü kışkırtma ve sataşmaya karşın kararlılıkla kendini medyaya tamamen kapatmış, babasının eserlerinin doğru değerlendirilmesine özen göstermekteydi. Nâzım Hikmet araştırmacılarının, adını taşıyan kurumlarınsa ilgi alanında değil gibiydi Nâzım Hikmet'e iftira atılması ya da hakaret edilmesi. Oysa Nâzım Hikmet, eserleri ve ömrüyle manevi varlığını halkının kucaklayıp sahiplendiği nadir yaratıcılardan.

KUYUDAN ÇEKTİM SUYU AMA BARDAKLARA KONULAMADI

Külliyatın son halini aldığı belirtilen 1988'den bugüne değin geçen otuz yılın son on beş yılında pek çok yeni bilgi ve belge gün ışığına kavuştu. Vera Tulyakova Hikmet'in ölümünden sonra şairin Moskova'daki evinde ve Rusya Devlet Edebiyat ve Sanat Arşivi'nde 2006 yılından bu yana yaptığım çalışmaların sonucu Nâzım Hikmet'in pek çok eseri bulundu, birkaçı kitap olarak da yayımlandı. Ancak bu on beş yılı aşkındır ilk kez gün ışığına çıkarılan şiirlerinin yanı sıra yayımlanmamış oyunları, yüzlerce yazısı, birkaç yayınevi ve özellikle kuruluş aşamalarında yer aldığım Boğaziçi Üniversitesi Nâzım Hikmet Kültür ve Sanat Araştırma Merkezi ile defaten paylaşılmış, bir sonuç alınamamıştır. Pek çok yazımda, kitabımda, röportajımda neredeyse yalnızca bu konuya değiniyor olmama, "bağır bağır bağır" mama rağmen adeta "yürekle rin kulakları sağır"dır...

Nâzım Hikmet külliyatının eksiksiz ve yanlışsız olmadığını Vera Tulyakova sağken bilmememe za-

Nazım ve Vera

man zaman hayıflanırım. Oysa ben ya da bir başkası; yaşamında belki de en büyük kaygısı, kocası Nâzım Hikmet'i evine gelen konuklarına anlatmak, onların büyük şairi daha iyi tanıyıp anlamalarını sağlamak olan Tulyakova'nın kendisi ile çok daha hızlı ve etkin sonuçlar ortaya çıkarabilirdi. Neyse ki Nâzım Hikmet'i sağlığında tanıyan, onun eserlerinin eski SSCB sahnelerinde gösterimine çaba gösteren Anna Stepanova ile çalışıp pek çok eseri gün ışığına çıkardık. Başta Sinan Şanlıer ve Mehmet Perinçek olmak üzere başka araştırmacılar da Nâzım Hikmet'in yeni eserlerini zaman zaman ortaya çıkardı, çıkarıyor.

SONUÇ: "SEN KENDİ SESİNLE KÜL OLURSUN EY!"

Yayınevinin, yasal mirasçılarının, hatta yayıncıların öncülük etmesi gereken Nâzım Hikmet'in edebî mirası sahiplenilmeli, sağlığında yayımlanmış kitapları, arşiv belgeleri didik didik edilmeli, eksik-gedikler giderilmeli, külliyatın olabildiğince doğru ve eksiksiz toparlanması sağlanmalıdır. Değilse bilgi kirliliği çağımızda, Memet Fuat'ın yıllar önceki kaygısı gerçekleşecek, 11 yıl sonra 2033'te, gelecek nesillere yanlışlı Nâzım Hikmet eserlerinin de ötesinde başkalarının uydurması döküntüler, Nâzım Hikmet eseri diye yayınlanıp yerleşecektir. Adını taşıyan kurumlar bile zaman zaman bu hatalara düşmekte, Nâzım Hikmet'e ait olmayan lafları şairin adıyla günümüzde paylaşabilmektedir. Nâzım Hikmet külliyatı için güncellenmiş, güvenilir bir kaynak oluşturmanın zamanı geçmektedir.

"Bağır
bağır
bağır
bağırıyorum."

DİPNOTLAR

- 1 Memet Fuat, *A'dan Z'ye Nâzım Hikmet*, YKY, 2002, s. 60.
- 2 Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. M. Melih Güneş, *Nâzım Hikmet'in Ellerinin İzinde*, s. 48-53.
- 3 Bkz. Sezin Aydemir, *Nâzım Hikmet'in çeviri serüveni-II, Tosca'dan Tolstoy'a: Harb ve Sulh* (<https://t24.com.tr/k24/yazi/nazim-hikmet-harb-ve-sulh>), 2028)
- 4 <https://t24.com.tr/k24/yazi/meram-ve-ozur>, 3403